

Raport końcowy dotyczący badania pn.

Ewaluacja systemu wsparcia ekonomii społecznej w województwie zachodniopomorskim

Zamawiający: Województwo Zachodniopomorskie/Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Szczecinie

Wykonawca: Piotr Fuchs

Poznań, listopad 2019 r.

Spis treści

Wykaz skrótów używanych w tekście	4
1. Streszczenie	5
2. Koncepcja i metodologia badania	9
2.1. Cele badania	9
2.2. Przedmiot i zakres badania	9
2.3. Kryteria ewaluacyjne	12
2.4. Pytania badawcze	13
2.5. Metodologia badania	15
3. Wyniki badania	17
3.1. Stan rozwoju sektora ES w województwie zachodniopomorskim na tle Polski	17
3.1.1. Uwagi metodologiczne	17
3.1.2. Podmioty ekonomii społecznej w województwie zachodniopomorskim	18
3.1.3. Porównanie województwa zachodniopomorskiego z innymi regionami w zakresie rozwoju instytucjonalnego ES	21
3.2. Ocena wsparcia OWES	23
3.2.1. Wsparcie dla przedsiębiorstw społecznych i spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS	23
3.2.1.1. Zakres i skala wsparcia dla przedsiębiorstw społecznych	23
3.2.1.2. Zakres i skala wsparcia dla spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS	29
3.2.1.3. Ocena użyteczności i adekwatność wsparcia dla PS i spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS	30
3.2.1.4. Ocena jakości wsparcia PS i spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS	32
3.2.1.5. Efekty wsparcia dla przedsiębiorstw społecznych i spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS	35
3.2.2. Wsparcie dla klientów indywidualnych – osób fizycznych, na które zostały przyznane dotacje od OWES w ramach RPO WZ na utworzenie miejsca pracy w PS	44
3.2.2.1. Zakres i skala wsparcia dla klientów indywidualnych	44
3.2.2.2. Koszty tworzenia miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych w ramach Działania 7.4 RPO WZ	49
3.2.2.3. Miejsca pracy powstałe w przedsiębiorstwach społecznych bez wsparcia w postaci dotacji ze środków OWES	51
3.2.2.4. Współpraca OWES z innymi podmiotami w zakresie rekrutacji uczestników projektów	51
3.2.2.5. Ocena użyteczności i adekwatność form wsparcia dla klientów indywidualnych OWES	53
3.2.2.6. Ocena jakości wsparcia klientów indywidualnych OWES	54
3.2.2.7. Efekty wsparcia dla pracowników PS	55
3.2.3. Wsparcie dla PES o charakterze reintegracyjnym	58
3.2.3.1. Zakres i skala wsparcia dla PES o charakterze reintegracyjnym	58
3.2.3.2. Ocena użyteczności i adekwatność wsparcia dla PES reintegracyjnych	60
3.2.3.3. Ocena jakości wsparcia PES reintegracyjnych	61
3.2.3.4. Efekty wsparcia dla PES reintegracyjnych	63

3.2.4.	Wsparcie NGO niebędących PS.....	64
3.2.4.1.	Zakres i skala wsparcia dla przedsiębiorstw społecznych.....	64
3.2.4.2.	Ocena użyteczności i adekwatność form wsparcia dla NGO niebędących PS	65
3.2.4.3.	Ocena jakości wsparcia NGO niebędących PS.....	67
3.2.4.4.	Efekty wsparcia NGO niebędących PS.....	68
3.2.5.	Wsparcie dla JST	70
3.2.5.1.	Zakres i skala wsparcia dla JST	70
3.2.5.2.	Efekty wsparcia JST	72
3.2.5.3.	Bariery w zakresie tworzenia PS w oparciu o samorzady lokalne.....	72
4.	Rekomendacje	74

Wykaz skrótów używanych w tekście

BAEL	Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności
CIS	Centrum Integracji Społecznej
ES	Ekonomia społeczna
GUS	Główny Urząd Statystyczny
IP	Instytucja Pośrednicząca
KIS	Klub Integracji Społecznej
MRPiPS	Ministerstwo Rodziny Pracy i Polityki Społecznej
NGO	Organizacja pozarządowa
OPS	Ośrodek Pomocy Społecznej
OWES	Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej
PCPR	Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie
PES	Podmiot ekonomii społecznej
PO PŻ	Program Operacyjny Pomoc Żywnościowa
PS	Przedsiębiorstwo społeczne
PUP	Powiatowy Urząd Pracy
ROPS	Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Szczecinie
RPO	Regionalny Program Operacyjny Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2014-
WZ	2020
RPRES	Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej
WTZ	Warsztaty Terapii Zajęciowej
ZAZ	Zakład Aktywności Zawodowej

1. Streszczenie

Niniejszy dokument przedstawia wyniki badania pn. Ewaluacja systemu wsparcia ekonomii społecznej w województwie zachodniopomorskim. Badanie zrealizowano na zlecenie Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Szczecinie w okresie sierpień – listopad 2019 r. Celem głównym badania była analiza i pogłębiona ocena efektów działań podejmowanych na rzecz rozwoju sektora ekonomii społecznej w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2014-2020. Badanie zostało zrealizowane przy wykorzystaniu zarówno jakościowych, jak i ilościowych metod i technik badawczych oraz analizy danych zastanych.

Poniżej zaprezentowano w skróconej formie najistotniejsze wnioski z badania:

- Na tle kraju województwo zachodniopomorskie jest relatywnie dobrze rozwinięte pod kątem dostępu do usług reintegracyjnych realizowanych przez PES reintegracyjne takie jak CIS, KIS, ZAZ, natomiast nieco mniej rozwinięta niż przeciętnie w Polsce jest sieć WTZ.
- Relatywnie słabo rozwinięty jest w województwie zachodniopomorskim sektor przedsiębiorczości społecznej. Co więcej, zachodniopomorskie PS rzadko realizują tzw. usługi społeczne użyteczności publicznej, co oznacza, iż w praktyce w regionie sektor ES nie przyczynia się istotnie do zwiększenia podaży wysokiej jakości usług społecznych, co jest jednym z celów rozwojowych ES wyznaczonym na poziomie krajowym w KPRES.
- Sektor organizacji pozarządowych jest rozwinięty przeciętnie tak, jak w całej Polsce, jednak wielkość zatrudnienia w NGO jest w regionie wyraźnie niższa niż w całej Polsce.
- W analizowanym okresie w projektach realizowanych przez OWES wsparcia udzielono 39 PS oraz 12 spółdzielniom socjalnym niewpisanych na listę PS (z czego inkubowanych było 21 podmiotów); 20 PES reintegracyjnych; 608 NGO (z czego inkubowanych było 68 podmiotów) oraz 67 JST. Ogromna przewaga NGO w grupie klientów OWES, w tym także podmiotów, które nie mają zamiaru przekształcić się w PS, ani też nie posiadają takiego potencjału (np. KGW, OSP, lokalne kluby sportowe) pozwala stwierdzić, iż OWES weszły w rolę centrum wsparcia organizacji pozarządowych (choć wspieranie NGO nie przyczynia się, przynajmniej nie bezpośrednio, do osiągnięcia celu programu, jakim jest ograniczenie skali ubóstwa i wykluczenia społecznego w regionie).
- Pomimo dążeń do standaryzacji usług OWES na poziomie krajowym poprzez system akredytacji tych podmiotów, różnice w zakresie wspierania PS w poszczególnych subregionach są dość znaczne. Zaobserwować można silny wpływ potencjału ludzkiego i doświadczenia poszczególnych OWES na kształtowaną ofertę wsparcia dla klientów.
- Choć przydatność otrzymanego wsparcia poszczególne grupy klientów OWES oceniają wysoko lub bardzo wysoko to w odniesieniu do kluczowego problemu społecznego województwa zachodniopomorskiego, jakim jest bierność zawodowa znacznej części mieszkańców regionu analizowaną interwencję publiczną ocenić należy jako umiarkowanie adekwatną, zwłaszcza w kontekście nieposiadania przez OWES wystarczających narzędzi do pracy nad ograniczeniem głównych przyczyn bierności zawodowej: braku motywacji do podjęcia zatrudnienia oraz braku dostępu do wysokiej jakości usług publicznych umożliwiających podjęcie pracy. W odniesieniu do problemu bierności zawodowej znacznie bardziej adekwatne mogą być w opinii ewaluatora działania podejmowane w obszarze aktywnej integracji osób biernych zawodowo oraz finansowanie i pomoc w organizacji usług publicznych dla społeczności lokalnych.
- Przedstawiciele przedsiębiorstw społecznych za najbardziej przydatne uznają takie formy wsparcia otrzymane od OWES jak wsparcie o charakterze finansowym czyli dotacje na utworzenie miejsc pracy oraz wsparcie pomostowe, a także najbardziej „elastyczne” formy wsparcia: bony szkoleniowe i bony na udział w targach. Bardzo przydatne w opinii przedstawicieli PS są także usługi księgowo/podatkowe, jak i doradztwo księgowo-podatkowe. Najslabiej badani przedstawiciele PS

ocenili przydatność „miękkich” form wsparcia takich jak wsparcie psychologiczne i warsztaty motywacyjne, co silnie kontrastuje z opiniami samych pracowników PS, którzy właśnie te formy wsparcia uznali za najbardziej przydatne.

- Przedstawiciele PES reintegracyjnych za najbardziej adekwatne formy wsparcia uznają spotkania sieciujące (organizowane przez ROPS) umożliwiające nawiązanie bezpośrednich relacji pomiędzy przedstawicielami różnych podmiotów, wymianę doświadczeń, a w konsekwencji wprowadzenie zmian/innowacji w zakresie działalności. Wysoko oceniana była także przydatność wizyt studyjnych (zarówno w podmiotach reintegracyjnych, jak i w przedsiębiorstwach społecznych) oraz wsparcie świadczone bezpośrednio na rzecz uczestników PES reintegracyjnego (np. warsztaty w zakresie edukacji ekonomicznej dla uczestników WTZ).
- Przedstawiciele NGO za najbardziej przydatne formy wsparcia uznają bony szkoleniowe, usługi marketingowe, prawne i księgowość oraz doradztwo w tym zakresie.
- Klienci każdego typu jakość otrzymanego wsparcia oceniają wysoko, przy czym najwyżej oceniane są takie aspekty jak łatwość komunikacji z OWES, ogólna jakość wsparcia oraz kompetencje osób udzielających wsparcia, zaś nieco niżej dopasowanie oferty wsparcia do indywidualnych potrzeb podmiotu/osoby, czas trwania wsparcia oraz możliwość skorzystania z wsparcia bezpośrednio po pojawieniu się potrzeb. W przypadku PS, lepsze oceny działalności OWES formułowane są przez podmioty inkubowane w ramach działalności OWES w okresie 03.2016 - 06.2019. Z jednej strony świadczyć może to o wyższych oczekiwaniach wobec OWES od podmiotów, które już funkcjonują jakiś czas na rynku, z drugiej strony podmioty te oczekiwać mogą od OWES rozwiązania problemów, których nie doświadczają nowopowstałe PS.
- Pomimo wysokich ocen adekwatności i jakości wsparcia otrzymywanego przez klientów OWES, badanie pozwoliło na zidentyfikowanie szeregu problemów i postulatów związanych z świadczeniem wsparcia przez OWES. W przypadku przedsiębiorstw społecznych, szczególnie uciążliwa i negatywnie oceniana jest konieczność niekiedy bardzo długiego oczekiwania na nabory wniosków o przyznanie wsparcia finansowego na utworzenie nowych miejsc pracy ogłaszane przez OWES. Przedstawiciele PS zgłaszali również postulaty większego wsparcia OWES w zakresie pozyskiwania klientów oraz rozwiązania problemu braku zasobów umożliwiających rozszerzenie oferty, wprowadzenie nowych produktów lub usług. Przedstawiciele klientów każdego typu postulowali też silniejsze niż do tej pory wykorzystanie jako osób udzielających wsparcia praktyków (osób posiadających praktyczne doświadczenie w zarządzaniu PES, w tym PS). Inne problemy związane z jakością i adekwatnością wsparcia wskazane zostały w zasadniczej części raportu.
- Trwałość (przeżywalność) PS i spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS wspieranych przez OWES należy ocenić jako umiarkowaną (39 na 51 podmiotów funkcjonowało w momencie realizacji badania). Znacznie trwalszą formą prawną PS są spółdzielnie socjalne osób prawnych oraz przedsiębiorstwa społeczne funkcjonujące w formie prawnej fundacji lub stowarzyszenia, natomiast najmniej trwałe są spółdzielnie socjalne osób fizycznych. Podstawowym problemem spółdzielni socjalnych osób fizycznych jest konieczność stosowania zasad demokratycznego zarządzania tym podmiotem, co w praktyce znacznie obniża efektywność działalności gospodarczej PS, a w konsekwencji często prowadzi do zakończenia działalności podmiotu. Spółdzielnie socjalne osób prawnych współtworzone przez JST, mają też z reguły nieco łatwiejszy dostęp do lokalnego rynku zamówień publicznych.
- Efekty wsparcia udzielonego przez OWES przedsiębiorstwom społecznym są dość wysokie i zróżnicowane. Najczęściej występującym efektem jest rozwiązanie problemów prawnych/formalnych związanych z zakładaniem i/lub prowadzeniem PS, powstanie PS oraz obniżenie kosztów działalności PS. Najrzadziej wskazywane efekty to te dotyczące pozyskania klientów dla PS z sektora przedsiębiorstw komercyjnych czy też z sektora publicznego oraz

pozyskania zewnętrznych źródeł finansowania działalności PS: dotacji lub kredytu/pożyczki/poręczenia.

- Przedsiębiorstwa społeczne korzystające z wsparcia OWES, choć swoją sytuację na rynku oceniają jako raczej dobrą, co do zasady nie rozwijają się dynamicznie: w zdecydowanej większości pozostają mikroprzedsiębiorstwami, zatrudnienie nie powiększa się istotnie w miarę upływu czasu od założenia PS. Przeciętna liczba osób zatrudnionych w PS korzystających z wsparcia OWES to w momencie realizacji badania 5-6 osób. Przedstawiciele PS najlepiej oceniają sytuację w wymiarach „rozpoznawalność PS wśród potencjalnych klientów” oraz „stabilność miejsc pracy”, zaś najslabiej w wymiarach „atrakcyjność miejsc pracy w PS w stosunku do przedsiębiorstw komercyjnych”. Wyraźnie lepsza jest sytuacja spółdzielni socjalnych osób prawnych niż spółdzielni socjalnych osób fizycznych oraz, co szczególnie niepokojące, podmiotów inkubowanych w okresie 03.2016-06.2019 r. niż tych powstałych wcześniej.
- Najistotniejsze przyczyny zakończenia działalności przez PS to niewystarczające przychody z działalności gospodarczej, odejścia pracowników do stanu bezrobocia lub bierności zawodowej oraz odejścia pracowników do innych pracodawców.
- Atrakcyjność miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych jest, co do zasady, niska, zwłaszcza w wymiarze wynagrodzenia. Miejsca pracy tworzone w sektorze PS nie różnią się jakościowo od miejsc pracy tworzonych w sektorze mikroprzedsiębiorstw, bez wsparcia ze środków publicznych. Niewielka (w opinii ewaluatora: niewystarczająca) jest skala działań reintegracyjnych podejmowanych przez PS na rzecz swoich pracowników i ich rodzin.
- Łącznie w ramach OWES przyznano dotacje na utworzenie 86 miejsc pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, z czego 74 w nowopowstających PS, zaś 12 w już funkcjonujących podmiotach. W przeważającej większości miejsca pracy powstawały w spółdzielniach socjalnych.
- Wyraźnie przeważającą grupą wśród osób, które zajęły miejsca pracy w PS utworzonych przy wsparciu w postaci dotacji od OWES są klienci pomocy społecznej stanowiące aż 60,2% osób w analizowanej zbiorowości. Inne, istotne kategorie społeczne, do których przynależały osoby podejmujące zatrudnienie w PS to osoby korzystające z PO PŻ; osoby długotrwale bezrobotne; osoby z niepełnosprawnością (tylko 25% spośród wszystkich osób, pomimo preferowania tej grupy w dostępie do miejsc pracy tworzonych w PS) oraz osoby zakwalifikowane przez PUP do III profilu.
- Bardzo istotnym problemem związanym z grupą docelową działań OWES jest wspieranie przez OWES w postaci dotacji na utworzenie miejsc pracy, wsparcia pomostowego oraz usług tzw. „pasażerów na gapę” – osób, które w praktyce nie są osobami zagrożonymi wykluczeniem społecznym, choć spełniają kryteria formalne otrzymania wsparcia od OWES. Skala tego zjawiska jest trudna do oszacowania.
- Średni koszt utworzenia jednego nowego miejsca pracy w projektach realizowanych przez OWES w ramach Działania 7.4 RPO WZ (przy wsparciu m.in. w postaci dotacji i wsparcia pomostowego) wynosi, w zależności od przyjętej metodologii jego wyliczenia, odpowiednio od 43,5 tys. zł do 48,7 tys. zł.
- Miejsca pracy w PS powstawały także dzięki realizacji projektów w ramach Działania 7.3 RPO WZ, bez wsparcia finansowego ze środków OWES. Takich miejsc pracy powstało łącznie 118, ale tylko 45 dla osób formalnie zagrożonych wykluczeniem społecznym.
- Zaobserwować można dużą rotację na miejscach pracy tworzonych w PS, z wyjątkiem spółdzielni socjalnych zatrudniających osoby z niepełnosprawnością, dla których PS wydaje się być docelowym miejscem pracy, ze względu na ich – co do zasady – niższą produktywność, a tym samym niską konkurencyjność na otwartym rynku pracy. Jedynie 53,1% badanych pracowników PS, na których

w okresie 03.2016 – 06.2019 r. przyznano dotacje na utworzenie miejsc pracy w PS nadal pracuje w tych podmiotach.

- Zatrudnienie w PS, jeśli traktować je jako formę trwałej aktywizacji zawodowej osób biernych zawodowo i bezrobotnych jest raczej nieskuteczne. Tylko 1/3 osób, które zakończyły pracę w PS nadal pracuje zawodowo.
- Efekty działań realizowanych przez OWES na rzecz PES reintegracyjnych ocenić należy jako raczej niewielkie. Najistotniejsze ze zidentyfikowanych efektów były raczej konsekwencją działań spotkań sieciujących realizowanych przez ROPS. Były to: nawiązanie i rozszerzenie współpracy z innymi podmiotami tego typu (co np. przyczyniło się do udroźnienia procesu przechodzenia uczestników z WTZ do ZAZ) oraz wprowadzenie zmian w ofercie podmiotu/sposobie działania na rzecz uczestników podmiotu zainspirowanych tymi spotkaniami i/lub wizytami studyjnymi w innych podmiotach (co z kolei przekładało się na skuteczniejszą – w opinii badanych – działalność podmiotu w zakresie aktywizacji społecznej i zawodowej uczestników).
- Zrealizowane badanie pozwoliło na zidentyfikowanie barier w rozwoju przedsiębiorstw społecznych bazujących na zatrudnieniu osób z niepełnosprawnościami – uczestników WTZ i ZAZ, czy też szerzej – aktywizacji zawodowej tych osób. Jest to, obok innych czynników, przede wszystkim brak premii za sukces polegający na podjęciu zatrudnienia przez osoby z niepełnosprawnością.
- Działalność OWES w odniesieniu do klientów z sektora NGO niebędących PS przyczyniła się przede wszystkim do zwiększenia skali ich działalności, wzrostu aktywności oraz rozszerzenia profilu działalności np. poprzez podejmowanie nowych, dotychczas nierealizowanych działań czy projektów. Relatywnie często występującym efektem działalności OWES był także wzrost rozpoznawalności NGO w społeczności lokalnej.
- Bardzo istotnym efektem działalności OWES jest również poprawa relacji NGO z samorządem lokalnym, zwłaszcza w kontekście zidentyfikowanego problemu bardzo niskiej aktywności zachodniopomorskich samorządów lokalnych we wspieraniu organizacji pozarządowych.
- Najbardziej występujące efekty wsparcia OWES spośród analizowanych to ekonomizacja organizacji pozarządowych rozumiana jako rozpoczęcie działalności gospodarczej lub odpłatnej działalności pożytku publicznego. Efekt w postaci zwiększenia zatrudnienia, w tym zatrudnienia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym występuje sporadycznie.
- Na podstawie zrealizowanego badania można stwierdzić, iż samorzady lokalne są słabym ogniwem systemu wsparcia ES. Działania OWES i ROPS w zakresie włączenia gmin i powiatów w system wsparcia ES jak do tej pory umiarkowanie skuteczne w zakresie efektów takich aktywność w zakresie zakładania PS z udziałem JST czy stosowanie społecznie odpowiedzialnych zamówień publicznych.
- JST objęte badaniem jakościowym bardzo ostrożnie podchodzą do idei powstawania nowych przedsiębiorstw społecznych, zwłaszcza w kontekście bardzo dobrej sytuacji na rynku pracy w całym województwie i sygnalizowanych przez przedsiębiorców komercyjnych problemach ze znalezieniem pracowników.

2. Koncepcja i metodologia badania

2.1. Cele badania

Celem głównym badania była analiza i pogłębiona ocena efektów działań podejmowanych na rzecz rozwoju sektora ekonomii społecznej w ramach RPO WZ na lata 2014-2020.

Wyróżniono następujące cele szczegółowe badania:

1. Ocena jakości wsparcia oferowanego przez OWES klientom instytucjonalnym oraz indywidualnym.
2. Ocena wpływu podejmowanych działań na kondycję przedsiębiorstw społecznych i podmiotów ekonomii społecznej, w tym na powstawanie w PS nowych miejsc pracy.
3. Ocena wpływu podejmowanych działań na sytuację osób otrzymujących wsparcie.
4. Analiza i ocena zakresu działań, podobieństw i różnic pomiędzy poszczególnymi OWES, działającymi w czterech subregionach (szczecińskim, szczecineckim, koszalińskim i stargardzkim).
5. Analiza wsparcia udzielanego przez ROPS dla OWES, w tym analiza skuteczności wypełniania funkcji koordynacyjnej w zakresie rozwoju ES w regionie przez ROPS.
6. Wypracowanie rekomendacji (propozycji konkretnych rozwiązań) dotyczących sposobu zwiększenia trafności, skuteczności, efektywności, trwałości i użyteczności podejmowanych działań na rzecz rozwoju sektora ekonomii społecznej w województwie zachodniopomorskim.

2.2. Przedmiot i zakres badania

Przedmiotem badania była działalność zachodniopomorskich Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej realizowana w okresie 03.2016 r. – 06.2019 r. ramach projektów finansowanych ze środków RPO WZ. Na terenie województwa zachodniopomorskiego funkcjonują następujące OWES, które uzyskały akredytację i dofinansowanie z RPO WZ, skupione w Sieci Zachodniopomorskiej Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej (SZOWES):

- OWES dla subregionu koszalińskiego prowadzony przez KARR S.A.,
- OWES dla subregionu szczecińskiego prowadzony przez Aktywa Plus Emilia Kowalska i Fundację Inicjatyw Społeczno-Gospodarczych KOMES,
- OWES dla subregionu szczecineckiego prowadzony przez Fundację Nauka dla Środowiska i Gminę Miejską Wałcz,
- OWES dla subregionu stargardzkiego prowadzony przez 4C Centrum Ekonomii Społecznej sp. z o.o., Fundację Pod Aniołem i Gminę Pyrzyce.

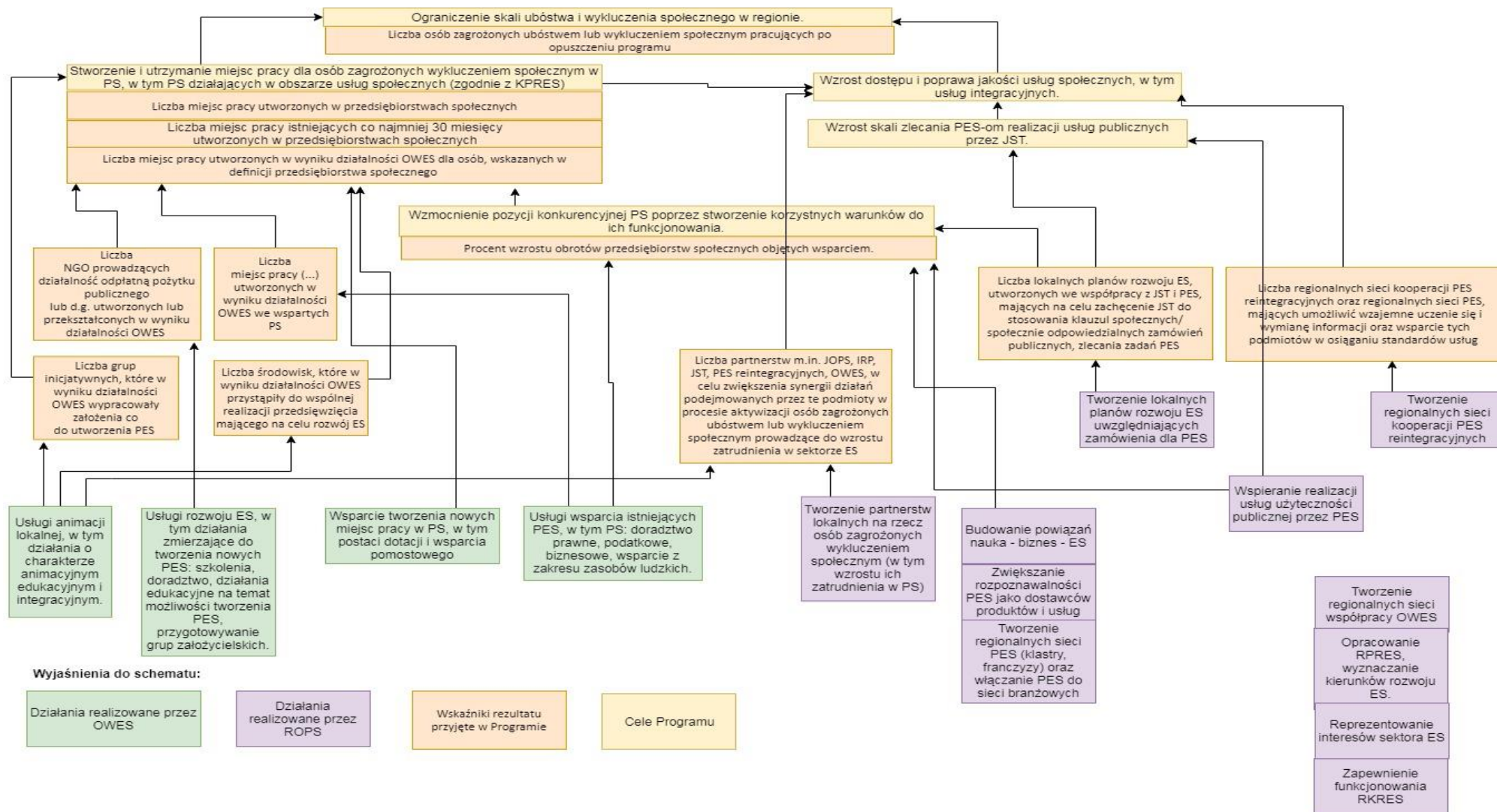
Każdy z OWES realizował w badanym okresie po dwa projekty w ramach RPO WZ – jeden w ramach Działania 7.3 *Wsparcie dla utworzenia i/lub funkcjonowania (w tym wzmocnienia potencjału) instytucji wspierających ekonomię społeczną zgodnie z Krajowym Programem Rozwoju Ekonomii Społecznej* oraz Działania 7.4 *Tworzenie miejsc pracy w sektorze ekonomii społecznej m.in. poprzez wsparcie na tworzenie przedsiębiorstw społecznych (w szczególności spółdzielni socjalnych)*. Rozdzielenie finansowania działalności OWES na dwa odrębne Działania było rozwiązaniem specyficznym dla województwa zachodniopomorskiego, niespotykanym w innych regionach. W ramach Działania 7.4 RPO WZ realizowane były wyłącznie działania ukierunkowane na tworzenie nowych miejsc pracy w PS (dotacje na utworzenie nowych miejsc pracy, wsparcie pomostowe finansowe oraz szkolenia, doradztwo i inne formy wsparcia udzielane bezpośrednio w związku z tworzeniem miejscem pracy w PS), zaś w ramach Działania 7.3 RPO WZ finansowana była cała reszta działań OWES na rzecz rozwoju sektora ES (nie tylko PS, ale także NGO, PES reintegracyjnych i in.), działania animacyjne, promocyjne itd. Rozdzielenie finansowania działalności OWES na dwa projekty w praktyce sprawiało OWES sporo

trudności formalnych i w konsekwencji podjęto decyzję o przyjęciu w regionie rozwiązania stosowanego we wszystkich innych regionalnych programach operacyjnych – całość działalności OWES w danym subregionie dofinansowywana będzie w ramach RPO WZ w postaci jednego projektu.

Oprócz tego, działalność na rzecz rozwoju ES świadczy Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Szczecinie, jako koordynator systemu wsparcia ES. Działalność ta jest dofinansowywana w ramach RPO WZ w ramach Działania 7.5 *Koordinacja rozwoju sektora ekonomii społecznej oraz wsparcie rozwoju sieci kooperacji i partnerstw ekonomii społecznej w województwie - projekty pozakonkursowe.*

Punktem wyjścia do ewaluacji interwencji (programu) było odtworzenie jej logiki, czyli związków przyczynowo-skutkowych pomiędzy założonymi celami ewaluowanego programu, działaniami planowanymi do podjęcia w ramach programu, produktami, które miały zostać wypracowane dzięki tym działaniom i rezultatami, których osiągnięcie ma świadczyć o zrealizowaniu celów programu. Zadanie to zrealizowano poprzez analizę dokumentów programowych oraz dyskusję z przedstawicielami ROPS oraz IP na warsztacie startowym. Schemat przedstawiający teorię ewaluowanego programu znajduje się poniżej.

Rysunek 1. Schemat ewaluowanego programu/interwencji publicznej

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy dokumentów programowych RPO WZ 2014-2020.

Badaniem objęte zostały następujące podmioty i osoby:

1. Klienci OWES instytucjonalni – podmioty ekonomii społecznej, w tym przedsiębiorstwa społeczne, które uzyskały istotne wsparcie od OWES w ramach RPO WZ,
2. Klienci OWES indywidualni – osoby fizyczne, na które zostały przyznane dotacje od OWES w ramach RPO WZ na utworzenie miejsca pracy w PS.
3. OWES-y;
4. Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Zachodniopomorskiego;
5. Wojewódzki Urząd Pracy w Szczecinie (IP dla RPO WZ);
6. Zachodniopomorski Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej;
7. Jednostki samorządu terytorialnego;
8. Przedsiębiorcy i organizacje skupiające przedsiębiorców.

Badanie objęło obszar województwa zachodniopomorskiego w podziale na 4 subregiony: szczeciński, stargardzki, szczeciński i koszaliński.

2.3. Kryteria ewaluacyjne

W badaniu zastosowano zostaną następujące **kryteria ewaluacyjne**:

1. **Trafność** rozumiana jako stopień dopasowania wsparcia oferowanego przez OWES do potrzeb odbiorców wsparcia w obszarze ekonomii społecznej, a także identyfikacja potrzeb, które nie zostały dotychczas zaspokojone w tym obszarze a powinny być przedmiotem dalszego wsparcia z EFS.

Dodatkowo oceniona została trafność doboru osób – uczestników projektu realizowanego przez OWES wspartych poprzez przyznanie dotacji na utworzenie miejsca pracy. Przeanalizowane zostało, w jakim stopniu miejsca pracy utworzone dzięki takiemu wsparciu rzeczywiście zajęły osoby zagrożone wykluczeniem społecznym, na rzecz których powinny powstawać miejsca pracy w sektorze ES.

2. **Użyteczność** rozumiana jako stopień rzeczywistej przydatności wsparcia OWES dla rozwoju sektora ekonomii społecznej oraz stopnia wykorzystania w działalności PES wiedzy i usług otrzymanych z OWES.
3. **Skuteczność** rozumiana jako stopień osiągnięcia celów, efektów i rezultatów określonych dla OWES w obszarze ekonomii społecznej (na poziomie wskaźników i założeń: projektów RPO WZ, planów działań OWES na potrzeby akredytacji, ZPRES).
4. **Efektywność** rozumiana jako stosunek nakładów finansowych poniesionych na wsparcie do uzyskanych efektów w odniesieniu do tworzenia nowych miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych.
5. **Trwałość** rozumiana jako stopień, w jakim zaplanowane pozytywne efekty wsparcia i ich oddziaływanie są widoczne po zakończeniu ich realizacji tj. ustaniu finansowania z EFS.

Dodatkowo, przeanalizowane zostało, na ile praca w PS jest trwałym narzędziem integracji społecznej i aktywizacji (w tym w szczególności aktywizacji zawodowej) osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

2.4. Pytania badawcze

Wyznaczono następujące pytania badawcze:

1. Jaka jest charakterystyka PES w tym PS wspartych przez OWES w okresie od stycznia 2016r. do grudnia 2018 r.?

- 1.1. Ile zostało wspartych PES w tym PS, w tym szczególnie w zakresie tworzenia nowych miejsc pracy?
- 1.2. Jaka jest charakterystyka wspartych PES i PS ze względu na formę prawną, rodzaj działalności, wielkość, rozkład terytorialny?

2. Jaka jest kondycja PES, w tym PS wspartych przez OWES?

- 2.1. Jaka część wspartych PES, w tym PS nadal prowadzi działalność?
- 2.2. Jak zmieniła się sytuacja finansowa wspartych PES w tym PS?
- 2.3. Jak zmieniła się liczba osób pracujących we wspartych PES w tym PS, w tym liczba osób należących do grup zagrożonych wykluczeniem społecznym? Jak zmieniła się jakość miejsc pracy oferowanych w PS?
- 2.4. Jakie efekty społeczne osiągają wsparte PES w tym PS?
- 2.5. Jakie czynniki zewnętrzne i wewnętrzne wpływają na kondycję wspartych PES w tym PS?
- 2.6. W jakim stopniu wsparte PES w tym PS współpracują biznesowo z samorządem? Jaki jest wpływ OWES na tę współpracę?
- 2.7. W jakim stopniu wsparte PES w tym PS współpracują biznesowo z przedsiębiorcami? Jaki jest wpływ OWES na tę współpracę?

3. Jaka jest sytuacja osób, które korzystały ze wsparcia OWES w zakresie tworzenia nowych miejsc pracy?

- 3.1. Jak zmieniła się ich sytuacja na rynku pracy?
- 3.2. W jakim stopniu pobyt/praca w PES/PS umożliwia podjęcie osobom zagrożonym wykluczeniem społecznym trwałego zatrudnienia na otwartym rynku pracy?
- 3.3. Jak zmieniła się ich sytuacja finansowa?
- 3.4. Jakie dodatkowe korzyści odnosiły te osoby w związku z korzystaniem z usług OWES?
- 3.5. Jakie czynniki zewnętrzne i wewnętrzne wpływają na sytuację osób, które korzystały ze wsparcia?

4. Jaki był wpływ działań OWES na sytuację wspartych PES w tym PS i osób fizycznych?

- 4.1. W jakim stopniu OWES kieruje swoje usługi do trafnie dobranej grupy docelowej?
 - 4.1.1. W jakim stopniu z wsparcia w postaci dotacji na utworzenie miejsca pracy skorzystały osoby zagrożone wykluczeniem społecznym?
 - 4.1.2. W jakim stopniu i w jakim zakresie OWES na etapie rekrutacji uczestników współpracuje z jednostkami reintegracyjnymi (CIS, KIS, WTZ, ZAZ) oraz pozostałymi PES w tym PS?
 - 4.1.3. W jakim stopniu i w jakim zakresie OWES na etapie rekrutacji uczestników współpracuje z jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej?
 - 4.1.4. W jaki sposób OWES dostosowuje się (swoje usługi) do zmieniającej się sytuacji na rynku pracy?
- 4.2. W jakim stopniu zakres usług OWES jest dostosowany do potrzeb odbiorców?
 - 4.2.1. W jaki sposób określano potrzeby odbiorców wsparcia?

- 4.2.2. W jakim stopniu usługi OWES uwzględniały indywidualne potrzeby odbiorców wsparcia, specyfikę branży lub inne specyficzne potrzeby?
- 4.2.3. W jakim stopniu OWES świadczy usługi reintegracyjne dla uczestników projektów?
- 4.2.4. W jakim stopniu zakres usług świadczonych przez OWES jest wystarczający do osiągnięcia zakładanych przez OWES efektów? Jakich usług / instrumentów brakuje w ofercie OWES? Czy jakieś usługi są zbędne?
- 4.2.5. W jakim stopniu OWES współpracuje z innymi podmiotami świadczącymi usługi dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym lub dla przedsiębiorców?
- 4.3. Czy wsparcie finansowe oferowane przez OWES jest dostosowane do potrzeb odbiorców?
- 4.3.1. Jakie czynniki brane są pod uwagę przy przyznawaniu wsparcia finansowego przez OWES? W jakim stopniu stosowane kryteria pozwalają na osiągnięcie celów społecznych i biznesowych przez wspierane przedsiębiorstwa społeczne?
- 4.3.2. W jakim stopniu OWES wspomaga PES i PS w dostępie do innych instrumentów finansowych (np. Funduszu Pracy, PFRON, pożyczek, EFRR)?
- 4.3.3. Czy narzędzia wsparcia finansowego, ich wartość i sposób ich stosowania powinny być różnicowane ze względu na specyfikę grupy docelowej?
- 4.4. Jak oceniana jest jakość usług OWES?
- 4.4.1. Jak odbiorcy wsparcia OWES oceniają jakość kierowanych do nich poszczególnych usług?
- 4.4.2. Jak inni interesariusze oceniają jakość usług OWES, np. JST, przedsiębiorcy?
- 4.4.3. Jakie pojawiły się problemy związane z jakością usług OWES? W jaki sposób OWES rozwiązywał te problemy?
- 4.5. Jaka jest efektywność kosztowa oferowanych/prowadzonych przez OWES usług?
- 4.5.1. Jakie są koszty funkcjonowania OWES w relacji do osiągniętych efektów? Przy szacowaniu efektywności kosztowej należy uwzględnić koszt jednostkowy utworzenia miejsca pracy, uwzględniający koszty:
- Dotacji,
 - Wsparcia pomostowego,
 - Doradztwa i szkoleń świadczonych bezpośrednio w związku z tworzeniem miejsc pracy,
 - Koszty pośrednie (obliczane proporcjonalnie)?
- 4.5.2. Jakie czynniki wpływają na zróżnicowanie efektywności kosztowej? Jakie działania należy podjąć, aby poprawić efektywność działania OWES?

5. Jaki jest wpływ działań ROPS na jakość i skuteczność projektów OWES?

- 5.1. Jak kształtuje się współpraca ROPS z OWES w zakresie planowania i realizacji projektów w ramach PI 9v?
- 5.2. Jak skutecznie ROPS sieciuje OWES: zapewnia wymianę informacji, wiedzy i wzmacnia spójność ich działania?
- 5.3. Jak skutecznie ROPS współpracuje z OWES w zakresie zwiększania widoczności PES, włączenia PES w tworzenie i realizację regionalnej i lokalnych polityk publicznych?
- 5.4. W jakim zakresie ROPS wzmacnia / uzupełnia działania OWES w zakresie współpracy z aktorami na poziomie lokalnym?

2.5. Metodologia badania

W ramach badania zastosowano różnorodne metody i techniki badań społecznych, zarówno jakościowe, jak i ilościowe:

1. Analiza danych zastanych (desk research)

Analizą objęto dokumenty programowe (RPO WZ wraz z Szczegółowym Opiszem Osi Priorytetowych); dokumentację konkursową dla konkursów, w których wyłoniono analizowane projekty realizowane przez OWES (projekty w ramach Działania 7.3 oraz Działania 7.4) oraz ROPS (projekty realizowane w ramach Działania 7.5 Koordynacja rozwoju sektora ekonomii społecznej oraz wsparcie rozwoju sieci kooperacji partnerstw ekonomii społecznej w województwie w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Zachodniopomorskiego 2014 - 2020 - projekty pozakonkursowe); Zachodniopomorski Program Rozwoju Ekonomii Społecznej na lata 2018 – 2022; dane statystyczne dotyczące założonych i osiągniętych wartości wskaźników w projektach realizowanych przez OWES oraz kosztów realizacji projektów; dane na temat klientów instytucjonalnych i indywidualnych OWES wraz z informacjami na temat otrzymanego wsparcia otrzymane od OWES; dane na temat kosztów utworzenia nowych miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych w ramach Działania 7.4 RPO WZ otrzymane od OWES; dane statystyczne na temat stanu rozwoju instytucjonalnego sektora ekonomii społecznej w województwie zachodniopomorskim na tle Polski.

2. Warsztat startowy z przedstawicielami ROPS oraz IP

Warsztat startowy przeprowadzony został w początkowej fazie badania. Jego celem było odtworzenie teorii programu, co pozwoliło zaprojektować koncepcję i metodologię badania.

3. Indywidualne wywiady pogłębione (IDI) oraz zogniskowane wywiady grupowe (FGI)

Wywiady jakościowe przeprowadzone zostały z przedstawicielami wszystkich podmiotów wskazanych w punkcie „zakres badania”. Zogniskowane wywiady grupowe (podzielone na dwie części) przeprowadzono z przedstawicielami każdego z OWES. W każdym z wywiadów grupowych brali udział koordynator merytoryczny OWES, animator, doradca kluczowy oraz doradca biznesowy. Wywiady grupowe zastosowano także w przypadku ROPS oraz IP. W przypadku pozostałych podmiotów i osób badanych zastosowano indywidualne wywiady pogłębione, których przeprowadzono łącznie 73, maksymalnie różnicując próbę pod względem typu respondenta oraz subregionu.

4. Badanie ilościowe z klientami OWES oraz przedstawicielami samorządów lokalnych

Badanie ilościowe przeprowadzone zostało techniką ankiety internetowej (CAWI) oraz techniki ustrukturyzowanego wywiadu telefonicznego wspomaganego komputerowo (CATI) z:

1. Przedstawicielami PES w tym PS będącymi klientami OWES, przy czym kwestionariusze różniły się w zależności od podgrupy badanej – oddzielne dla PS oraz spółdzielni socjalnych, które nie są wpisane na listę przedsiębiorstw społecznych, PES reintegracyjnych, NGO niebędących PS.
2. Osobami, na które zostało przyznane wsparcie finansowe OWES,
3. Przedstawicielami JST (urzędy gminne, powiatowe oraz PUP, PCPR i OPS).

Wybór techniki realizacji wywiadu zależał od preferencji respondentów. W przypadku większości grup badanych kontakt telefoniczny pełnił w praktyce funkcję monitu telefonicznego przypominającego respondentowi o konieczności udziału w badaniu ewaluacyjnym, zaś respondenci wypełniali ankietę samodzielnie w formie ankiety internetowej. Jedynie w przypadku osób fizycznych, na które przyznane zostało wsparcie finansowe OWES dominowały wywiady CATI.

Pozyskano łącznie 165 ankiet z klientami OWES, z tego 29 z przedstawicielami przedsiębiorstw społecznych/spółdzielni socjalnych, 8 z przedstawicielami PES reintegracyjnych; 74 z przedstawicielami NGO niebędących PS; 32 ankiet z osobami, na które zostało przyznane wsparcie finansowe OWES oraz

22 ankiet z przedstawicielami JST i dodatkowo 22 ankiety z przedstawicielami JST, którzy nie uczestniczyli w działaniach realizowanych przez OWES w analizowanym okresie.

5. Warsztaty rekomendacyjne (WR)

Warsztat rekomendacyjny odbył się w ostatniej fazie badania. Celem warsztatu rekomendacyjnego było przedyskutowanie wniosków z badania i ich krytyczna analiza, a także wypracowanie na podstawie wniosków z badania rekomendacji, czyli zaleceń dotyczących polityki regionalnej w zakresie rozwoju sektora ES. W warsztacie rekomendacyjnym udział wzięło łącznie 20 osób – przedstawiciele ROPS, IP, OWES oraz RKRES.

3. Wyniki badania

3.1. Stan rozwoju sektora ES w województwie zachodniopomorskim na tle Polski

3.1.1. Uwagi metodologiczne

Dane i wnioski na temat instytucjonalnego stanu rozwoju sektora ekonomii społecznej w województwie zachodniopomorskim na tle Polski stanowią istotny kontekst do analizy systemu wsparcia ES.

Do analizy wykorzystano dane na temat podmiotów różnego typu zaliczanych do sektora ES: przedsiębiorstw społecznych, PES reintegracyjnych (KIS, CIS, WTZ, ZAZ) oraz organizacji pozarządowych. Ze względu na zróżnicowaną liczbę ludności poszczególnych województw, do porównania stanu rozwoju sektora ES w województwie zachodniopomorskim na tle innych regionów zastosowano wagi w postaci liczby ludności (dane na temat liczby poszczególnych podmiotów przedstawiono w wartościach bezwzględnych oraz w odniesieniu do liczby ludności danego regionu). W tabeli zamieszczonej poniżej zaprezentowano źródła danych wykorzystane w analizie.

Tabela 1. Źródła danych na temat podmiotów ekonomii społecznej w województwie zachodniopomorskim na tle Polski wykorzystane w analizie

Typ podmiotów	Źródło danych
Przedsiębiorstwa społeczne	Ogólnopolska lista PS prowadzona przez Ministerstwo Rodziny Pracy i Polityki Społecznej – stan na lipiec 2019 r. (http://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/Listy,przedsiębiorstw,społecznych,4069.html ; dostęp 04.09.2019 r.)
KIS, CIS, ZAZ	Najbardziej aktualne, pobrane 04.09.2019 r. rejestry prowadzone przez wojewodów dostępne na stronach internetowych urzędów wojewódzkich w każdym z 16 regionów.
WTZ	Ogólnopolska baza teled adresowa WTZ udostępniona przez Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych – stan na 31.12.2017 r. (http://www.niepelnosprawni.gov.pl/art,10,warsztaty-terapii-zajeciowej - dostęp 04.09.2019 r.)
Organizacje pozarządowe (do badanej przez GUS grupy zaliczono: aktywne stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne, fundacje, społeczne podmioty wyznaniowe, samorząd gospodarczy i zawodowy oraz organizacje pracodawców)	Główny Urząd Statystyczny – internetowy Bank Danych Lokalnych (https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start - dostęp 04.09.2019 r.). Dane odzwierciedlają stan na 31.12.2016 r.
Dane na temat liczby mieszkańców w poszczególnych regionach	Główny Urząd Statystyczny – internetowy Bank Danych Lokalnych (https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start - dostęp 04.09.2019 r.).

Źródło: opracowanie własne.

Zaznaczyć należy, że **rzetelność wykorzystanych danych może budzić pewne wątpliwości**. Na liście przedsiębiorstw społecznych, jak wynika z doświadczeń OWES-ów, może brakować niektórych podmiotów, które de facto są przedsiębiorstwami społecznymi, jednakże nie były zainteresowane umieszczeniem na liście. Rejestry KIS, CIS i ZAZ często nie są aktualizowane na bieżąco, więc dane

z poszczególnych województw mogą odzwierciedlać stan z różnych momentów czasowych. Baza teleadresowa WTZ odzwierciedla stan sprzed prawie 2 lat (nie była aktualizowana w 2018 i 2019 r.). Dane dotyczące organizacji pozarządowych, po pierwsze, odnoszą się do stanu sprzed prawie 3 lat (2016 r.), po drugie dotyczą także do podmiotów, których nie zalicza się powszechnie do sektora ES, w tym w szczególności społecznych podmiotów wyznaniowych, samorządów gospodarczych i zawodowych oraz organizacji pracodawców. **Tym niemniej porównanie wskazanych powyżej danych odnoszących się do województwa zachodniopomorskiego i innych regionów pozwala na wyciągnięcie wniosków na temat stanu rozwoju sektora ES w regionie.**

3.1.2. Podmioty ekonomii społecznej w województwie zachodniopomorskim

W tabeli umieszczonej poniżej zaprezentowano dane na temat liczebności PES poszczególnych typów w województwie zachodniopomorskim. W przypadku NGO (definiowanych przez GUS jako aktywne stowarzyszenia, podobne organizacje społeczne, fundacje, ale także społeczne podmioty wyznaniowe, samorząd gospodarczy i zawodowy oraz organizacje pracodawców) zaprezentowano także dane na temat liczby ich członków, liczby osób w nich zatrudnionych oraz odsetka organizacji prowadzących odpłatną działalność pożytku publicznego i/lub działalność gospodarczą (co traktować można jako wskaźnik ekonomizacji NGO).

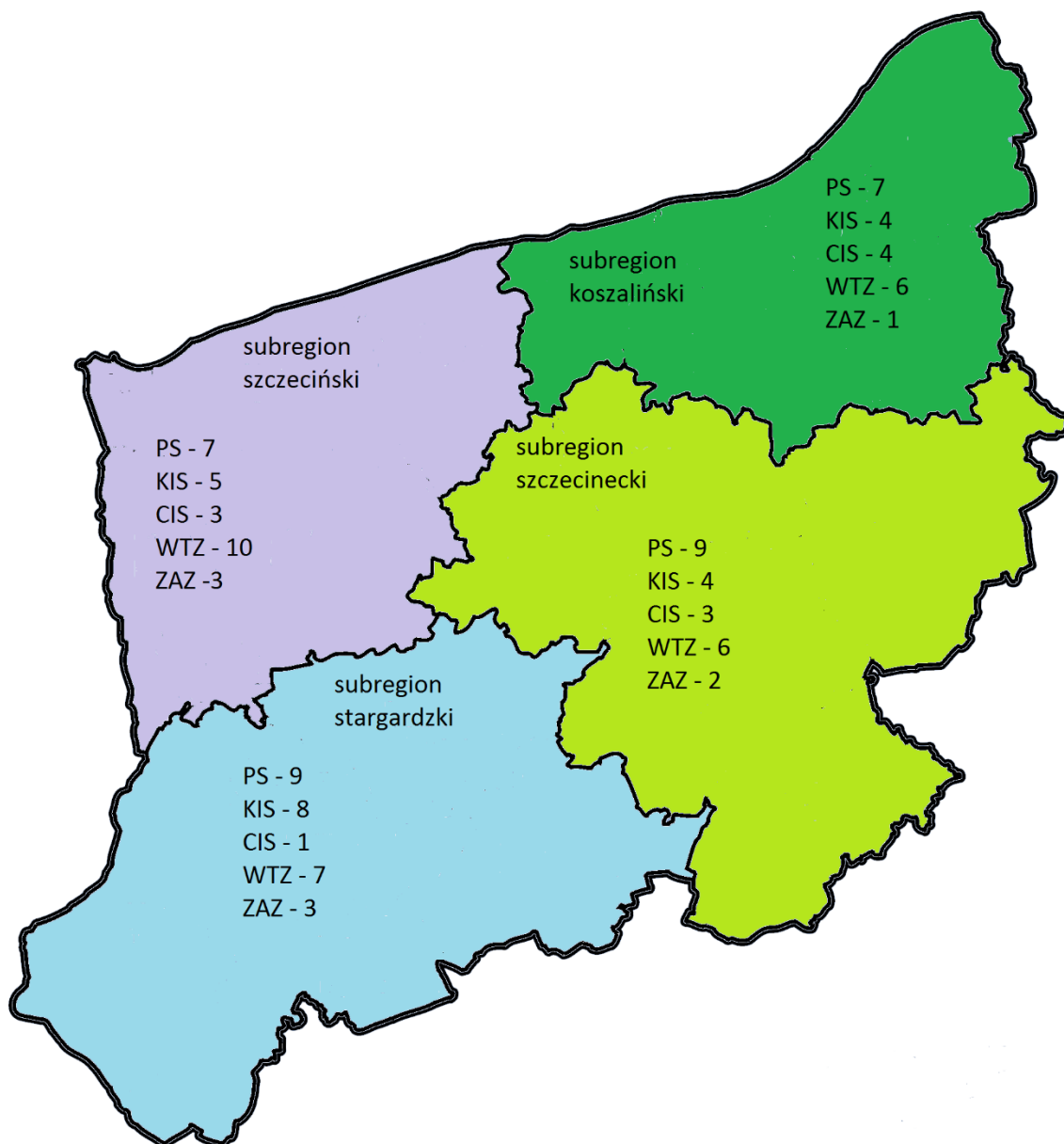
Tabela 2. Dane na temat PES w województwie zachodniopomorskim

Liczba PS	32
Liczba KIS	21
Liczba CIS	11
Liczba WTZ	29
Liczba ZAZ	9
Liczba aktywnych organizacji i stowarzyszeń (NGO)	3 600
Liczba członkostw w NGO	300 000
Suma zatrudnionych w NGO na podstawie umowy o pracę	5 300
Suma zatrudnionych w NGO na podstawie umów cywilnoprawnych	11 300
Łączna suma zatrudnionych w NGO na podstawie umowy o pracę oraz umów cywilnoprawnych	16 600
Odsetek NGO prowadzących odpłatną działalność pożytku publicznego i/lub działalność gospodarczą	26,6%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych źródłowych wskazanych w tabeli nr 1.

Rozkład terytorialny PS oraz PES reintegracyjnych w ujęciu subregionalnym został zaprezentowany na mapie umieszczonej poniżej. Brak jest danych GUS na temat rozkładu subregionalnego i powiatowego aktywnych organizacji i stowarzyszeń.

Mapa 1. Rozkład terytorialny PS oraz PES reintegracyjnych w ujęciu subregionalnym w województwie zachodniopomorskim

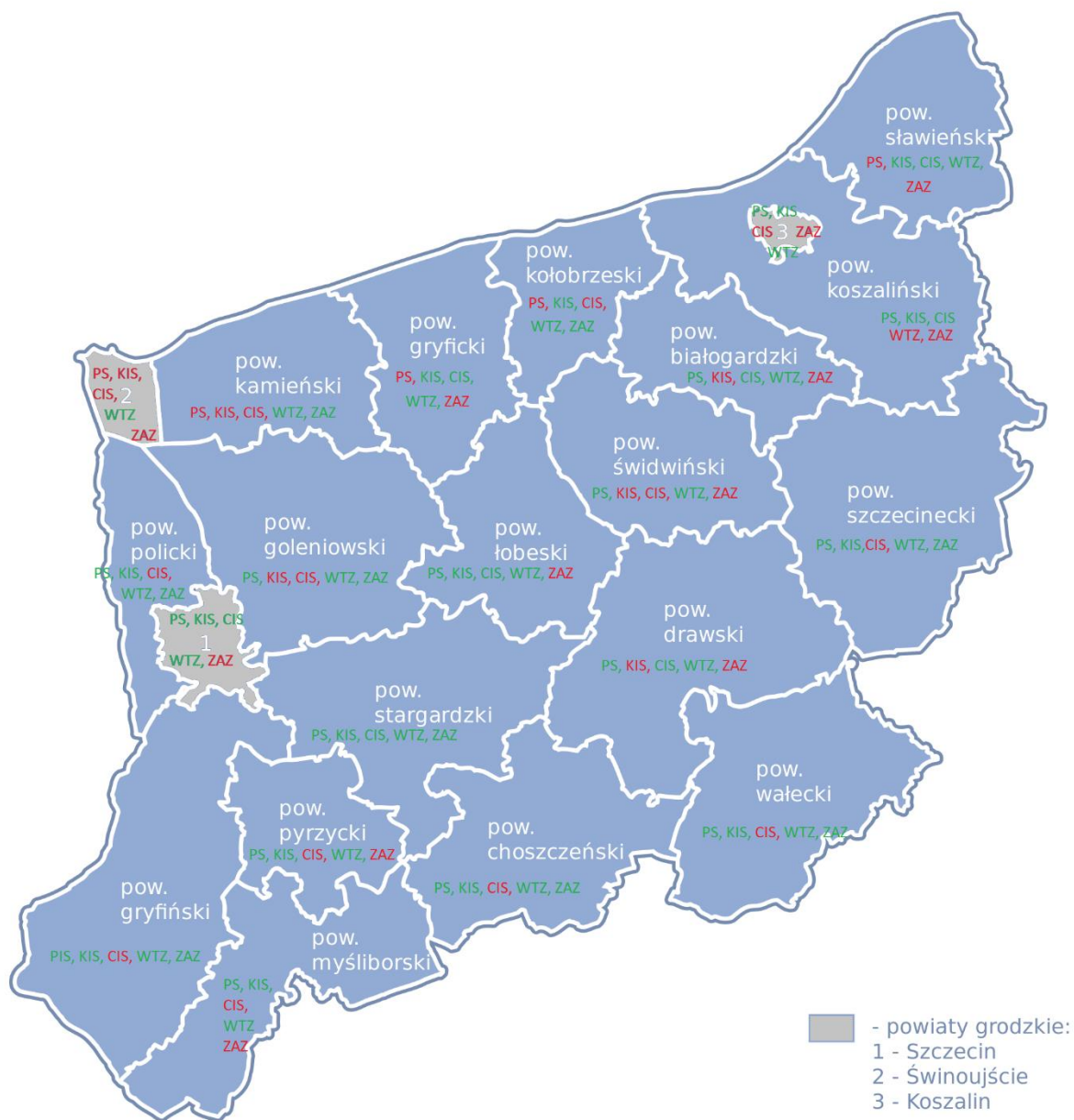

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych źródłowych wskazanych w tabeli nr 1.

Zauważyć można, iż w układzie subregionalnym zarówno przedsiębiorstwa społeczne, jak PES reintegracyjne rozłożone są dość równomiernie, żaden z subregionów nie odstaje istotnie pod tym względem od pozostałych.

Tym niemniej należy pamiętać, iż oddziaływanie tych podmiotów ma, co do zasady, charakter lokalny, ograniczony do gminy lub co najwyżej powiatu. Przy tym założeniu można zidentyfikować „białe plamy” na mapie województwa zachodniopomorskiego czyli powiaty, których mieszkańcy pozbawieni są dostępu do specyficznych usług reintegracyjnych świadczonych przez PES reintegracyjne lub miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych. Na mapie nr 2 umieszczonej poniżej wskazano jakiego typu PES są (czcionka zielona), a jakich nie ma (czcionka czerwona) w poszczególnych powiatach województwa zachodniopomorskiego.

Mapa 2. Występowanie poszczególnych typów PES w powiatach województwa zachodniopomorskiego (czcionka zielona – PES występuje; czcionka czerwona – PES nie występuje)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych źródłowych wskazanych w tabeli nr 1.

Jedynie w powiecie **stargardzkim** występuje przynajmniej jeden PES spośród każdego analizowanego typu (PS, KIS, CIS, WTZ, ZAZ). Relatywnie dobra sytuacja pod tym kątem występuje także w **Szczecinie**, gdzie co prawda nie ma ZAZ, jednakże podmioty takie zlokalizowane są w powiatach ościennych: polickim, goleniowskim, stargardzkim i gryfińskim. Pozytywnie na tle województwa wyróżniają się także powiaty **gryfiński**, **choszczeński**, **wałecki** i **szczecinecki**, w których nie ma żadnego CIS oraz powiat **łobeski**, w którym nie ma żadnego ZAZ. W przypadku pozostałych powiatów dostęp do specyficznych usług reintegracyjnych oferowanych przez PES o charakterze reintegracyjnym oraz miejsc pracy w PS jest dla ich mieszkańców ograniczony.

Analizując rozkład terytorialny PES poszczególnych typów stwierdzić można, iż **najbardziej równomiernie rozłożone są WTZ – prawie w każdym z powiatów znajduje się co najmniej**

jedna taka instytucja. Wyjątek w tym zakresie stanowi powiat koszaliński, w którym nie ma żadnego WTZ, jednakże jest to powiat silnie powiązany funkcjonalnie i przestrzennie z Koszalinem – miastem na prawach powiatu, w którym funkcjonują dwa WTZ świadczące usług reintegracyjne także dla osób z niepełnosprawnościami z powiatu koszalińskiego. Daje to szansę osobom z niepełnosprawnościami z całego województwa na skorzystanie z dedykowanych im usług reintegracyjnych w WTZ, choć zaznaczyć należy, iż – jak wynika z przeprowadzonych badań jakościowych z przedstawicielami tych instytucji – konieczność dojazdu do WTZ znajdującego się nawet w obrębie tego samego powiatu stanowi dla wielu osób z niepełnosprawnościami i ich rodzin istotny problem.

Drożność systemu aktywizacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnościami w uznawanej za modelową ścieżce „pobyt w WTZ -> praca w ZAZ -> praca na otwartym lub chronionym rynku pracy w przedsiębiorstwie komercyjnym lub przedsiębiorstwie społecznym” **jest jednak w większości powiatów ograniczona brakiem ZAZ.** Choć na przełomie 2018 i 2019 roku działalność rozpoczęło 5 nowych ZAZ, to wciąż są one zlokalizowane w zaledwie 9 na 21 powiatów województwa zachodniopomorskiego.

W przypadku KIS najlepsza sytuacja występuje w subregionie stargardzkim (w każdym z powiatów jest co najmniej jeden podmiot tego typu). Instytucje zatrudnienia socjalnego, czyli CIS zlokalizowane są tylko w 7 na 21 powiatów województwa zachodniopomorskiego, a więc dostęp do nich jest dość silnie ograniczony.

Jeśli chodzi o przedsiębiorstwa społeczne, zauważyć można ich brak w pasie nadmorskim, z wyjątkiem powiatu koszalińskiego. Fakt ten może znacząco utrudniać rozwój klastra/sieci kooperacji PES w branży turystycznej w województwie zachodniopomorskim.

3.1.3. Porównanie województwa zachodniopomorskiego z innymi regionami w zakresie rozwoju instytucjonalnego ES

Do porównania stanu rozwoju instytucjonalnego ES w województwie zachodniopomorskim w porównaniu z innymi regionami Polski wykorzystano wskaźniki „**liczba mieszkańców regionu przypadająca na 1 PES danego typu (PS/KIS/CIS/WTZ/ZAZ/NGO)**”. Im niższa wartość tego wskaźnika, tym wyższa pozycja danego regionu w rankingu porównawczym. Oprócz tego porównano wartości **odsetka aktywnych NGO prowadzących odpłatną działalność pożytku publicznego i/lub działalność gospodarczą** (im wyższa wartość tego wskaźnika, tym wyższa pozycja danego regionu w rankingu porównawczym) oraz wskaźnik „**liczba mieszkańców regionu przypadająca na 1 osobę zatrudnioną na podstawie umowy o pracę lub umowy cywilnoprawnej w NGO**” (im niższa wartość tego wskaźnika, tym wyższa pozycja danego regionu w rankingu porównawczym).

Na tej podstawie stworzono rankingi województw (osobne dla każdego z ww. wskaźników), w których każdy z regionów mógł zająć miejsce od 1 (najlepsza sytuacja na tle kraju) do 16 (sytuacja najgorsza na tle kraju). W tabeli zamieszczonej poniżej przedstawiono pozycję województwa zachodniopomorskiego na tle pozostałych regionów w rankingach opartych na ww. wskaźnikach. Szczegółowe dane statystyczne, na bazie których opracowano rankingi znajdują się w tabeli A1 zamieszczonej w aneksie.

Tabela 3. Pozycja województwa zachodniopomorskiego na tle pozostałych regionów Polski w zakresie stanu rozwoju instytucjonalnego ES

L.p.	Wskaźnik, na bazie którego dokonano rangowania regionów	Wartość wskaźnika dla województwa zachodniopomorskiego	Pozycja województwa zachodniopomorskiego na tle innych regionów (od 1 do 16)
1.	Liczba mieszkańców przypadająca na 1 PS	53 157	14
2.	Liczba mieszkańców przypadająca na 1 KIS	81 001	3
3.	Liczba mieszkańców przypadająca na 1 CIS	154 639	7
4.	Liczba mieszkańców przypadająca na 1 WTZ	58 656	11
5.	Liczba mieszkańców przypadająca na 1 ZAZ	189 003	3
6.	Liczba mieszkańców przypadająca na 1 NGO	474,5	9
7.	Odsetek aktywnych NGO prowadzących odpłatną działalność pożytku publicznego i/lub działalność gospodarczą	26,6%	11
8.	Liczba mieszkańców przypadająca na 1 osobę zatrudnioną w NGO	102,9	13

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych źródłowych wskazanych w tabeli nr 1.

Na podstawie danych zaprezentowanych w tabeli nr 3 oraz szczegółowych danych zawartych w tabeli A1 umieszczonej w aneksie wyciągnąć można następujące wnioski:

- Województwo zachodniopomorskie jest relatywnie dobrze rozwinięte pod kątem dostępu do usług reintegracyjnych realizowanych przez PES reintegracyjne takie jak CIS, KIS, ZAZ** (w województwie zachodniopomorskim przypada średnio mniej mieszkańców na jeden podmiot reintegracyjny tego typu niż w Polsce). Nieco trudniejszy niż w reszcie kraju jest dostęp do usług reintegracyjnych świadczonych przez WTZ, choć – jak wspomniano w poprzednim podrozdziale – na korzyść działa w tym zakresie równomierne rozmieszczenie tych podmiotów w całym regionie.
- Relatywnie słabo rozwinięty jest sektor przedsiębiorczości społecznej.** Na 1 PS przypada 53 tys. mieszkańców WZP, podczas gdy dla całej Polski wartość tego wskaźnika wynosi 35 tys.
- Sektor organizacji pozarządowych jest rozwinięty przeciętnie** tak, jak w całej Polsce (ok. 475 mieszkańców przypadających na 1 NGO).
- Ekonomizacja sektora organizacji pozarządowych w województwie zachodniopomorskim również nie odbiega znacząco od sytuacji w całym kraju** - odsetek aktywnych organizacji prowadzących odpłatną działalność pożytku publicznego i/lub działalność gospodarczą wynosi w regionie 26,6%, natomiast w całej Polsce - 27,6%. **Relatywnie słabo województwo zachodniopomorskie wypada natomiast pod kątem wielkości zatrudnienia w NGO** (5 miejsce od końca przy uwzględnieniu liczby mieszkańców poszczególnych województw). W sektorze organizacji pozarządowych pracuje w regionie ok. 16,6 tys. osób, przy

czym jeszcze raz należy podkreślić, iż GUS definiuje organizacje pozarządowe szeroko, wliczając do tej grupy także społeczne podmioty wyznaniowe, samorząd gospodarczy i zawodowy oraz organizacje pracodawców.

3.2. Ocena wsparcia OWES

3.2.1. Wsparcie dla przedsiębiorstw społecznych i spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS

3.2.1.1. Zakres i skala wsparcia dla przedsiębiorstw społecznych

W analizowanym okresie (03.2016 – 06.2019) w ramach projektów realizowanych przez OWES **wsparcia udzielono 39 przedsiębiorstwom społecznym** (podmiotom wpisanym na listę PS prowadzoną przez MRPiPS)¹, z czego najwięcej w subregionie koszalińskim (14), następnie w subregionach stargardzkim i szczecińskim (po 9), a najmniej w subregionie szczecińskim (7).

Zdecydowana większość PS wspieranych przez OWES ma formę prawną spółdzielni socjalnej (z nieznaczną dominacją spółdzielni socjalnych osób fizycznych). Jedno PS ma formę prawną stowarzyszenia, a jedno – fundacji.

Spośród wspieranych PS **21 (53,8%) to podmioty nowoutworzone** (inkubowane) w ramach działań OWES od 03.2016 do 06.2019 r., natomiast **18 (46,2%) to podmioty już wcześniej funkcjonujące**. W subregionie szczecińskim wsparcie dla PS udzielane było wyłącznie nowopowstałym/inkubowanym PS (choć zaznaczyć należy, że OWES działający w tym subregionie wspierał także już funkcjonujące spółdzielnie socjalne niewpisane na listę PS), zaś w pozostałych subregionach proporcje pomiędzy tymi dwiema grupami PS były wyrównane.

Na podstawie danych pozyskanych od OWES można także określić branże, w których działają wspierane przez nie PS.

¹ Zgodnie z informacjami podanymi w rozdziale 3.1 dotyczącym stanu rozwoju sektora ES w województwie zachodniopomorskim, w regionie były tylko 32 PS. Dane te obrazują jednak stan na lipiec 2019 r. (najbardziej aktualna lista publikowana przez MRPiPS), natomiast OWES przekazywały dane na temat klientów w październiku 2019 r., obejmujące także PS wpisane na listę w okresie sierpień – październik 2019 r.. Z tego powodu liczba klientów OWES zakwalifikowanych przez nie jako PS przewyższa liczbę PS umieszczonych na liście aktualnej na lipiec 2019 r.

Tabela 4. Branże, w których działają PS wspierane przez OWES

	Ogółem	Koszaliński	Stargardzki	Szczecinecki	Szczeciński
Gastronomia, catering	8	0	3	4	1
Pozostała produkcja i przemysł, ozdoby i dekoracje, produkcja	6	2	1	3	0
Budownictwo, remonty	5	2	0	2	1
Usługi dla firm, organizacji i administracji publicznej, usługi księgowo, biurowe, poligraficzne, marketingowe, tłumaczenia	5	2	1	0	2
Usługi komunalne, odpady, ścieki, recycling, utrzymywanie porządku	5	1	2	1	1
Usługi socjalne, usługi opiekuńcze	5	2	2	1	0
Edukacja i kultura, organizacja szkoleń, warsztatów, eventów	3	0	0	2	1
Rekreacja, turystyka i zakwaterowanie agroturystyka, hotelarstwo	2	1	0	1	0
Zdrowie i uroda, profilaktyka, terapia, rehabilitacja	2	1	0	1	0
Handel i pozostałe usługi, sklepy, hurtownie, dystrybucja	1	1	0	0	0
Motoryzacja, naprawa samochodów, myjnie	1	0	0	0	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych pozyskanych od OWES

Na podstawie danych zawartych w powyższej tabeli oraz analizy przeprowadzonych wywiadów jakościowych z przedstawicielami PS oraz OWES można wyciągnąć wniosek, iż **zachodniopomorskie PS rzadko realizują tzw. usługi społeczne użyteczności publicznej**, enumeratywnie wymienione w KPRES.² Takie usługi wykonywać mogą przede wszystkim podmioty z branży „usługi komunalne, odpady, ścieki, recycling, utrzymywanie porządku”, „usługi socjalne, usługi opiekuńcze” oraz „zdrowie i uroda, profilaktyka, terapia, rehabilitacja”. **Idea zawarta w KPRES, by rozwój sektora przedsiębiorstw społecznych skutkował nie tylko tworzeniem miejsc pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, ale także zapewnieniem podaży wysokiej jakości usług społecznych (zgodnie z zapotrzebowaniem społeczności lokalnych), w praktyce jest realizowana w województwie zachodniopomorskim w niewielkim stopniu.**

² Zgodnie z KPRES, do grupy usług społecznych użyteczności publicznej zaliczają się: usługi pracy społecznej; usługi opieki społecznej obejmujące miejsca noclegowe; usługi opieki społecznej dla osób starszych; usługi opieki społecznej dla osób niepełnosprawnych; usługi opieki społecznej dla dzieci i młodzieży; usługi opieki społecznej nieobejmujące miejsc noclegowych; usługi opieki dziennej; usługi opieki dziennej nad dziećmi i młodzieżą niepełnosprawną; dostarczanie zakupów do domu (świadczony w domu); usługi dozoru (orientacji szkolnej i zawodowej); usługi doradztwa; usługi planowania rodziny (planowanie i wspieranie rodziny); usługi opieki społecznej nieświadczony przez ośrodki pobytowe; usługi rehabilitacyjne; usługi rehabilitacji zawodowej; usługi społeczne; administracyjne usługi społeczne (koordynacja usług); program działań na rzecz gmin (organizowania społeczności lokalnej); usługi zdrowotne świadczone na rzecz wspólnot (lokalne programy zdrowia publicznego) oraz dodatkowo usługi takie jak prowadzenie żłobków, klubów dziecięcy, przedszkoli, punktów przedszkolnych; prowadzenie pracy socjalnej i innych usług reintegracyjnych; edukacja ekologiczna; utrzymanie czystości i porządku w gminach; rolnictwo społeczne; turystyka społeczna.

Wsparcie dla nowopowstających/inkubowanych przedsiębiorstw społecznych

Podstawową formą wsparcia dla nowopowstających/inkubowanych PS oferowaną przez OWES były **dotacje na utworzenie miejsc pracy ze środków OWES**. Spośród 21 inkubowanych PS wsparcia tego typu udzielono aż 17 podmiotom.

Dotacje przyznano na łącznie 74 miejsca pracy w nowopowstających PS, Nowopowstającym podmiotom przydzielano dotacje na od 3 do 6 miejsc pracy, średnio 4,35 na PS (mediana liczby miejsc pracy, na które przyznano dotacje w inkubowanym PS wynosi 4).

Szczegółowe dane na temat osób fizycznych, które zajęły miejsca pracy utworzone w PS znajdują się w rozdziale nr 3.2.2.

Tabela 5. Liczba nowopowstających/inkubowanych PS, którym przyznano dotacje na utworzenie miejsc pracy ze środków OWES

	Ogółem	Koszaliński	Stargardzki	Szczeciński	Szczeciński
Przyznano dotacje	17	3	4	3	7
Nie przyznano dotacji	4	3	0	1	0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych pozyskanych od OWES

Wysokość dotacji na jedno miejsce pracy w każdym przypadku wyniosła **20 000,00 zł**.

W każdym przypadku, w którym nowopowstającemu PS udzielano wsparcia w postaci dotacji, udzielono także **wsparcia pomostowego finansowego** pozwalającego w praktyce na sfinansowanie części kosztów zatrudnienia nowych pracowników w PS. W zdecydowanej większości przypadków (z wyjątkiem 3 PS w subregionie szczecińskim) oprócz wsparcia pomostowego finansowego podstawowego (wypłacanego przez pierwsze 6 miesięcy od powstania miejsca pracy) przyznano także wsparcie pomostowe przedłużone (na kolejne 6 miesięcy). Średnia wartość wsparcia pomostowego na jedno nowe miejsce pracy utworzone w PS wyniosła **10 381,00 zł**.

Inne formy wsparcia nowopowstających przedsiębiorstw społecznych były rzadziej stosowane przez OWES. Szczegółowe dane w tym zakresie zaprezentowano w tabeli nr 6 zamieszczonej poniżej.

Tabela 6. Struktura form wsparcia otrzymanych przez PS od OWES na etapie ich inkubowania

	Ogółem		Koszaliński		Stargardzki		Szczecinecki		Szczeciński	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Udział osób zakładających/ rozpoczynających pracę w PS w szkoleniach z zakresu ES, przedsiębiorczości społecznej (specyfika PS, tworzenie PS, prowadzenie PS, aspekty prawne, finansowe, rachunkowe działalności PS itp.)	12	57,1%	3	50,0%	0	0,0%	3	75,0%	6	85,7%
Udział osób zakładających/ rozpoczynających pracę w PS w wizytach studyjnych	12	57,1%	2	33,3%	1	25,0%	3	75,0%	6	85,7%
Doradztwo w zakresie zakładania, rejestracji PS	12	57,1%	0	0,0%	1	25,0%	4	100,0%	7	100,0%
Udział osób zakładających/ rozpoczynających pracę w PS w szkoleniach z zakresu zarządzania przedsiębiorstwem (planowanie strategiczne, zarządzanie zasobami ludzkimi, tworzenie biznesplanów, pozyskiwanie klientów itp.)	11	52,4%	3	50,0%	1	25,0%	3	75,0%	4	57,1%
Doradztwo zawodowe dla osób rozpoczynających pracę w PS	10	47,6%	0	0,0%	4	100,0%	4	100,0%	2	28,6%
Kursy zawodowe dla osób rozpoczynających pracę w PS	9	42,9%	1	16,7%	2	50,0%	4	100,0%	2	28,6%
Wsparcie psychologiczne dla osób rozpoczynających pracę w PS	9	42,9%	3	50,0%	4	100,0%	0	0,0%	2	28,6%
Warsztaty motywacyjne/ integracyjne dla osób rozpoczynających pracę w PS	8	38,1%	3	50,0%	3	75,0%	0	0,0%	2	28,6%
Udział osób zakładających/ rozpoczynających pracę w PS w wydarzeniach animacyjnych (targi, debaty, seminaria itp.) w zakresie ES	7	33,3%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	7	100,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych pozyskanych od OWES

Wsparcie dla już funkcjonujących przedsiębiorstw społecznych

W niniejszym podrozdziale przedstawiono informacje na temat wsparcia dla już funkcjonujących przedsiębiorstw społecznych, przy czym do tej grupy zaliczają się także te PS, które były inkubowane od 03.2016 r., natomiast dodatkowo korzystały z wsparcia OWES po zakończeniu procesu inkubacji. Sytuacja taka miała miejsce w przypadku każdego inkubowanego PS, a zatem w niniejszym podrozdziale przedstawiono strukturę wsparcia dla wszystkich PS uczestniczących w projektach OWES, przy czym

w przypadku PS inkubowanych w ramach projektów OWES przedstawione dane dotyczą wsparcia uzyskanego po okresie inkubacji.

Dotacje na utworzenie miejsc pracy ze środków OWES zostały przyznane dla 6 spośród 39 PS korzystających z wsparcia OWES, wyłącznie dla podmiotów, które nie były inkubowane w okresie 03.2016 – 06.2019 r., lecz funkcjonowały już wcześniej. Dotacje przyznano na łącznie **12 miejsc pracy** w już funkcjonujących PS, którym przydzielano dotacje na od 1 do 3 miejsc pracy, średnio 1,83 na PS (mediana wynosi 1,5). Wysokość dotacji na jedno miejsce pracy w każdym przypadku wyniosła **20 000,00 zł**.

W każdym przypadku, w którym nowopowstającemu PS udzielano wsparcia w postaci dotacji, udzielono także **wsparcia pomostowego finansowego** pozwalającego w praktyce na sfinansowanie części kosztów zatrudnienia nowych pracowników w PS. Średnia wartość wsparcia pomostowego na jedno nowe miejsce pracy utworzone w PS wyniosła **11 936,00 zł**.

Szczegółowe dane na temat innych form wsparcia, z których skorzystały przedsiębiorstwa społeczne w tym zakresie zaprezentowano w tabeli zamieszczonej poniżej.

Tabela 7. Struktura form wsparcia otrzymanych przez już funkcjonujące PS od OWES

	Ogółem		Koszaliński		Stargardzki		Szczecinecki		Szczeciński	
	n	%	n	%	n	%	%	n	%	n
Doradztwo ogólne na rzecz PS	31	79,5%	14	100,0%	3	33,3%	7	77,8%	7	100,0%
Doradztwo biznesowe na rzecz PS	31	79,5%	14	100,0%	3	33,3%	7	77,8%	7	100,0%
Bon szkoleniowy	26	66,7%	11	78,6%	4	44,4%	8	88,9%	3	42,9%
Usługi prawne na rzecz PS	23	59,0%	11	78,6%	2	22,2%	4	44,4%	6	85,7%
Doradztwo specjalistyczne prawne na rzecz PS	22	56,4%	7	50,0%	4	44,4%	5	55,6%	6	85,7%
Doradztwo specjalistyczne osobowe na rzecz PS	21	53,8%	14	100,0%	1	11,1%	0	0,0%	6	85,7%
Usługi marketingowe na rzecz PS	21	53,8%	5	35,7%	6	66,7%	9	100,0%	1	14,3%
Doradztwo specjalistyczne marketingowe na rzecz PS	18	46,2%	12	85,7%	4	44,4%	1	11,1%	1	14,3%
Usługi księgowo/podatkowe na rzecz PS	15	38,5%	4	28,6%	2	22,2%	2	22,2%	7	100,0%
Udział przedstawicieli PS w wydarzeniach animacyjnych	14	35,9%	7	50,0%	2	22,2%	5	55,6%	0	0,0%
Udział przedstawicieli PS w szkoleniach z zakresu zarządzania przedsiębiorstwem	11	28,2%	9	64,3%	1	11,1%	1	11,1%	0	0,0%
Doradztwo w zakresie ubiegania się o finansowanie zewnętrzne (np. dotacje, pożyczki, poręczenia)	9	23,1%	5	35,7%	1	11,1%	0	0,0%	3	42,9%
Udział przedstawicieli PS w wizytach studyjnych	8	20,5%	5	35,7%	1	11,1%	2	22,2%	0	0,0%
Doradztwo specjalistyczne księgowo-podatkowe na rzecz PS	8	20,5%	0	0,0%	1	11,1%	1	11,1%	6	85,7%
Udział przedstawicieli PS w szkoleniach z zakresu ES, przedsiębiorczości społecznej	6	15,4%	3	21,4%	0	0,0%	3	33,3%	0	0,0%
Udział pracowników PS w działaniach reintegracyjnych (wsparcie psychologiczne, warsztaty motywacyjne itp.)	6	15,4%	6	42,9%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
Udział pracowników PS w kursach zawodowych	5	12,8%	0	0,0%	0	0,0%	5	55,6%	0	0,0%
Lustracja spółdzielni socjalnej	5	12,8%	2	14,3%	3	33,3%	0	0,0%	0	0,0%
Doradztwo specjalistyczne finansowe na rzecz PS	4	10,3%	3	21,4%	0	0,0%	0	0,0%	1	14,3%
Bon na udział w targach	3	7,7%	0	0,0%	3	33,3%	0	0,0%	0	0,0%
Inne szkolenia	3	7,7%	3	21,4%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych pozyskanych od OWES

Na podstawie danych zawartych w powyższej tabeli można wyciągnąć wniosek o **silnym wpływie potencjału ludzkiego i doświadczenia danego OWES na kształtowaną ofertę wsparcia dla przedsiębiorstw społecznych**, np. doradztwo i usługi księgowo-podatkowe zdecydowanie najczęściej świadczone były w subregionie szczecińskim, w którym OWES prowadzony jest przez firmę świadczącą usługi rachunkowo-księgowe. Równocześnie trudno przypuszczać, by PS z tego subregionu miały wyższe potrzeby w tym zakresie niż PS z pozostałych subregionów.

Warto również zwrócić uwagę na inne formy wsparcia świadczone wyraźnie częściej w jednym z subregionów niż średnio w całym województwie. W subregionie koszalińskim silny nacisk kładziony był na świadczenie doradztwa specjalistycznego osobowego (wszystkie PS otrzymały tę formę wsparcia) oraz na wsparcie reintegracyjne dla pracowników PS (42,9%), z kolei w subregionie szczecińskim relatywnie często PS wspierano poprzez udział pracowników PS w szkoleniach zawodowych (55,6%).

Pomimo dążeń do standaryzacji usług OWES na poziomie krajowym poprzez system akredytacji tych podmiotów, różnice w zakresie wspierania PS w poszczególnych subregionach uznać można za istotne.

3.2.1.2. Zakres i skala wsparcia dla spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS

W analizowanym okresie (03.2016 – 06.2019), oprócz wspierania przedsiębiorstw społecznych, OWES wspierały także **12 spółdzielni socjalnych, które nie są wpisane na listę PS** prowadzoną przez MRPiPS, z czego 7 w subregionie szczecińskim, zaś 5 w subregionie stargardzkim. Jedną z tych spółdzielni socjalnych była inkubowana w analizowanym okresie w ramach projektu OWES w subregionie szczecińskim.

W tabeli zamieszczonej poniżej zaprezentowano strukturę form wsparcia otrzymanych przez spółdzielnie socjalne niewpisane na listę PS.

Tabela 8. Struktura form wsparcia otrzymanych od OWES przez spółdzielnie socjalne niebędące PS

	Ogółem		Stargardzki		Szczeciński	
	n	%	n	%	n	%
Doradztwo ogólne	11	91,7%	5	100,0%	6	85,7%
Usługi prawne	6	50,0%	1	20,0%	5	71,4%
Doradztwo w zakresie ubiegania się o finansowanie zewnętrzne (np. dotacje, pożyczki, poręczenia)	6	50,0%	2	40,0%	4	57,1%
Doradztwo specjalistyczne (w tym m.in. marketingowe, finansowe, osobowe, księgowo-podatkowe, prawne)	5	41,7%	2	40,0%	3	42,9%
Usługi księgowe	5	41,7%	2	40,0%	3	42,9%
Udział przedstawicieli spółdzielni socjalnej w wydarzeniach animacyjnych (targi, debaty, seminaria itp.) w zakresie ES	3	25,0%	1	20,0%	2	28,6%
Szkolenie z zakresu zakładania i prowadzenia (zarządzania) PES	2	16,7%	0	0,0%	2	28,6%
Usługi marketingowe	1	8,3%	1	20,0%	0	0,0%
Udział przedstawicieli spółdzielni socjalnej w wizytach studyjnych	1	8,3%	0	0,0%	1	14,3%
Usługi marketingowe	1	8,3%	1	20,0%	0	0,0%
Dotacja na utworzenie miejsca pracy w spółdzielni socjalnej	1	8,3%	1	20,0%	0	0,0%
Wsparcie pomostowe	1	8,3%	1	20,0%	0	0,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych pozyskanych od OWES

3.2.1.3. Ocena użyteczności i adekwatność wsparcia dla PS i spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS

Przedstawiciele PS i spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS oceniali w badaniu ankietowym na skali od 1 do 5 przydatność dla przedsiębiorstwa społecznego (lub jego członków/pracowników) każdej z form wsparcia od OWES, z której skorzystali. W tabeli zaprezentowanej poniżej przedstawiono średnie oceny poszczególnych form wsparcia. Ocena 1 oznacza „w ogóle nieprzydatne”, zaś ocena 5 „bardzo przydatne”.

Tabela 9. Użyteczność i adekwatność poszczególnych form wsparcia dla PS i spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS – średnie oceny przydatności poszczególnych form wsparcia dokonane przez przedstawicieli PS

	N	Średnia	Odchylenie standardowe
Dotacja na utworzenie miejsc pracy w spółdzielni socjalnej	22	5,00	,000
Wsparcie pomostowe finansowe	24	4,96	,204
Bon szkoleniowy	14	4,93	,267
Doradztwo w zakresie ubiegania się o dotacje	15	4,87	,352
Doradztwo księgowo-podatkowe na rzecz spółdzielni socjalnej	19	4,84	,375
Usługi księgowe/podatkowe na rzecz spółdzielni socjalnej	12	4,83	,389
Bon na udział w targach	6	4,83	,408
Doradztwo zawodowe dla pracowników spółdzielni socjalnej	10	4,80	,422
Usługi marketingowe na rzecz spółdzielni socjalnej	15	4,80	,561
Usługi prawne na rzecz spółdzielni socjalnej	12	4,75	,622
Doradztwo prawne na rzecz spółdzielni socjalnej	19	4,74	,562
Doradztwo w zakresie zakładania, rejestracji spółdzielni socjalnej	18	4,67	,840
Lustracja spółdzielni socjalnej	12	4,58	,996
Udział członków/pracowników spółdzielni socjalnej w szkoleniach z zakresu ekonomii społecznej	19	4,58	,769
Doradztwo marketingowe na rzecz spółdzielni socjalnej	20	4,55	,759
Doradztwo ogólne na rzecz spółdzielni socjalnej	22	4,50	,740
Udział członków/pracowników spółdzielni socjalnej w wizytach studyjnych	21	4,48	,873
Udział członków/pracowników spółdzielni socjalnej w wydarzeniach animacyjnych w zakresie ekonomii społecznej	19	4,47	,841
Doradztwo finansowe na rzecz spółdzielni socjalnej	15	4,47	1,060
Doradztwo w zakresie ubiegania się o kredyty lub pożyczki lub poręczenia	10	4,40	1,265
Kursy zawodowe dla pracowników spółdzielni socjalnej	11	4,36	1,286
Doradztwo biznesowe na rzecz spółdzielni socjalnej	18	4,33	1,085
Doradztwo personalne na rzecz spółdzielni socjalnej	11	4,27	1,421
Udział członków/pracowników spółdzielni socjalnej w szkoleniach z zakresu zarządzania przedsiębiorstwem	18	4,11	1,183
Warsztaty motywacyjne/integracyjne dla pracowników spółdzielni socjalnej	15	4,07	1,280
Wsparcie psychologiczne pracowników spółdzielni socjalnej	7	3,43	1,397

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego przedstawicieli PS i spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS (n = 29)

Każda z form wsparcia, z której korzystały przedsiębiorstwa społeczne i spółdzielnie socjalne niewpisane na listę PS oceniona została jako bardzo przydatna lub przydatna.

Na podstawie porównania średnich ocen poszczególnych form wsparcia dokonanych przez przedstawicieli tych podmiotów można jednak stworzyć ranking trafności/adekwatności poszczególnych form wsparcia do potrzeb PS. **Za najbardziej przydatne uznawane jest wsparcie o charakterze finansowym czyli dotacje na utworzenie miejsc pracy oraz wsparcie pomostowe.**

Bardzo wysoko ocenianą pod kątem przydatności formą wsparcia są także **boni szkoleniowe**. Jak wynika z badań jakościowych, w praktyce boni szkoleniowy przyznawany był PS przez OWES w momencie pojawienia się potrzeby szkoleniowej (której zasadność weryfikował OWES). Ciężar wyboru wykonawcy usług szkoleniowej de facto spoczywał na podmiocie, który następnie korzystał z tej usługi. Elastyczność doboru zarówno czasu skorzystania z usługi szkoleniowej (np. bezpośrednio po pojawieniu się potrzeby) zakresu wsparcia szkoleniowego (wykraczającego poza kompetencje pracowników OWES), jak i wykonawcy usługi szkoleniowej (oczywiście przy zachowaniu zasady konkurencyjności wyboru wykonawcy) jest podstawową zaletą tej formy wsparcia. Na podobnych zasadach funkcjonuje również wysoko oceniona forma wsparcia w postaci **bonu na udział w targach**, przy czym za szczególnie przydatne PS oceniają możliwość udziału w targach czy spotkaniach branżowych, zgodnych z profilem działalności konkretnego PS, nie zaś w targach ekonomii społecznej, które – jak wynika z przeprowadzonych badań jakościowych – raczej nie są skuteczne z punktu widzenia PS, jeśli chodzi o efekt w postaci zwiększenia sprzedaży/pozyskania nowych klientów.

Wysoko oceniona została także przydatność form wsparcia związanych z prowadzeniem rachunkowości przedsiębiorstwa społecznego (zarówno **usługi księgowo/podatkowe, jak i doradztwo księgowo-podatkowe**). Jak wynika z badań jakościowych, prowadzenie rachunkowości spółdzielni socjalnej jest procesem skomplikowanym, czasochłonnym i kosztochłonnym, zatem wsparcie OWES w tym zakresie jest oceniane jako niezbędne przez badanych przedstawicieli PS³.

Najslabiej badani przedstawiciele PS ocenili przydatność „miękkich” form wsparcia takich jak wsparcie psychologiczne i warsztaty motywacyjne. Wydaje się, że osoby zarządzające przedsiębiorstwami społecznymi nie doceniają tych form wsparcia, gdyż nie mają one bezpośredniego związku z prowadzeniem działalności gospodarczej, na co osoby te kładą szczególny nacisk. Te formy wsparcia zostały natomiast ocenione bardzo wysoko przez samych pracowników przedsiębiorstw społecznych, którzy z nich skorzystali. Adekwatność tych form wsparcia ewaluator ocenia jako bardzo wysoką, także w kontekście szerszej analizy przyczyn rozpadu przedsiębiorstw społecznych przeprowadzonej na podstawie badań jakościowych i ilościowych. Te przyczyny to m.in. brak wystarczającej motywacji do pracy zarobkowej pracowników PS, konflikty pomiędzy pracownikami, powroty do nałogów itp., na które oddziaływać można właśnie za pomocą miękkich form wsparcia wzmacniających funkcje reintegracyjne PS.

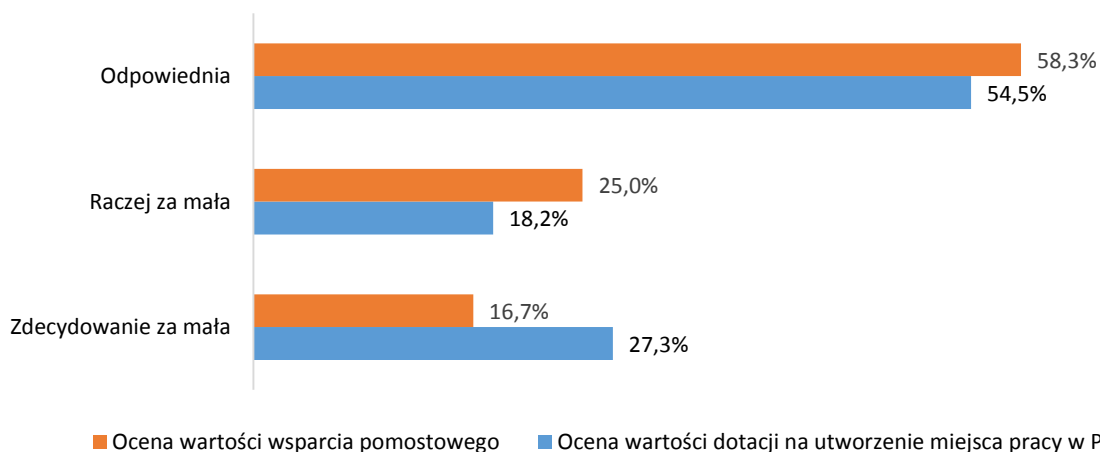
Relatywnie słabo oceniona została także przydatność wsparcia w postaci „udziału członków/pracowników spółdzielni socjalnej w szkoleniach z zakresu zarządzania przedsiębiorstwem”. Jak wynika z badań jakościowych, udział pracowników PS w wsparciu tego typu wzmacniał ich aspiracje do udziału w zarządzaniu spółdzielnią socjalną osób fizycznych, co w praktyce obniżało efektywność funkcjonowania PS jako podmiotu rynkowego. W niektórych przypadkach próby demokratycznego zarządzania spółdzielnią socjalną osób fizycznych prowadziły do kuriozalnych sytuacji („*Było pięciu kierowników, a żadnego pracownika*”).

Przedstawiciele PS, którzy korzystali z wsparcia o charakterze finansowym ocenili także adekwatność wysokości otrzymanych dotacji i wsparcia pomostowego wobec potrzeb ich podmiotów. W przypadku

³ Warto również podkreślić, iż kosztochłonność prowadzenia rachunkowości PS istotnie obniża ich konkurencyjność wobec jednoosobowych działalności gospodarczych, a tym samym efektywność zatrudnienia w spółdzielni socjalnej jako formy aktywizacji zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

obydwu form wsparcia finansowego nieco ponad połowa respondentów jego wysokość oceniła jako „odpowiednią”, zaś niespełna połowa jako za małą, przy czym nieco częściej postulowane było podniesienie wysokości wsparcia dotacyjnego.

Wykres 1. Ocena adekwatności wysokości wsparcia finansowego (dotacje na utworzenie miejsca pracy w PS oraz wsparcie pomostowe)

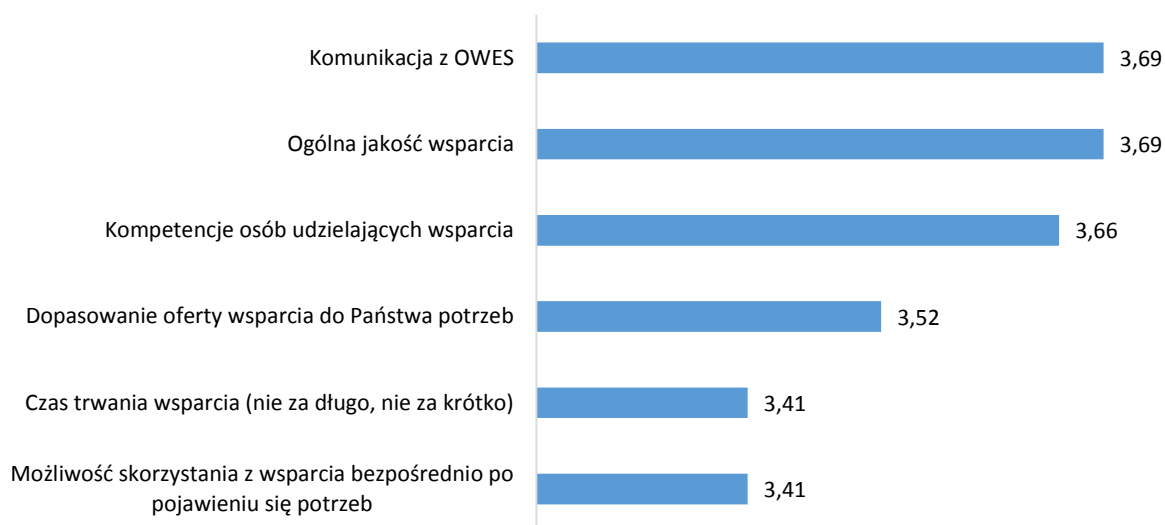
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego przedstawicieli PS i spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS (n = 24)

3.2.1.4. Ocena jakości wsparcia PS i spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS

Oprócz oceny przydatności poszczególnych form wsparcia, przedstawiciele PS oceniali całe wsparcie otrzymane od OWES w sześciu wymiarach: ogólna jakość wsparcia; dopasowanie oferty do potrzeb podmiotu; czas trwania wsparcia (nie za długo, nie za krótko); kompetencje osób udzielających wsparcia; elastyczność czasowa wsparcia (możliwość skorzystania z wsparcia bezpośrednio po pojawieniu się potrzeb) oraz komunikacja z OWES.

Na wykresie zaprezentowanym poniżej widoczne są średnie oceny wsparcia otrzymanego od OWES ww. wymiarach. Oceny przedstawiciele PS dokonali na 4-stopniowej skali: (1) Zdecydowanie źle, (2) Raczej źle, (3) Raczej dobrze, (4) Zdecydowanie dobrze.

Wykres 2. Ocena jakości wsparcia otrzymanego przez PS od OWES w poszczególnych wymiarach

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego przedstawicieli PS i spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS (n = 29)

PS jakość wsparcia uzyskanego od OWES oceniają wysoko. Najlepiej wsparcie to ocenione zostało w wymiarach „Komunikacja z OWES” oraz „Ogólna jakość wsparcia”, natomiast najslabiej w wymiarach takich jak **elastyczność czasowa wsparcia (możliwość skorzystania z wsparcia bezpośrednio po pojawieniu się potrzeb)** oraz **czas trwania wsparcia (nie za długo, nie za krótko)**. Jak wynika z przeprowadzonych badań jakościowych, szczególnie uciążliwa i negatywnie oceniana przez przedstawicieli niektórych PS jest **konieczność niekiedy bardzo długiego oczekiwania na nabory wniosków o przyznanie wsparcia finansowego na utworzenie nowych miejsc pracy ogłaszane przez OWES**. Zdarza się, iż potrzeba zatrudnienia nowego pracownika w już funkcjonującym PS pojawia się niespodziewanie, np. bezpośrednio po pozyskaniu przez PS nowego, dużego zlecenia i/lub po nawiązaniu wstępnego kontaktu z potencjalnym pracownikiem spełniającym kryteria przyznania dofinansowania do utworzenia miejsca pracy dla niego. Brak ciągłego naboru wniosków sprawia, iż w niektórych sytuacjach PS zmuszone są do rezygnacji z utworzenia nowego miejsca pracy. Bez wsparcia finansowego nie są w stanie go stworzyć, z kolei konieczność oczekiwania na nabór sprawia, iż sytuacja uzasadniająca utworzenie nowego miejsca pracy jest już nieaktualna (niepodjęte zlecenie, utrata kontaktu z potencjalnym pracownikiem).

Ponadto, w badaniach jakościowych przedstawiciele PS zwracali uwagę na problem świadczenia wsparcia przez „teoretyków”, zamiast „praktyków”, czyli osób, które faktycznie mają doświadczenie w zarządzaniu przedsiębiorstwami społecznymi.

Różnice w ocenie wsparcia w poszczególnych OWES /poszczególnych subregionach dokonane przez przedstawicieli PS są nieistotne statystycznie.

Zaobserwować można natomiast istotne różnice w ocenach formułowanych przez podmioty inkubowane w okresie 03.2016 – 06.2019 r. oraz przez podmioty funkcjonujące już wcześniej.

Wykres 3. Ocena jakości wsparcia otrzymanego przez PS od OWES w poszczególnych wymiarach

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego przedstawicieli PS i spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS (n = 29)

Lepsze oceny działalności OWES formułowane przez PS, które były inkubowane w ramach działalności OWES w okresie 03.2016 - 06.2019. Z jednej strony świadczyć może to o wyższych oczekiwaniach wobec OWES od podmiotów, które już funkcjonują jakiś czas na rynku, z drugiej strony podmioty te oczekiwać mogą od OWES rozwiązania problemów, których nie doświadczają nowopowstałe PS.

Inne niż wcześniej sygnalizowane uwagi dotyczące wsparcia OWES formułowane przez przedstawicieli PS dotyczyły m.in.:

1. Konieczności zwiększenia intensywności wsparcia (w tym rozważenia wsparcia dotacyjnego) dla PS jako podmiotów konkurujących na rynku, ale równocześnie zatrudniających osoby zagrożone wykluczeniem społecznym, które nie są i nigdy nie będą efektywnymi pracownikami.

Spółdzielnie socjalne wymagają permanentnego wsparcia finansowego. Możliwości naszych pracowników nie pozwalają nam na normalną konkurencję rynkową. Otrzymaliśmy od OWES chyba każde możliwe wsparcie przewidziane projektem, a i tak jest nam bardzo trudno się utrzymać (wypowiedź otwarta przedstawiciela PS w badaniu ankietowym)

W opinii ewaluatora warto rozważyć wsparcie funkcjonowania przedsiębiorstwa społecznego zatrudniającego osoby ze o znacznym stopniu niepełnosprawności w modelu „pomiędzy ZAZ (podmiotem intensywnie dotowanym ze środków publicznych), a spółdzielnią socjalną (podmiotem wspieranym przy wykorzystaniu środków publicznych, ale utrzymującym się przede wszystkim z przychodów z działalności gospodarczej)“.

2. Konieczności zapewnienia ciągłego wsparcia dla PS w postaci usług księgowych. Jak już wspomniano, prowadzenie rachunkowości spółdzielni socjalnych (obowiązuje tzw. pełna księgowość) jest skomplikowane i przez to kosztochłonne. Konieczność samodzielnego sfinansowania usług księgowych przez PS istotnie obniża konkurencyjność tych podmiotów względem indywidualnych działalności gospodarczych.

Zdecydowanie zabrakło wsparcia z zakresu księgowości, forma spółdzielni socjalnej wymaga pełnej księgowości, którą w przypadku działalności produkcyjnej jest bardzo skomplikowana i kosztowna. (wypowiedź otwarta przedstawiciela PS w badaniu ankietowym)

3.2.1.5. Efekty wsparcia dla przedsiębiorstw społecznych i spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS

Trwałość PS i spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS – klientów OWES

W celu oszacowania trwałości PS oraz spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS, które korzystały z usług OWES w badanym okresie pozyskano informacje na temat tego, czy w momencie realizacji badania podmiot faktycznie funkcjonuje z różnych źródeł: od OWES, z badania ankietowego klientów OWES (przedstawicieli PS oraz pracowników PS), z badań jakościowych z klientami OWES. Oprócz tego, w sytuacjach, w których żadne z powyższych źródeł informacji nie pozwoliło na ustalenie, czy dany podmiot funkcjonuje czy też nie (brak informacji po stronie OWES, brak udziału w badaniu ankietowym i jakościowym przy równoczesnym braku możliwości skontaktowania się telefonicznego i mailowego z danym podmiotem pomimo wielu prób), dokonano także przeglądu informacji na jego temat dostępnych w Internecie, w tym w KRS (w szczególności informacje na temat terminu złożenia ostatniego z rocznych sprawozdań finansowych) oraz informacji dostępnych na stronach internetowych PS, jego profilu na Facebooku, na stronach internetowych lokalnych portali informacyjnych itd. Pozwoliło to oszacować, jaka część spośród klientów OWES – PS i innych spółdzielni socjalnych nadal prowadzi działalność, choć należy zaznaczyć, iż całkowicie pewnym źródłem informacji są jedynie informacje uzyskane bezpośrednio od badanych podmiotów. **W związku z tym stan faktyczny w zakresie trwałości PS może nieznacznie odbiegać od zaprezentowanego poniżej.** Oprócz tego, należy wyraźnie zaznaczyć, że próba określenia, czy dany podmiot faktycznie na moment realizacji badania funkcjonuje została przeprowadzona jedynie w stosunku do klientów OWES w okresie od 03.2016 r. do 06.2019 r., a więc nie objęła tych spółdzielni socjalnych, które powstały wcześniej, a we wskazanym terminie nie korzystała z usług OWES.

Spółród 51 klientów OWES – PS oraz spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS, 39 (76,5%) prawdopodobnie nadal funkcjonuje, zaś 12 (23,5%) – nie. Szczegółowe dane w zakresie trwałości tych podmiotów, ogółem oraz w podziale na subregiony, formę prawną podmiotu oraz podmioty inkubowane w okresie 03.2016 r. – 06.2019 r. i podmioty już funkcjonujące (faktycznie prowadzące działalność gospodarczą) znajdują się w tabelach zamieszczonych poniżej.

Tabela 10. Liczba PS i spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS – klientów OWES w okresie 03.2016 – 06.2019 funkcjonujących i nie funkcjonujących w momencie realizacji badania w podziale na subregiony

	Ogółem		Koszaliński		Stargardzki		Szczecinecki		Szczeciński	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Podmioty funkcjonujące	39	76,5%	12	85,7%	9	64,3%	9	100,0%	9	64,3%
Podmioty niefunkcjonujące	12	23,5%	2	14,3%	5	35,7%	0	0,0%	5	35,7%
Ogółem	51	100,0%	14	100,0%	14	100,0%	9	100,0%	14	100,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych pozyskanych od OWES, badań ankietowych klientów OWES oraz desk research

Tabela 11. Liczba PS i spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS – klientów OWES w okresie 03.2016 – 06.2019 funkcjonujących i nie funkcjonujących w momencie realizacji badania w podziale na formę prawną podmiotu

	Ogółem		Spółdzielnia socjalna osób prawnych		Spółdzielnia socjalna osób fizycznych		NGO	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Podmioty funkcjonujące	39	76,5%	15	88,2%	22	68,8%	2	100,0%
Podmioty niefunkcjonujące	12	23,5%	2	11,8%	10	31,3%	0	0,0%
Ogółem	51	100,0%	17	100,0%	32	100,0%	2	100,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych pozyskanych od OWES, badań ankietowych klientów OWES oraz desk research

Tabela 12. Liczba PS i spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS – klientów OWES w okresie 03.2016 – 06.2019 funkcjonujących i nie funkcjonujących w momencie realizacji badania w podziale na podmioty inkubowane w tym okresie oraz powołane wcześniej

	Ogółem		Podmioty inkubowane w okresie 03.2016-06.2019		Podmioty powołane wcześniej	
	n	%	n	%	n	%
Podmioty funkcjonujące	39	76,5%	19	90,5%	20	66,7%
Podmioty niefunkcjonujące	12	23,5%	2	9,5%	10	33,3%
Ogółem	51	100,0%	21	100,0%	30	100,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych pozyskanych od OWES, badań ankietowych klientów OWES oraz desk research

Na podstawie danych zaprezentowanych w powyższych tabelach wyciągnąć można następujące wnioski:

- Trwałość (przeżywalność) PS i spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS wspieranych przez OWES należy ocenić jako umiarkowaną** (39 na 51 podmiotów funkcjonuje w momencie realizacji badania), choć należy wyraźnie zaznaczyć, iż wniosek ten odnosi się wyłącznie do klientów OWES wspieranych w okresie od 03.2016 do 06.2019 r., nie zaś do całej populacji PS/spółdzielni socjalnych powołanych od 2004 r. w województwie zachodniopomorskim. **W powszechnej opinii przedstawicieli środowiska ES, z którymi realizowane były wywiady pogłębione, trwałość spółdzielni socjalnych powstałych we wcześniejszych latach jest na dość niskim, niezadowolającym poziomie.**
- Znacznie większą trwałością charakteryzują się analizowane podmioty inkubowane w okresie 03.2016 – 06.2019 r.** Z jednej strony jest to zjawisko naturalne. Z drugiej strony może oznaczać, iż wsparcie oferowane PS przez OWES po okresie inkubacji jest niewystarczające do tego, by zapewnić przeżycie tym podmiotom i trwałość utworzonych miejsc pracy.
- Na podstawie przeprowadzonej analizy **nie można wyciągnąć jednoznacznego wniosku o niższej trwałości PS w subregionach stargardzkim i szczecińskim niż w szczecińskim i koszalińskim** (a tym samym o słabszym/lepszym funkcjonowaniu OWES w poszczególnych subregionach). Na słabszy obraz trwałości PS w subregionach stargardzkim i szczecińskim widoczny w tabeli nr 10 wpływają przede wszystkim już nie funkcjonujące PS powstałe przed 2016 r. W subregionach szczecińskim i koszalińskim podmioty tego typu mogły wręcz zakończyć

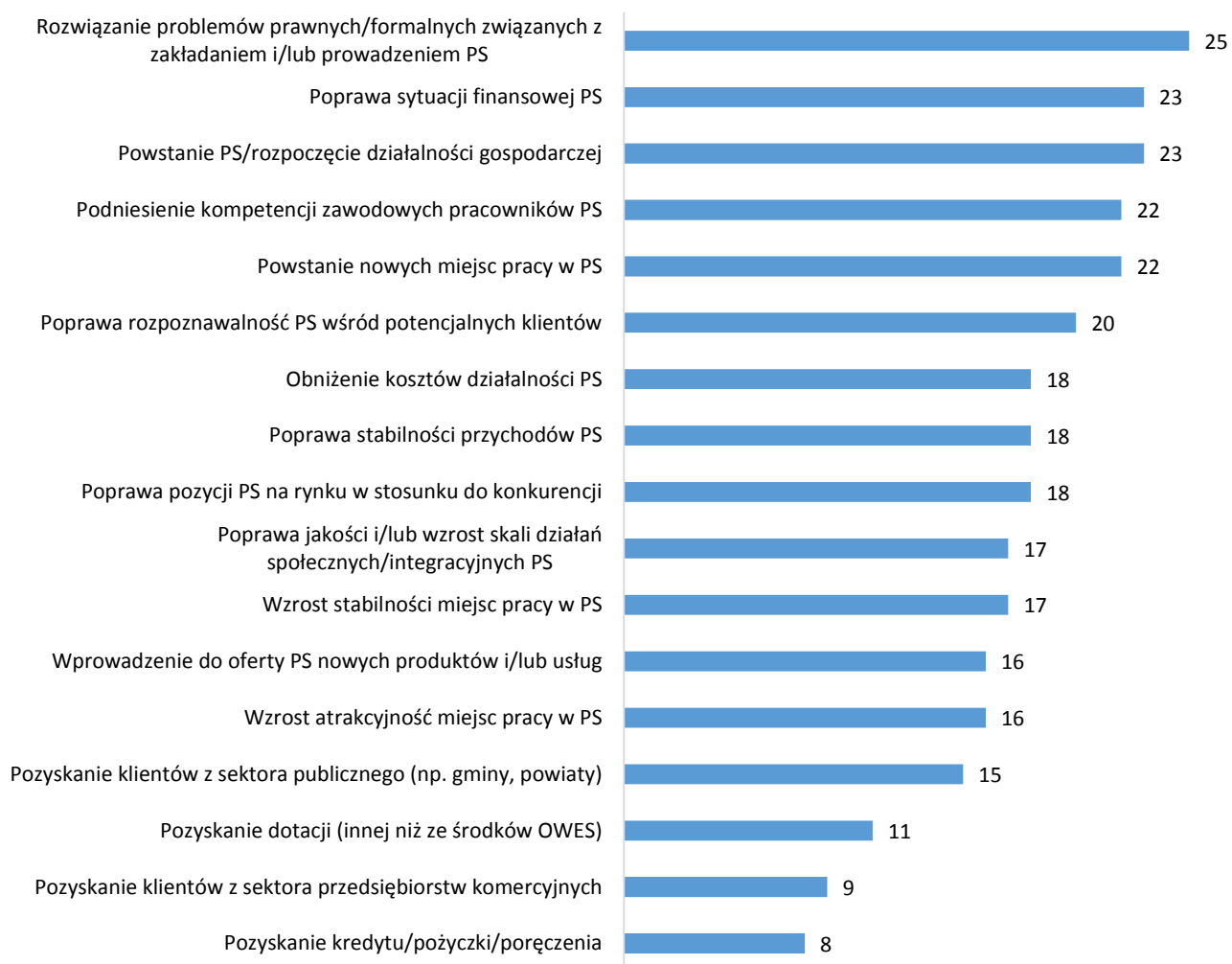
działalność szybciej i tym samym nie skorzystać z usług OWES w analizowanym okresie. Z drugiej strony w przypadku podmiotów inkubowanych w badanym okresie, w momencie realizacji badania działalności gospodarczej nie prowadziły dwa podmioty, po jedynym właśnie w subregionach stargardzkim i szczecińskim.

4. Znacznie trwalszą formą prawną PS są spółdzielnie socjalne osób prawnych oraz przedsiębiorstwa społeczne funkcjonujące w formie prawnej fundacji lub stowarzyszenia, natomiast **najmniej trwale są spółdzielnie socjalne osób fizycznych**. Jak wynika z przeprowadzonych badań jakościowych, **podstawowym problemem spółdzielni socjalnych osób fizycznych jest konieczność stosowania zasad demokratycznego zarządzania tym podmiotem** (znacznie ograniczona w PS innego typu), co w praktyce znacznie obniża efektywność działalności gospodarczej PS, a w konsekwencji często prowadzi do zakończenia działalności podmiotu. Podmioty tworzone przez osoby prawne z reguły łatwiej przejmują też funkcjonujące u członków – założycieli wzorce organizacji/zarządzania podmiotem. Spółdzielnie socjalne osób prawnych współtworzone przez JST, mają też z reguły nieco łatwiejszy dostęp do lokalnego rynku zamówień publicznych, ze względu na preferowanie tych wykonawców (formalnie lub nieformalnie) przez JST – członków spółdzielni socjalnej.

Skalę efektów wsparcia OWES dla PS i spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS można określić na podstawie analizy wyników badania ilościowego z przedstawicielami tych podmiotów. Respondentów poproszono o wskazanie wszystkich efektów, do osiągnięcia których przyczyniło się wsparcie otrzymane od OWES.

Wyniki badania w tym zakresie zostały zaprezentowane w poniższej tabeli. Wartość liczbowa oznacza, ile spośród 29 badanych PS lub spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS korzystających z wsparcia OWES identyfikuje dany efekt.

Wykres 4. Efekty wsparcia OWES otrzymanego przez PS i spółdzielnie socjalne niewpisane na listę PS dostrzegane przez przedstawicieli tych podmiotów

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego przedstawicieli PS i spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS (n = 29)

Efekty wsparcia udzielonego przez OWES przedsiębiorstwom społecznym są, w sensie ilościowym, dość wysokie i zróżnicowane. Najczęściej występującym efektem jest **rozwiązanie problemów prawnych/formalnych związanych z zakładaniem i/lub prowadzeniem PS**, na który wskazało aż 25 spośród 29 badanych PS/spółdzielni socjalnych. Samo powstanie PS jako efekt działalności OWES wskazane zostało przez 23 badane podmioty.

Obniżenie kosztów działalności PS zostało wskazane jako efekt wsparcia OWES przez 18 z 29 badanych przedstawicieli PS. W toku badań jakościowych zwrócono jednak uwagę na fakt braku realizacji pomysłu utworzenia z zachodniopomorskich PES, w tym zwłaszcza PS grupy zakupowej do zakupu np. energii elektrycznej, ubezpieczeń itd., który pojawił się w regionalnym środowisku ES już jakiś czas temu. W założeniu rozwiązanie to miałyby obniżyć koszty funkcjonowania PES, w tym PS, a tym samym poprawić ich rentowność. Na warsztacie rekomendacyjnym powołanie grupy zakupowej zostało jednak uznane, na podstawie doświadczeń uczestników warsztatu, za mało skuteczny instrument obniżania kosztów. Zwrócono jednak uwagę na konieczność większego położenia nacisku na tworzenie sieci kooperacji pomiędzy zachodniopomorskimi PS, której efektem miałyby być jednak zwiększenie przychodów ze sprzedaży produktów i usług, nie zaś obniżenie kosztów działalności tych podmiotów.

Najbardziej wskazywane efekty to te dotyczące pozyskania klientów dla PS z sektora przedsiębiorstw komercyjnych (9 badanych podmiotów) czy też z sektora publicznego (15) oraz pozyskania zewnętrznych źródeł finansowania działalności PS: dotacji (11) lub kredytu/pożyczki/poreczenia (8). O ile konieczności pozyskania zewnętrznych źródeł finansowania działalności PS jest z reguły konsekwencją rozwoju danego podmiotu, o tyle pozyskiwanie klientów jest kluczowym procesem dla każdego przedsiębiorstwa, w tym PS, także w początkowej fazie rozwoju. Relatywnie niewielka liczba klientów, które dostrzega taki efekt działań OWES może wskazywać na to, iż skala tego typu działań OWES była niewielka lub też były one, przynajmniej w niektórych przypadkach, nieskuteczne. Warto także zwrócić uwagę na fakt, iż **przedstawiciele PS objęci badaniem jakościowym zgłaszali postulat większego wsparcia OWES w zakresie pozyskiwania klientów (z czym wielu przedsiębiorców społecznych sobie nie radzi lub też woli skoncentrować się na procesie produkcji/świadczenia usług, a nie ich sprzedaży) lub wręcz wprowadzenia w zakres wsparcia oferowanego przez OWES usługi „sprzedawcy/przedstawiciela handlowego do wynajęcia”. W tym modelu zadaniem OWES nie byłoby szkolenie, czy doradzanie PS, jak sprzedawać swoje produkty/usługi lecz przejęcie realizacji całego procesu sprzedaży dla PS, w tym także szeroko rozumianej promocji i marketingu. Innym problemem PS zgłaszanym w toku badań jakościowych (przy równoczesnej artykulacji potrzeby wsparcia od OWES w tym zakresie) był **brak zasobów umożliwiających rozszerzanie oferty, wprowadzenie nowych produktów lub usług**.**

Wnioski o niewielkiej skali korzystania ze środków zewnętrznych przez PS potwierdzają także dane pozyskane od OWES. Zgodnie z wiedzą OWES, spośród 39 PS, które korzystały z wsparcia w okresie 03.2016 r. – 06.2019 r. jedynie 5 z nich (2 w subregionie koszalińskim, 3 w subregionie szczecińskim) skorzystało z bezzwrotnych instrumentów finansowych np. dotacji, innych niż udzielanych przez OWES oraz 5 (3 w subregionie koszalińskim, 2 w subregionie stargardzkim) ze zwrotnych instrumentów finansowych (pożyczek, poręczeń lub kredytów). **Efekt wpływu OWES na skalę korzystania ze zwrotnych i bezzwrotnych instrumentów finansowych przez PS jest zatem niewielki**. PS nie są na tyle rozwiniętymi podmiotami, by korzystać na szerszą skalę ze środków finansowych innych niż oferowanych przez OWES.

Niewielka liczebność próby badawczej PS/spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS uniemożliwia dokonanie oceny różnic pomiędzy subregionami w zakresie efektów działań OWES na rzecz PS i spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS.

Jak wynika z przeprowadzonych badań jakościowych, bardzo istotnym, choć mniej wymiernym efektem funkcjonowania OWES jest **wzrost poczucia bezpieczeństwa przedstawicieli PS** w związku z prowadzoną działalnością. Kluczowa w tym aspekcie jest możliwość zwrócenia się o pomoc lub poradę do OWES w sytuacji wystąpienia sytuacji kryzysowej, niespodziewanych problemów itd.

Spokojna głowa w momencie napotkania problemów, OWES pomagał od razu je rozwiązać. (IDI z przedstawicielem PS)

Zatrudnienie w PS

Stan zatrudnienia w przedsiębiorstwach społecznych, które korzystały z wsparcia OWES w okresie 03.2016 – 06.2019 określono na podstawie dwóch źródeł informacji: danych pozyskanych z OWES (które z kolei prowadzą monitoring swoich klientów) oraz na podstawie badania ankietowego klientów OWES.

Spośród 32 na pewno funkcjonujących w momencie realizacji badania PS, OWES miał informacje na temat stanu zatrudnienia w 27 z nich. **Średnia liczba osób zatrudnionych w tych PS wyniosła 5,85 osób, zaś mediana zatrudnienia wynosi 5 osób**. Są to zatem w zdecydowanej większości mikroprzedsiębiorstwa (przyjmując kryterium wielkości zatrudnienia). PS w poszczególnych subregionach różniły się pod kątem średniej wielkości zatrudnienia: koszaliński – 4,60; stargardzki – 5,29; szczeciński – 7,22; szczeciński – 5,50. Nie ma natomiast istotnej różnicy jeśli chodzi o wielkość

zatrudnienia w PS inkubowanych przez OWES w okresie 03.2016 – 06.2019, a tych, które w tym okresie korzystały z wsparcia jako podmioty, które powstały wcześniej (odpowiednio średnio 5,87 i 5,83 osób zatrudnionych w PS). Jeśli chodzi o typ spółdzielni socjalnej, to nieznacznie większe średnie zatrudnienie występuje w spółdzielniach socjalnych osób fizycznych (6,50) niż w spółdzielniach socjalnych osób prawnych (5,64). **PS wspierane przez OWES, co do zasady nie rozwijają się na tyle, by istotnie zwiększać zatrudnienie.**

Nieznacznie korzystniejszy obraz zatrudnienia w PS wyłania się z badania ilościowego przeprowadzonego na próbie klientów OWES – PS i spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS. Średnia **liczba osób zatrudnionych w badanych podmiotach wynosi 7,20 osób, zaś mediana zatrudnienia wynosi 6 osób**. Dane z badania ankietowego wskazują – odwrotnie niż dane od OWES – iż nieco większym zatrudnieniem charakteryzują się spółdzielnie osób prawnych (średnio 8,71 osób zatrudnionych) niż spółdzielnie socjalne osób fizycznych (średnio 6,75 osób zatrudnionych). Także w tym wypadku nie zaobserwowano natomiast istotnej różnicy w wielkości zatrudnienia w podmiotach inkubowanych w okresie 03.2016-06.2019 r. i tych funkcjonujących już wcześniej.

Podsumowując, stwierdzić można, iż **przedsiębiorstwa społeczne korzystające z usług OWES w większości pozostają mikroprzedsiębiorstwami, zatrudnienie nie powiększa się istotnie w miarę upływu czasu od założenia PS. Nie ma większych różnic w poziomie zatrudnienia w PS w poszczególnych subregionach oraz pomiędzy spółdzielniami socjalnymi osób prawnych i spółdzielniami socjalnymi osób fizycznych.**

Kondycja PS i spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS – klientów OWES

Przedstawiciele PS i spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS wciąż funkcjonujących w momencie realizacji badania oceniali sytuację reprezentowanego podmiotu w następujących wymiarach: sytuacja finansowa; stabilność miejsc pracy; atrakcyjność miejsc pracy w stosunku do przedsiębiorstw komercyjnych; pozycja na rynku w stosunku do konkurencji; rozpoznawalność spółdzielni socjalnej wśród potencjalnych klientów; stabilność przychodów. Do oceny sytuacji PS w każdym z ww. wymiarów wykorzystano 4-stopniową skalę: (1) bardzo zła; (2) raczej zła; (3) raczej dobra; (4) bardzo dobra. Na wykresie zaprezentowanym poniżej przedstawiono średnie oceny sytuacji PS w poszczególnych wymiarach.

Wykres 5. Sytuacja PS w poszczególnych wymiarach oceny w opinii przedstawicieli tych podmiotów

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego przedstawicieli PS i spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS (n = 21)

Sytuację przedsiębiorstw społecznych ich przedstawiciele oceniają generalnie jako raczej dobrą. Najlepiej oceniana jest sytuacja w wymiarze „rozpoznawalności PS wśród potencjalnych klientów” oraz „stabilność miejsc pracy”.

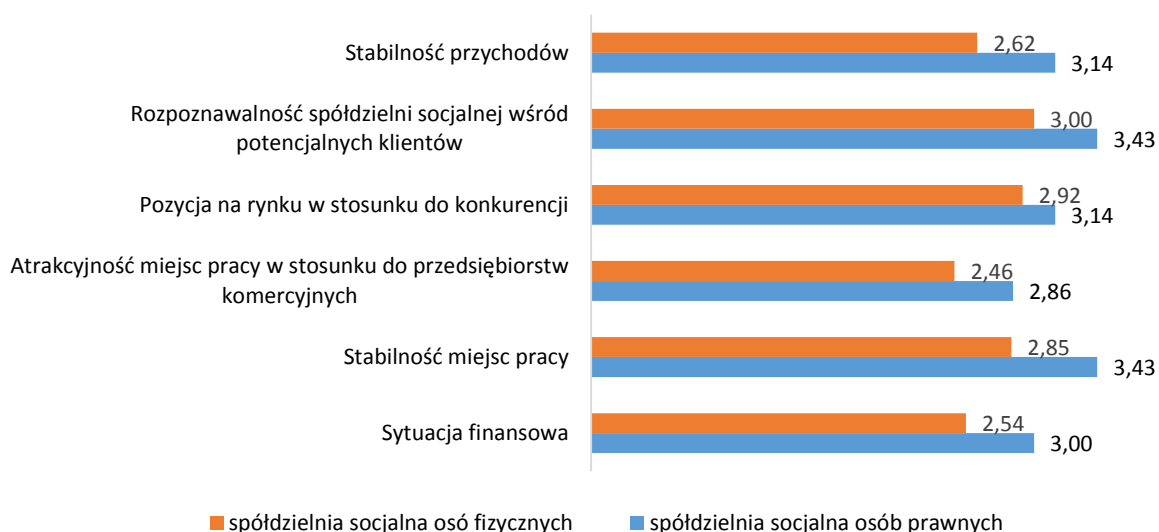
Z kolei **najslabiej oceniana jest atrakcyjność miejsc pracy w PS w stosunku do przedsiębiorstw komercyjnych** (pomimo dość wysokiej oceny ich stabilności). Świadczy to o niskiej atrakcyjności miejsc pracy w innych wymiarach szczegółowych, w tym w szczególności – jak wynika z wywiadów jakościowych – w wymiarze wynagrodzenia, które we wszystkich objętych badaniem jakościowym PS było w wysokości minimalnego wynagrodzenia ustawowego lub tylko nieznacznie je przekraczało). Jak wynika z wywiadów jakościowych, na niską atrakcyjność miejsc pracy w PS wpływa także **niewielka skala działań reintegracyjnych podejmowanych przez te podmioty na rzecz swoich pracowników i ich rodzin, w zasadzie nie odbiegająca od sytuacji w mikroprzedsiębiorstwach komercyjnych.**

Relatywnie słabo oceniana jest także sytuacja finansowa PS.

Brak jest statystycznie istotnych różnic w zakresie oceny sytuacji na rynku PS z poszczególnych subregionów.

Istotne są natomiast różnice w kondycji spółdzielni socjalnych osób fizycznych i spółdzielni socjalnych osób prawnych. **Wyraźnie lepsza jest sytuacja spółdzielni socjalnych osób prawnych,** w każdym wymiarze oceny występuje istotnie statystycznie różnica pomiędzy tymi dwoma grupami podmiotów. Szczegółowe dane w tym zakresie zaprezentowano na poniższym wykresie.

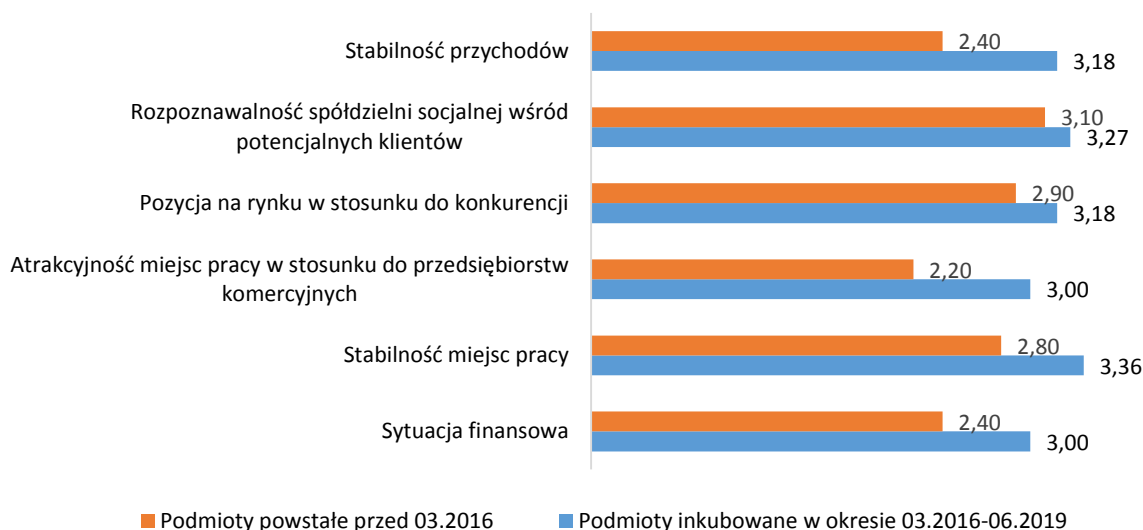
Wykres 6. Sytuacja PS w poszczególnych wymiarach oceny w opinii przedstawicieli tych podmiotów w podziale na spółdzielnie socjalne osób fizycznych oraz spółdzielnie socjalne osób prawnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego przedstawicieli PS i spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS (n = 21)

Statystycznie istotne różnice w zakresie oceny kondycji PS zaobserwować można także pomiędzy podmiotami nowoutworzonymi w analizowanym okresie oraz tymi, które utworzono wcześniej i już dłuższy czas funkcjonują na rynku. Co ciekawe, zależność ta dotyczy nawet wymiaru rozpoznawalności podmiotu na rynku. **Na tej podstawie można wyciągnąć niepokojący wniosek o pogarszającej się kondycji PS w miarę upływu czasu od momentu ich powołania.** Szczegółowe dane na temat oceny sytuacji PS w obydwu grupach zaprezentowano na poniższym wykresie.

Wykres 7. Sytuacja PS w poszczególnych wymiarach oceny w opinii przedstawicieli tych podmiotów w podziale na podmioty inkubowane w okresie 03.2016-06.2019 oraz powstałe przed 03.2016

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego przedstawicieli PS i spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS (n = 21)

Współpraca biznesowa PS z JST oraz przedsiębiorstwami

Ważnym wymiarem oceny kondycji PS jest także posiadanie klientów z różnych sektorów. W niektórych koncepcjach rozwoju sektora ES, choćby w tej zawartej w KPRES, przyjmuje się, iż jego podstawą powinna być współpraca biznesowa przedsiębiorstw społecznych z samorządami lokalnymi. Dzięki badaniu ankietowemu PS oszacowano, jaka część tych podmiotów współpracuje biznesowo z klientami różnego typu.

Tabela 13. Deklaracja posiadania przez PS w 2019 r. klientów z poszczególnych sektorów

	Ogółem	spółdzielnia socjalna osób prawnych	spółdzielnia socjalna osób fizycznych
Jednostki samorządu terytorialnego (gminy, powiaty)	81,0%	100,0%	69,2%
Przedsiębiorstwa komercyjne	57,1%	42,9%	69,2%
Osoby fizyczne	90,5%	71,4%	100,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego przedstawicieli PS i spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS (n = 21)

Na podstawie zaprezentowanych w tabeli danych można stwierdzić, iż:

1. Grupa klientów PS jest silnie zdywersyfikowana (są klienci zarówno z sektora publicznego, jak i prywatnego, zarówno przedsiębiorstwa, jak i osoby fizyczne),
2. **Z JST biznesowo współpracują wyraźnie częściej spółdzielnie socjalne osób prawnych**, natomiast z osobami fizycznymi spółdzielnie socjalne osób fizycznych. Jak wspomniano już wcześniej, spółdzielnie socjalne osób prawnych, zwłaszcza współtworzone przez JST, mają z reguły łatwiejszy dostęp do lokalnego rynku zamówień publicznych.

Brak statystycznie istotnych różnicy pomiędzy subregionami jeśli chodzi o typ klientów posiadanych przez PS.

Warto również w tym miejscu przypomnieć, iż – jak wynika z przeprowadzonego badania – pozyskanie nowych klientów z każdego sektora jest znacznie częściej efektem działalności samego PS niż efektem wsparcia OWES na rzecz PS.

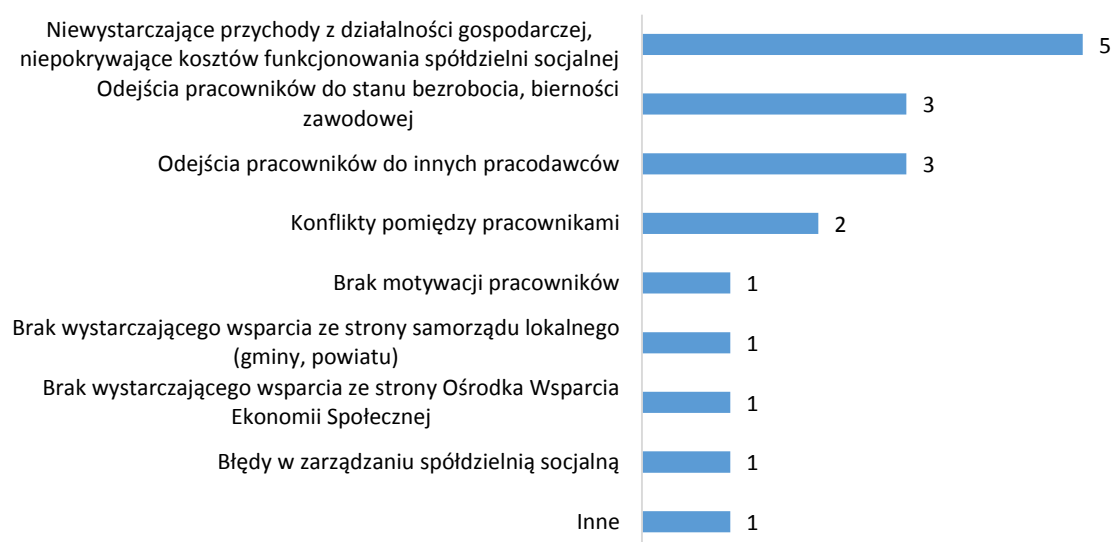
Przyczyny zakończenia działalności przez PS

Przeprowadzone badanie ankietowe pozwoliło na określenie głównych przyczyn zakończenia działalności przez przedsiębiorstwa społeczne. Spośród 29 badanych PS 8 nie prowadziło już działalności w momencie realizacji badania ankietowego. Przedstawicie tych podmiotów, które zakończyły już działalność mogli wskazać maksymalnie 3 najistotniejsze powody zakończenia działalności.

Zdecydowanie najczęściej wskazywana przyczyna to **niewystarczające przychody z działalności gospodarczej** (wskazana przez 5 z 8 badanych przedstawicieli tych PS, które zakończyły już działalność), następnie zaś **odejścia pracowników do stanu bezrobocia lub bierności zawodowej** (co wiązać można z niską motywacją do pracy zawodowej tych osób) oraz **odejścia pracowników do innych pracodawców**, co z kolei jest spowodowane sygnalizowaną już niską atrakcyjnością miejsc pracy tworzonych w spółdzielniach socjalnych. O ile odejście pracowników PS do stanu bezrobocia/bierności zawodowej uznać można jednoznacznie za porażkę, o tyle odejścia do innych pracodawców traktować można jako częściowy sukces (o ile pracę w PS podjęły osoby rzeczywiście zagrożone wykluczeniem społecznym, które dzięki pracy w PS nabyły kompetencje i doświadczenie umożliwiające podjęcie zatrudnienia u innego pracodawcy), choć okupiony dość dużymi nakładami na powołanie PS i utworzenie w nim miejsc pracy.

Szczegółowe dane na temat przyczyn zakończenia działalności przez PS znajdują się na wykresie zamieszczonym poniżej.

Wykres 8. Przyczyny zakończenia działalności gospodarczej przez PS

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego przedstawicieli PS i spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS (n = 8)

Większość (5/8) przedstawicieli spółdzielni socjalnych, które zakończyły już działalność nie dostrzega ex-post żadnych potencjalnych działań ze strony OWES, których podjęcie mogłoby zapobiec zakończeniu działalności przez te podmioty. Pozostali przedstawiciele spółdzielni socjalnych wskazują, iż zapobiec zakończeniu działalności PS mogłoby zwiększenie wsparcia finansowego dla PS, w tym w szczególności wsparcia pomostowego (dopłat do wynagrodzeń pracowników). W opinii ewaluatora wsparcie tego typu mogłoby być zasadne jedynie w przypadku PS zatrudniających osoby o znacznym stopniu niepełnosprawności, które nie mają szans na osiągnięcie produktywności porównywalnej z innymi pracownikami na rynku pracy, jeśli wsparcie tego typu byłoby w konsekwencji mniej kosztowne niż np. dopłaty ze środków publicznych do funkcjonowania ZAZ.

3.2.2. Wsparcie dla klientów indywidualnych – osób fizycznych, na które zostały przyznane dotacje od OWES w ramach RPO WZ na utworzenie miejsca pracy w PS

3.2.2.1. Zakres i skala wsparcia dla klientów indywidualnych

Zgodnie z danymi przekazanymi przez OWES, w okresie objętym badaniem (03.2016 – 06.2019 r.) w ramach projektów realizowanych przez OWES finansowanych ze środków RPO WZ (Działanie 7.4 Tworzenie miejsc pracy w sektorze ekonomii społecznej m.in. poprzez wsparcie na tworzenie przedsiębiorstw społecznych (w szczególności spółdzielni socjalnych) **nowe miejsca pracy utworzono przy wsparciu w postaci dotacji w łącznie 17 nowopowstających w ramach projektów OWES przedsiębiorstwach społecznych oraz w 6 już istniejących PS.** Dodatkowo, utworzono jedno miejsce pracy w już funkcjonującej spółdzielni socjalnej, która nie wyraziła zainteresowania wpisaniem na listę przedsiębiorstw społecznych. **Łącznie w ramach OWES przyznano dotacje na utworzenie 86 miejsc pracy, z czego 74 w nowopowstających PS, zaś 12 w już funkcjonujących podmiotach.** W przeważającej większości miejsca pracy powstawały w spółdzielniach socjalnych.

Liczba miejsc pracy utworzonych w przedsiębiorstwach społecznych poszczególnych subregionach przy wsparciu w postaci dotacji z OWES w poszczególnych subregionach waha się od 18 (stargardzki) do 28 (szczeciński). W subregionie szczecińskim wszystkie miejsca pracy powstawały w nowotworzonych PS. Szczegółowe dane w tym zakresie zaprezentowano w tabeli nr 4 umieszczonej poniżej.

Tabela 14. Dane na temat miejsc pracy utworzonych w PS przy wsparciu w postaci dotacji z OWES w ramach Działania 7.4 RPO WZ 204-2020 w poszczególnych subregionach

	Miejsca pracy w nowopowstających PS	Miejsca pracy w już istniejących PS	Ogółem
koszaliński	16	5	21
stargardzki	15	3	18
szczecinecki	15	4	19
szczeciński	28	0	28
Ogółem	74	12	86

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych pozyskanych od OWES

W bazie klientów indywidualnych – osób fizycznych, na które zostały przyznane dotacje od OWES w ramach RPO WZ na utworzenie miejsca pracy w PS pozyskanej od OWES znajdują się jednak aż **93 osoby**, gdyż w niektórych przypadkach w subregionach koszalińskim i szczecineckim rotacja osób na tych miejscach pracy nastąpiła jeszcze w 18-miesięcznym okresie od momentu ich utworzenia (na mocy umowy PS z OWES był to okres obowiązkowej trwałości tych miejsc pracy). Analiza struktury klientów

indywidualnych OWES oraz wsparcia, które otrzymali odnosić będzie się zatem do wszystkich 93 osób, które zajęły miejsca pracy utworzone przy wsparciu dotacyjnym z OWES.

Wśród osób, które zajęły miejsca pracy utworzone w PS przy wsparciu w postaci dotacji z OWES dominują mężczyźni. Jedynie w subregionie stargardzkim wśród tych osób przeważają (i to bardzo wyraźnie) kobiety.

Tabela 15. Struktura osób, które zajęły miejsca pracy utworzone w PS ze względu na płeć

	kobiety	mężczyźni
koszaliński	40,9%	59,1%
stargardzki	72,2%	27,8%
szczecinecki	32,0%	68,0%
szczeciński	28,6%	71,4%
Ogółem	40,9%	59,1%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych pozyskanych od OWES

Tabela 16. Struktura osób, które zajęły miejsca pracy utworzone w PS ze względu na przynależność do poszczególnych kategorii osób zagrożonych wykluczeniem społecznym

	Ogółem		Koszaliński		Stargardzki		Szczecinecki		Szczeciński	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
osoba korzystająca z wsparcia OPS	56	60,2%	16	72,7%	15	83,3%	19	76,0%	6	21,4%
osoba korzystająca z PO PŻ	34	36,6%	8	36,4%	10	55,6%	15	60,0%	1	3,6%
osoba długotrwale bezrobotna	32	34,4%	2	9,1%	5	27,8%	16	64,0%	9	32,1%
osoba z orzeczeniem o niepełnosprawności	23	24,7%	3	13,6%	1	5,6%	3	12,0%	16	57,1%
osoba zakwalifikowana przez PUP do III profilu	21	22,6%	12	54,5%	2	11,1%	0	0,0%	7	25,0%
osoba bezdomna/ wychodząca z bezdomności	2	2,2%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	2	7,1%
osoba wychodząca z uzależnienia	1	1,1%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	1	3,6%
osoba wychodząca z podmiotów reintegracyjnych (KIS/CIS/WTZ/ZAZ)	1	1,1%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	1	3,6%
osoba wychodząca z zakładu karnego	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
uchodźca realizujący indywidualny program reintegracji	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych pozyskanych od OWES

Wartości procentowe w kolumnach nie sumują się do 100%, gdyż jedna osoba mogła przynależeć do kilku kategorii osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Wyraźnie przeważającą grupą wśród osób, które zajęły miejsca pracy w PS utworzonych przy wsparciu w postaci dotacji od OWES są **klienci pomocy społecznej** (osoby korzystające ze wsparcia OPS) stanowiące aż 60,2% osób w analizowanej zbiorowości. Szczególnie wyraźna jest przewaga ilościowa tej grupy w subregionie stargardzkim (83,3%), natomiast w subregionie szczecińskim stanowią oni zaledwie 21,4% spośród wszystkich osób, które podjęły prace w PS. Inne, istotne kategorie społeczne, do których przynależały **osoby podejmujące zatrudnienie w PS to osoby korzystające z PO PŻ** (utożsamiać można je z osobami ubogimi), w szczególności w subregionach szczecineckim oraz stargardzkim; **osoby długotrwale bezrobotne**, w szczególności w subregionie szczecineckim; **osoby z niepełnosprawnością**, w szczególności w subregionie szczecińskim oraz **osoby zakwalifikowane przez PUP do III profilu** (a więc znajdujące się w szczególnie trudnej sytuacji na rynku pracy), szczególnie w subregionie koszalińskim. Inne kategorie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (osoby wychodzące z uzależnień, osoby bezdomne/wychodzące z bezdomności, osoby wychodzące z zakładu karnego, uchodźcy, czy też osoby wychodzące z podmiotów reintegracyjnych) są reprezentowane przez pojedynczych uczestników projektów OWES lub też w ogóle nie są reprezentowane w analizowanej zbiorowości.

Zaobserwować można wyraźne różnice pomiędzy subregionami w zakresie struktury klientów indywidualnych OWES. W przypadku subregionu koszalińskiego wśród klientów OWES, które rozpoczęły pracę w PS jest relatywnie dużo (w stosunku do pozostałych subregionów) osób zakwalifikowanych przez PUP do III profilu pomocy; w przypadku subregionu stargardzkiego – osób korzystających z wsparcia OPS; w przypadku subregionu szczecineckiego – osób długotrwale bezrobotnych; w przypadku subregionu szczecińskiego – osób posiadających orzeczenie o niepełnosprawności.

Jak wynika z przeprowadzonych badań jakościowych przeprowadzonych z OWES, rekrutacja uczestników projektów, którzy mogliby podjąć zatrudnienie w PS sprawiała im sporo trudności. **Podstawową przyczyną tego stanu rzeczy jest przede wszystkim bardzo dobra sytuacja na regionalnym rynku pracy, co sprawia, iż pula osób, które potencjalnie mogłyby podjąć zatrudnienie w PS** (osoby nieposiadające zatrudnienia, ale równocześnie zmotywowane choćby w ograniczonym zakresie do jego podjęcia) **jest w praktyce niewielka.** Na podstawie analizy danych zastanych oraz przeprowadzonych badań jakościowych stwierdzić można, iż **kluczowym problemem społecznym w województwie zachodniopomorskim nie jest bezrobocie (powszechnie uznawane za marginalne) lecz bierność zawodowa znacznej części mieszkańców regionu.** Wartość wskaźnika zatrudnienia osób w wieku 18-59 (kobiety)/64 (mężczyźni) lat wynosi w województwie zachodniopomorskim 72,1% (w całej Polsce: 73,6%), zaś wartość wskaźnika zatrudnienia osób niepełnosprawnych w wieku 16-64 lata w regionie wynosi zaledwie 22,9% (w Polsce: 24,3%).⁴

Identyfikowane, na podstawie badań jakościowych z przedstawicielami OWES, JST oraz PS, przyczyny bierności zawodowej to przede wszystkim:

- **Brak motywacji do podjęcia pracy zawodowej** (hasło to pojawiało się wielokrotnie w toku wywiadów pogłębionych, zarówno z OWES, jak i osobami zarządzającymi PS, przedstawicielami JST). Jest to także często deklarowana przyczyna zakończenia działalności PS.
- **Utrudniony dostęp do usług publicznych** (przede wszystkim usług opiekuńczych, transportu publicznego, usług zdrowotnych).

Tymczasem logika interwencji przyjęta w ewaluowanym programie, czy też szerzej – w całej krajowej i regionalnej polityce wsparcia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym poprzez ES – dopasowana jest w opinii ewaluatora raczej do sytuacji osób bezrobotnych, poszukujących zatrudnienia, zmotywowanych do jego podjęcia ale z różnych powodów nie mogących podjąć go na otwartym rynku

⁴ Dane GUS odnoszące się do 2018 r. pozyskane z Banku Danych Lokalnych GUS (<https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>)

pracy, dla których mają być tworzone miejsca pracy w sektorze przedsiębiorstw społecznych. Wydaje się, że takie podejście było adekwatne do sytuacji na krajowym czy zachodniopomorskim rynku pracy sprzed kilku lat. Aktualnie popyt na pracę zgłaszany przez sektor przedsiębiorstw komercyjnych przewyższa jej podaż. **W puli osób wymagających aktywizacji zawodowej pozostały, co do zasady, osoby bierne zawodowo. Jednocześnie, jak wynika z przeprowadzonych badań jakościowych, OWES nie mają wystarczających narzędzi do pracy nad motywacją ludzi do podjęcia zatrudnienia oraz narzędzi do zniwelowania problemu utrudnionego dostępu do usług publicznych.**

Drugim istotnym problemem związanym z grupą docelową działań OWES jest wspieranie przez OWES w postaci dotacji na utworzenie miejsc pracy, wsparcia pomostowego oraz usług tzw. „**pasażerów na gapę**” – osób, które w praktyce nie są osobami zagrożonymi wykluczeniem społecznym, choć spełniają kryteria formalne otrzymania wsparcia od OWES np. formalnie długotrwale bezrobotnych, doskonale radzących sobie na rynku przedsiębiorców i pracowników branży budowlanej, czy też przedsiębiorców komercyjnych zakładających PS tylko formalnie, zaś w praktyce podmiot kontrolowany przez przedsiębiorcę komercyjnego działający jako podwykonawca firmy komercyjnej. Przeprowadzone badanie nie pozwala na oszacowanie skali występowania takich sytuacji, aczkolwiek na podstawie badań jakościowych stwierdzić można z całą pewnością, iż mają one miejsce. W praktyce wsparcie dla takich osób/podmiotów nie prowadzi do osiągnięcia założonych celów programu – aktywizacji zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym – gdyż osoby te nie są w takiej sytuacji wspierane. Co więcej, umieszczenie w grupie przedsiębiorstw społecznych tych podmiotów, które faktycznie zatrudniają osoby zagrożone wykluczeniem społecznym oraz tych, które w praktyce nie różnią się niczym od mikroprzedsiębiorstw komercyjnych może rodzić szereg dalszych problemów np. niechęć samorządów lokalnych do stosowania instrumentów społecznie odpowiedzialnych zamówień publicznych (skoro ich beneficjentami mogą być również podmioty de facto nie odgrywające żadnej roli w procesie aktywizacji zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym).

W tabeli zamieszczonej poniżej zaprezentowano strukturę form wsparcia otrzymanych przez klientów indywidualnych na etapie inkubacji/przystępowania do PS.

Tabela 17. Struktura form wsparcia otrzymanych przez klientów indywidualnych od OWES na etapie inkubacji PS / przystępowania do PS

	Ogółem		Koszaliński		Stargardzki		Szczecinecki		Szczeciński	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Dotacja na założenie/ przystąpienie/ zatrudnienie w przedsiębiorstwie społecznym	93	100,0%	22	100,0%	18	100,0%	25	100,0%	28	100,0%
Wsparcie pomostowe (finansowe)	93	100,0%	22	100,0%	18	100,0%	25	100,0%	28	100,0%
Doradztwo biznesowe	54	58,1%	1	4,5%	0	0,0%	25	100,0%	28	100,0%
Szkolenie z zakresu ES, przedsiębiorczości społecznej (specyfika PS, tworzenie PS, prowadzenie PS, aspekty prawne, finansowe, rachunkowe działalności PS itp.)	48	51,6%	17	77,3%	0	0,0%	25	100,0%	6	21,4%
Udział w wizytach studyjnych w już funkcjonujących przedsiębiorstwach społecznych	40	43,0%	16	72,7%	7	38,9%	11	44,0%	6	21,4%
Wsparcie psychologiczne	37	39,8%	19	86,4%	18	100,0%	0	0,0%	0	0,0%
Warsztaty motywacyjne/ integracyjne	37	39,8%	19	86,4%	18	100,0%	0	0,0%	0	0,0%
Doradztwo zawodowe	35	37,6%	1	4,5%	18	100,0%	16	64,0%	0	0,0%
Szkolenie z zakresu zarządzania przedsiębiorstwem (planowanie strategiczne, zarządzanie zasobami ludzkimi, tworzenie biznesplanów, pozyskiwanie klientów itp.)	33	35,5%	16	72,7%	7	38,9%	9	36,0%	1	3,6%
Kursy zawodowe	20	21,5%	0	0,0%	7	38,9%	9	36,0%	4	14,3%
Udział w wydarzeniach animacyjnych (targi, debaty, seminaria itp.) w zakresie ES	7	7,5%	3	13,6%	0	0,0%	0	0,0%	4	14,3%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych pozyskanych od OWES

Wartości procentowe w kolumnach nie sumują się do 100%, gdyż jedna osoba mogła uczestniczyć w wielu formach wsparcia.

Dwie najpowszechniejsze formy wsparcia, które otrzymały wszystkie osoby rozpoczynające pracę w PS przy wsparciu OWES to dotacja na założenie/przystąpienie/zatrudnienie w przedsiębiorstwie społecznym oraz wsparcie pomostowe, które otrzymało 100% klientów indywidualnych OWES. Ponad połowa

wszystkich uczestników projektów otrzymało także wsparcie w postaci doradztwa biznesowego oraz szkolenia w zakresie ES/przedsiębiorczości społecznej.

Zauważyć można znaczące zróżnicowanie w zakresie form wsparcia otrzymywanych przez od OWES przez osoby rozpoczynające pracę w PS w poszczególnych subregionach. Poniżej wskazano najistotniejsze różnice w tym zakresie.

Zróżnicowanie dotyczy przede wszystkim oferowanego wsparcia miękkiego: psychologicznego oraz wsparcia w postaci warsztatów motywacyjnych/integracyjnych. Była to powszechna forma wsparcia w subregionach koszalińskim oraz stargardzkim, natomiast w ogóle nie występowała w przypadku subregionów szczecineckiego i szczecińskiego. Poza tym:

- W przypadku subregionu koszalińskiego relatywnie dużo osób rozpoczynających pracę w PS otrzymało wsparcie w postaci szkolenia w zakresie zarządzania przedsiębiorstwem, z kolei żadna z tych osób nie otrzymała wsparcia w formie kursów zawodowych, a po zaledwie jednej osobie otrzymało wsparcie w postaci doradztwa zawodowego i doradztwa biznesowego.
- W przypadku subregionu stargardzkiego wszystkie osoby rozpoczynające pracę w PS przy wsparciu OWES uczestniczyły w doradztwie zawodowym, natomiast żadna z nich nie uczestniczyła w szkoleniu z zakresu ES/przedsiębiorczości społecznej oraz nie uczestniczyła w doradztwie biznesowym.
- W przypadku subregionu szczecineckiego wszystkie osoby rozpoczynające pracę w PS przy wsparciu OWES uczestniczyły w szkoleniu z zakresu ES/przedsiębiorczości społecznej oraz doradztwie biznesowym.
- W przypadku subregionu szczecińskiego wszystkie osoby rozpoczynające pracę w PS przy wsparciu OWES uczestniczyły w doradztwie biznesowym.

Przeprowadzone badania jakościowe (przede wszystkim wywiady jakościowe z przedstawicielami OWES) nie dają podstaw do twierdzenia, iż różnice w zakresie sposobów wsparcia osób rozpoczynających pracę w PS wynikają ze specyfiki subregionu, grupy docelowej czy też charakteru przedsiębiorstw społecznych, które zakładały lub do których przystępowały wspierane osoby. **Zróżnicowanie to wynika po prostu z przyjęcia przez poszczególne OWES odmiennych modeli wspierania osób rozpoczynających pracę w PS tworzonych na podstawie własnych doświadczeń i przekonań o właściwych formach wsparcia, którymi należy objąć takie osoby oraz odmiennych zasobów (ludzkich, ale także doświadczenia), którymi dysponują poszczególne OWES.** Potwierdza się zatem wniosek wyciągnięty na podstawie analizy form wsparcia udzielonych PS i spółdzielniom socjalnym niewpisanym na listę PS, iż standaryzacja działalności OWES, pomimo istnienia systemu akredytacji OWES, nie została w pełni osiągnięta.

3.2.2.2. Koszty tworzenia miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych w ramach Działania 7.4 RPO WZ

Poniżej zaprezentowano koszty utworzenia nowych miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych w projektach realizowanych przez OWES w ramach Działania 7.4 RPO WZ *Tworzenie miejsc pracy w sektorze ekonomii społecznej m.in. poprzez wsparcie na tworzenie przedsiębiorstw społecznych (w szczególności spółdzielni socjalnych).* Koszty te policzono dla każdego z OWES/każdego z subregionów przy zastosowaniu trzech różnych metodologii stosowanych w tego typu ewaluacjach:

- (1) Średni koszt utworzenia miejsca pracy = całkowity koszt projektu / liczba utworzonych miejsc pracy.
- (2) Średni koszt utworzenia miejsca pracy = całkowity koszt dofinansowania projektu (ok. 95% kosztów projektu) / liczba utworzonych miejsc pracy.

(3) Średni koszt utworzenia miejsca pracy = (koszty dotacji + koszty wsparcia pomostowego + koszty doradztwa i szkoleń świadczonych bezpośrednio w związku z tworzonym miejscem pracy + koszty pośrednie obliczane proporcjonalnie) / liczba utworzonych miejsc pracy.

Tabela 18. Koszty tworzenia nowych miejsc pracy w PS w ramach Działania 7.4 RPO WZ

	Ogółem	Koszaliński	Stargardzki	Szczecinecki	Szczeciński
Liczba utworzonych miejsc pracy (szt.)	86	20	18	20	28
Całkowita wartość projektu (zł)	4 189 009	971 325	990 620	988 955	1 238 109
Wysokość dofinansowania (w zł)	3 973 663	922 758	936 619	938 814	1 175 469
1/ Średni koszt utworzenia miejsca pracy = całkowity koszt projektu / liczba utworzonych miejsc pracy (zł)	48 709	48 566	55 034	49 447	44 218
2/ Średni koszt utworzenia miejsca pracy = całkowity koszt dofinansowania projektu / liczba utworzonych miejsc pracy (zł)	46 205	46 137	52 034	46 940	41 981
3/ Średni koszt utworzenia miejsca pracy = (koszty dotacji + koszty wsparcia pomostowego + koszty doradztwa i szkoleń świadczonych bezpośrednio w związku z tworzonym miejscem pracy + koszty pośrednie (obliczane proporcjonalnie) / liczba utworzonych miejsc pracy (zł)	43 527	44 085	43 769	47 082	40 432

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych pozyskanych od OWES oraz IP

Średni koszt utworzenia jednego nowego miejsca pracy w projektach realizowanych przez OWES w ramach Działania 7.4 RPO WZ *Tworzenie miejsc pracy w sektorze ekonomii społecznej m.in. poprzez wsparcie na tworzenie przedsiębiorstw społecznych (w szczególności spółdzielni socjalnych* w skali całego województwa wynosi, w zależności od przyjętej metodologii jego wyliczenia, odpowiednio **48,7 tys. zł, 46,2 tys. zł oraz 43,5 tys. zł**. Różnice w kosztach tworzenia miejsc pracy pomiędzy poszczególnymi OWES są dość istotne, szczególnie w przypadku metodologii (1) i (2). **Najniższy średni koszt utworzenia miejsca pracy występuje w przypadku subregionu szczecińskiego, zaś najwyższy w subregionie stargardzkim.** Średni koszt utworzenia miejsca pracy w PS w subregionie stargardzkim znacząco spada przy podejściu metodologicznym (3), co prawdopodobnie wiąże się z uwzględnieniem w projekcie realizowanym w tym subregionie relatywnie wysokich kosztów takich jak np. wizyty studyjne. Na relatywnie niski koszt utworzenia miejsc pracy w subregionie szczecińskim wpływa natomiast fakt stworzenia większej niż założona w projekcie liczby miejsc pracy (28 zamiast 25) oraz fakt rzadszego stosowania wsparcia w postaci przedłużonego wsparcia pomostowego niż w innych subregionach.

3.2.2.3. *Miejsca pracy powstałe w przedsiębiorstwach społecznych bez wsparcia w postaci dotacji ze środków OWES*

Oprócz miejsc pracy powstałych dzięki udzieleniu wsparcia dotacyjnego, zgodnie z danymi na temat osiągniętych wartości wskaźników rezultatu projektów realizowanych przez OWES pozyskanymi z IP, **miejsca pracy w przedsiębiorstwach społecznych powstawały także dzięki realizacji projektów w ramach Działania 7.3 RPO WZ *Wsparcie dla utworzenia i/lub funkcjonowania (w tym wzmocnienia potencjału) instytucji wspierających ekonomię społeczną zgodnie z Krajowym Programem Rozwoju Ekonomii Społecznej*. Te miejsca pracy powstawały jednak bez wsparcia dotacyjnego ze środków OWES**, choć w niektórych przypadkach oprócz pracy animacyjnej, doradczej, szkoleniowej itd. finansowanej ze środków OWES, powstanie miejsc pracy wspomagane było np. poprzez dotacje ze środków PUP.

Warto również zwrócić uwagę, iż **tych miejsc pracy często nie zajmowały osoby zagrożone wykluczeniem społecznym, wskazane w definicji PS** (z wyjątkiem subregionu szczecineckiego). Jak wynika z przeprowadzonych badań jakościowych, zdarzało się również, iż miejsca pracy, choć formalnie nowe, powstawały poprzez de facto przejście pracowników z jednego podmiotu do drugiego, nowoutworzonego, przez co efekt netto tych działań w zakresie liczby miejsc pracy był minimalny lub zerowy.

Szczegółowe informacje na temat utworzonych miejsc pracy w PS w ramach Działania 7.3 RPO WZ *Wsparcie dla utworzenia i/lub funkcjonowania (w tym wzmocnienia potencjału) instytucji wspierających ekonomię społeczną zgodnie z Krajowym Programem Rozwoju Ekonomii Społecznej* znajdują się w tabeli zamieszczonej poniżej.

Tabela 19. Wartości wskaźników rezultatu dotyczące liczby miejsc pracy utworzonych w PS bez wsparcia w postaci dotacji ze środków OWES osiągnięte w wyniku działalności OWES w projektach realizowanych w ramach Działania 7.3 RPO WZ

	Ogółem	Koszaliński	Stargardzki	Szczecinecki	Szczeciński
Liczba miejsc pracy utworzonych w przedsiębiorstwach społecznych	118	35	33	18	32
Liczba miejsc pracy utworzonych w wyniku działalności OWES dla osób wskazanych w definicji przedsiębiorstwa społecznego	45	9	9	17	10

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych pozyskanych od IP

3.2.2.4. *Współpraca OWES z innymi podmiotami w zakresie rekrutacji uczestników projektów*

Jak wynika z badania ankietowego klientów indywidualnych OWES – osób fizycznych, na które zostały przyznane dotacje od OWES w ramach RPO WZ na utworzenie miejsca pracy w PS, zdecydowana większość z nich dowiedziała się o możliwości podjęcia zatrudnienia w PS od znajomych/rodziny/przyjaciół (14 respondentów; 43,8%) lub od pracowników/osób zarządzających PS (7; 21,9%). Jedynie w pojedynczych przypadkach o możliwości podjęcia zatrudnienia w PS pracownicy dowiadawali się od OPS oraz PES reintegracyjnych: CIS i WTZ. **Świadczy to o niskiej skuteczności OWES w zakresie współpracy z PES reintegracyjnymi oraz jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej na etapie rekrutacji uczestników.**

Za słabo rozwiniętą uznać należy także współpracę OWES z podmiotami realizującymi projekty w ramach Priorytetu Inwestycyjnego 9i Aktywne włączenie (w ramach Działania 7.1 RPO WZ *Programy na rzecz integracji osób i rodzin zagrożonych ubóstwem i/lub wykluczeniem społecznym ukierunkowane na aktywizację społeczno-zawodową wykorzystującą instrumenty aktywizacji edukacyjnej, społecznej, zawodowej*). W założeniu programu/interwencji, część uczestników projektów realizowanych w ramach Działania 7.1 RPO WZ po osiągnięciu efektów w zakresie aktywizacji edukacyjnej i społecznej miało „przebrodzić” do projektów realizowanych przez OWES w celu podjęcia zatrudnienia w sektorze przedsiębiorstw społecznych. W praktyce liczba uczestników projektów w ramach PI 9i objętych wsparciem w ramach Działania 7.3, a zwłaszcza w ramach Działania 7.4 jest niewielka, o czym świadczą dane zaprezentowane w poniższej tabeli.

Tabela 20. Osiągnięte wartości wskaźników odnoszących się do wspierania w projektach realizowanych przez OWES osób, które skorzystały z projektów w ramach PI 9i („aktywna integracja”)

	Ogółem	Koszaliński	Stargardzki	Szczecinecki	Szczeciński
Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, które skorzystały z projektów ramach PI 9i, dla których przewidziano wsparcie w ramach Działania 7.4	23	5	5	5	8
Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, które skorzystały z projektów ramach PI 9i, dla których przewidziano wsparcie w ramach Działania 7.3	158	23	71	29	35

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych pozyskanych od IP

W praktyce, zarówno podmioty realizujące projekty w ramach Działania 7.1 RPO WZ, jak i OWES napotykają na trudności z rekrutacją uczestników do swoich projektów i konkurują o te osoby, zamiast rozwijać współpracę. Problemem jest też mylne przekonanie projektodawców o tym, iż przejście uczestnika projektu realizowanego w ramach PI 9i do projektów realizowanych OWES nie będzie traktowane na poziomie wskaźników rezultatu jako „sukces” przez IP (osoby te nie będą traktowane jako skutecznie zaktywizowane zawodowo w projekcie realizowanym w ramach PI 9i).

Przyczyna braku współpracy leży po części także po stronie samych OWES-ów. Jeden z respondentów – przedstawiciel organizacji realizującej projekt w ramach Działania 7.1 RPO WZ 2014-2020 zaproponował OWES współpracę w zakresie aktywizacji uczestników projektu, jednakże nie spotkało się to z żadnym odzewem ze strony OWES.

Ponadto, znaczna część uczestników projektów realizowanych w ramach Działania 7.1 RPO WZ, jeśli jest odpowiednio zmotywowana do podjęcia pracy, znajduje ją bez większych problemów u pracodawców komercyjnych, zatem nie ma potrzeby dalszego uczestnictwa w projektach realizowanych przez OWES.

3.2.2.5. Ocena użyteczności i adekwatność form wsparcia dla klientów indywidualnych OWES

Klienci indywidualni OWES oceniali w badaniu ankietowym na skali od 1 do 5 przydatność dla nich jako dla pracowników PS każdej z form wsparcia od OWES, z której skorzystali. W tabeli zaprezentowanej poniżej przedstawiono średnie oceny poszczególnych form wsparcia. Ocena 1 oznacza „w ogóle nieprzydatne”, zaś ocena 5 „bardzo przydatne”.

Tabela 21. Użyteczność i adekwatność poszczególnych form wsparcia dla klientów indywidualnych OWES – średnie oceny przydatności poszczególnych form wsparcia dokonane przez osoby, które rozpoczęły pracę w PS

	N	Średnia	Odchylenie standardowe
Wsparcie psychologiczne	10	4,60	,699
Udział w warsztatach motywacyjnych/integracyjnych	12	4,50	1,000
Udział w kursach/szkoleniach zawodowych	13	4,46	,776
Doradztwo zawodowe	12	4,33	,985
Udział w wizytach studyjnych w innych, już funkcjonujących przedsiębiorstwach społecznych	16	4,31	1,352
Udział w szkoleniu z zakresu zarządzania przedsiębiorstwem (planowanie strategiczne, zarządzanie zasobami ludzkimi, tworzenie biznesplanów, pozyskiwanie klientów itp.)	10	4,30	,675
Udział w szkoleniu z zakresu ekonomii społecznej (specyfika przedsiębiorstw społecznych, tworzenie i prowadzenie przedsiębiorstw społecznych, aspekty prawne, finansowe, rachunkowe ich działalności itp.)	14	4,00	,961
Udział w wydarzeniach animacyjnych (targi, debaty, seminaria itp.) w zakresie ekonomii społecznej	6	4,00	,894
Doradztwo biznesowe	4	4,00	,816

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego klientów indywidualnych OWES – osób, które rozpoczęły pracę w PS (n = 32)

Każda z form wsparcia, z której korzystali klienci indywidualni OWES – osoby rozpoczynające pracę w PS oceniona została jako bardzo przydatna lub przydatna.

Na podstawie porównania średnich ocen poszczególnych form wsparcia dokonanych przez te osoby można jednak stworzyć ranking trafności/adekwatności poszczególnych form wsparcia do potrzeb pracowników PS. **Za najbardziej przydatne uznawane jest wsparcie o charakterze miękkim czyli wsparcie psychologiczne oraz udział w warsztatach motywacyjnych/integracyjnych.** Silnie kontrastuje to z ocenami tych form wsparcia dokonanymi przez osoby zarządzające przedsiębiorstwami społecznymi, które oceniły je jako najmniej przydatne. Na konieczność silniejszego stosowania takich form wsparcia, czy też szerszej – podejmowania na szerszą skalę działań reintegracyjnych wobec osób rozpoczynających pracę w PS, ale i pracowników z dłuższym stażem pracy w tych podmiotach – zwracali uwagę także przedstawiciele OWES w wywiadach pogłębionych. Objęcie pracowników PS tego typu działaniami mogłoby znacząco ograniczyć problem (bardzo istotny w tym momencie, jak wskazują wyniki badania) odejścia pracowników PS do stanu bierności zawodowej, co czasem wiąże się także z zakończeniem działalności PS. W opinii ewaluatora skala tego typu działań podejmowanych przez OWES powinna zostać znacząco rozszerzona. Wyzwaniem dla OWES będzie przekonanie osób zarządzających PS do zasadności ich zastosowania w stosunku do pracowników tych podmiotów.

Oprócz miękkich form wsparcia wysoko oceniona została także przydatność kursów i szkoleń zawodowych.

Za relatywnie najmniej przydatne formy wsparcia pracownicy PS uznali te, które z założenia mają zaznajomić ich ze specyfiką ES (szkolenia z zakresu ES oraz wydarzenia animacyjne), które jednak nie przekładają się bezpośrednio na ich zdolność do pracy w PS oraz doradztwo biznesowe (być może niepotrzebnie świadczone także w stosunku do osób, które ostatecznie nie pełniły funkcji zarządczych w PS).

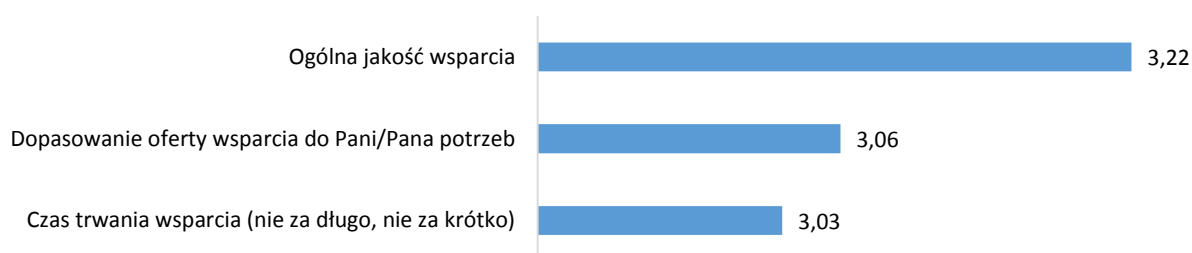
Brak jest statystycznie istotnych różnic w ocenie poszczególnych form wsparcia pomiędzy pracownikami PS z poszczególnych subregionów.

3.2.2.6. Ocena jakości wsparcia klientów indywidualnych OWES

Oprócz oceny przydatności poszczególnych form wsparcia, klienci indywidualni OWES – osoby, które rozpoczęły pracę w PS oceniali całe wsparcie otrzymane od OWES w trzech wymiarach: ogólna jakość wsparcia; dopasowanie oferty wsparcia do indywidualnych potrzeb pracownika; czas trwania wsparcia (nie za długo, nie za krótko).

Na wykresie zaprezentowanym poniżej widoczne są średnie oceny wsparcia otrzymanego od OWES ww. wymiarach. Pracownicy PS oceny dokonali na 4-stopniowej skali: (1) Zdecydowanie źle, (2) Raczej źle, (3) Raczej dobrze, (4) Zdecydowanie dobrze.

Wykres 9. Ocena jakości wsparcia otrzymanego przez klientów indywidualnych OWES – osób, które rozpoczęły pracę w PS w poszczególnych wymiarach

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego klientów indywidualnych OWES – osób, które rozpoczęły pracę w PS (n = 32)

Pracownicy PS jakość wsparcia uzyskanego od OWES oceniają raczej wysoko, choć niżej niż osoby zarządzające przedsiębiorstwami społecznymi. Najlepiej wsparcie to ocenione zostało w wymiarach „Ogólna jakość wsparcia”, natomiast nieco słabiej w wymiarach takich jak **czas trwania wsparcia (nie za długo, nie za krótko) oraz dopasowanie oferty do indywidualnych potrzeb uczestnika projektu.**

Wyniki badania jakościowego przeprowadzonego z pracownikami PS potwierdzają dość wysoką ocenę jakości wsparcia otrzymanego od OWES na etapie przystępowania do spółdzielni socjalnej. Zebrane uwagi dotyczące tego wsparcia odnosiły się przede wszystkim do terminów realizacji działań takich jak szkolenia czy doradztwo. Poszczególni uczestnicy projektów realizowanych przez OWES mieli czasem odmienne oczekiwania co do tego, kiedy realizować te działania: w godzinach przedpołudniowych, w godzinach popołudniowych, w tygodniu, w weekendy itd. Każdy z OWES deklarował w toku realizacji wywiadów pogłębionych, iż starał się dopasowywać terminy realizacji działań do możliwości czasowych ich odbiorców, aczkolwiek nie zawsze udawało się uzgodnić jeden, pasujący wszystkim zainteresowanym

termin. Problem ten dotyczy nie tylko klientów indywidualnych OWES, ale także innych grupom klientów, np. przedstawicielom NGO niebędących PS.

Różnice w ocenie wsparcia w poszczególnych OWES/poszczególnych subregionach, pomiędzy osobami rozpoczynającymi pracę w nowozakładanym PS, a przystępującymi do pracy w już funkcjonującym PS, jak i między pracownikami spółdzielni socjalnych osób fizycznych oraz spółdzielni socjalnych osób prawnych dokonane przez pracowników PS są nieistotne statystycznie.

3.2.2.7. Efekty wsparcia dla pracowników PS

Bezpośrednim efektem wsparcia otrzymanego od OWES przez klientów indywidualnych było podjęcie zatrudnienia w przedsiębiorstwie społecznym. Analizowane w niniejszym podrozdziale efekty dotyczą dalszych konsekwencji faktu podjęcia zatrudnienia w PS.

Efekty zatrudnienia w PS odnoszące się do samych pracowników zidentyfikowane na etapie badań jakościowych to **poprawa sytuacji finansowej** (poprzez pozyskiwanie dochodów z pracy w PS), **poprawa sytuacji zdrowotnej** (przede wszystkim w aspekcie zdrowia psychicznego, poprzez zwiększenia aktywności życiowej, podwyższenie samooceny, a w niektórych sytuacjach także pozyskanie dochodów umożliwiających podjęcie leczenia), **poprawa relacji w rodzinie** oraz **poprawa sytuacji towarzyskiej** (wydaje się, że w obydwu aspektach efekt ten bazował na podwyższeniu samooceny i polepszeniu sytuacji finansowej pracownika PS w stosunku do stanu sprzed podjęcia zatrudnienia w PS, co wtórnie przekłada się także na jakość życia w aspekcie relacji w rodzinie i szerszych relacji społecznych). Badania ilościowe pozwoliły na zidentyfikowanie skali występowania poszczególnych efektów i ich intensywności. Wyniki badania w tym zakresie zaprezentowano w tabeli zamieszczonej poniżej.

Tabela 22. Struktura odpowiedzi na pytanie kwestionariuszowe: Czy dzięki podjęciu pracy w przedsiębiorstwie społecznym poprawiła się Pani/Pana sytuacja...

	...finansowa		... zdrowotna (lepszy stan zdrowia, lepsze samopoczucie)?		...rodzinna (lepsze relacje z członkami rodziny)?		...towarzyska (np. więcej znajomych, lepsze relacje z ludźmi)?	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Zdecydowanie nie	4	12,5%	2	6,3%	3	9,4%	1	3,1%
Raczej nie	6	18,8%	12	37,5%	16	50,0%	14	43,8%
Raczej tak	16	50,0%	12	37,5%	10	31,3%	11	34,4%
Zdecydowanie tak	6	18,8%	6	18,8%	3	9,4%	6	18,8%
Ogółem	32	100,0%	32	100,0%	32	100,0%	32	100,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego klientów indywidualnych OWES – osób, które rozpoczęły pracę w PS (n = 32)

Efekty podjęcia zatrudnienia w przedsiębiorstwie społecznym obserwowane są w każdym z wymiarów oceny, przy czym najwięcej osób odczuło poprawę sytuacji w aspekcie finansowym (68,8% badanych osób, które podjęły zatrudnienie w PS – suma wskazań na odpowiedzi „Raczej tak” i „Zdecydowanie tak”), zaś najmniej w aspekcie sytuacji rodzinnej (40,7%).

Choć poprawa sytuacji finansowej jest efektem zatrudnienia w PS odczuwanym przez relatywnie największą grupę badanych, to nieco dziwić może fakt, iż efektu tego nie odczuwa aż 31,2% spośród

nich. Może to być spowodowane niskimi wynagrodzeniami uzyskiwanymi w PS, które – jak wskazywano w badaniach jakościowych – nie rekompensują na poziomie oczekiwanym przez pracowników PS dochodów uzyskiwanych z systemu pomocy społecznej przed podjęciem zatrudnienia.

Relatywnie niewielkie efekty w zakresie poprawy sytuacji rodzinnej pracowników PS mogą być z kolei spowodowane niechęcią rodzin niektórych pracowników PS do podejmowania przez nich aktywności zawodowej (problem sygnalizowany w badaniach jakościowych, obserwowany przez OWES).

Nie stwierdzono istotnych różnic w zakresie osiągniętych efektów zatrudnienia w PS pomiędzy poszczególnymi subregionami, grupą pracowników spółdzielni socjalnych osób prawnych i spółdzielni socjalnych osób fizycznych oraz pomiędzy grupą pracowników przystępujących do już funkcjonującego PS, a tymi, którzy współtworzyli nowy podmiot.

Rotacja na miejscach pracy w PS

Wyniki badania jakościowego pozwalają sformułować tezę, iż **rotacja na miejscach pracy tworzonych w PS jest dość duża, z wyjątkiem spółdzielni socjalnych zatrudniających osoby z niepełnosprawnością, dla których PS wydaje się być docelowym miejscem pracy**, ze względu na ich – co do zasady – niższą produktywność, a tym samym niską konkurencyjność na otwartym rynku pracy.

W przypadku pozostałych grup osób zagrożonych wykluczeniem społecznym zatrudnionych w PS odejścia z pracy w PS traktować można jako „porażkę” (kiedy po odejściu z pracy w PS osoba wraca do stanu bierności zawodowej lub bezrobocia) lub jako „sukces” (kiedy praca w PS pozwala na nabycie kompetencji i doświadczenia ułatwiających pozyskanie i utrzymanie pracy w przedsiębiorstwie komercyjnym lub założenie i prowadzenie własnej firmy).

Badanie ilościowe przeprowadzone z osobami, które podjęły zatrudnienie w PS pozwoliły potwierdzić tezę o dość dużej rotacji na miejscach pracy utworzonych w PS. **Jedynie 53,1% badanych pracowników PS, na których w okresie 03.2016 – 06.2019 r. przyznano dotacje na utworzenie miejsc pracy w PS nadal pracuje w tych podmiotach.** Można z dużym prawdopodobieństwem założyć, iż odsetek osób odchodzących z PS jest jeszcze większy (osoby, które nie pracują już w PS prawdopodobnie częściej unikały udziału w badaniu odmawiając w nim udziału lub poprzez brak możliwości skontaktowania się z nimi).

Co zrozumiałe, wyraźnie mniejsza rotacja na miejscach pracy występuje w spółdzielniach socjalnych osób fizycznych (83,3% badanych nadal pracuje w PS) niż w spółdzielniach socjalnych osób prawnych (zaledwie 37,5% nadal pracuje w PS).

Losy zawodowe pracowników, którzy odeszli z PS

Jak wynika z badania ilościowego klientów OWES – osób fizycznych, na które zostały przyznane dotacje od OWES w ramach RPO WZ na utworzenie miejsca pracy w PS, **tylko 1/3 osób, które zakończyły pracę w PS nadal pracuje zawodowo** (pracuje u innego pracodawcy lub prowadzi własną firmę). Pozostałe osoby to osoby bierne zawodowo (w tym emeryci) lub bezrobotne. Szczegółowe dane w tym zakresie zaprezentowano w tabeli zamieszczonej poniżej.

Tabela 23. Struktura odpowiedzi na pytanie kwestionariuszowe dla osób, które nie pracują już w PS: Jaka jest Pani/Pana sytuacja zawodowa?

	n	%
Pracuję zawodowo u innego pracodawcy	3	20,0%
Prowadzę własną firmę	2	13,3%
Nie pracuję i poszukuję pracy	3	20,0%
Nie pracuję i NIE poszukuję pracy	6	40,0%
Jestem na emeryturze	1	6,7%
Ogółem	15	100,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego klientów indywidualnych OWES – osób, które rozpoczęły pracę w PS (n = 15)

Na podstawie zaprezentowanych powyżej danych stwierdzić można, iż **zatrudnienie w PS, jeśli traktować je jako formę trwałej aktywizacji zawodowej osób biernych zawodowo i bezrobotnych jest raczej nieskuteczne**. Przykładowo, wyższa jest skuteczność w zakresie aktywizacji zawodowej zachodniopomorskich CIS, które, jak przedstawiono w RPRES, osiągają wartość wskaźnika skuteczności aktywizacji zawodowej swoich uczestników na poziomie 53%.⁵

Wśród przyczyn odejść z pracy w PS respondenci wskazywali przede wszystkim rozwiązanie umowy o pracę z inicjatywy PS lub rozpad PS spowodowany najczęściej brakiem rentowności umożliwiającej utrzymanie miejsc pracy. Inna istotna przyczyna leżąca po stronie pracodawcy to złe (w opinii pracowników) zarządzanie PS. Istotne, jak wynika również z badań jakościowych, czynniki rozpadu PS, a tym samym odejść z pracy osób w nich zatrudnionych to również konflikty pomiędzy pracownikami, w tym pomiędzy pracownikami, a osobami zarządzającymi PS. Wśród przyczyn leżących całkowicie po stronie pracownika wskazać należy przede wszystkim na zły stan zdrowia (w tym, jak można się domyślać, także powrót do nałogów w przypadku pracowników PS rekrutujących się z grupy osób uzależnionych).

Tabela 24. Struktura odpowiedzi na pytanie kwestionariuszowe dla osób, które nie pracują już w PS: Dlaczego odeszła Pani/odszedł Pan z pracy w spółdzielni socjalnej? Proszę wskazać maksymalnie 3 najistotniejsze powody.

	n	%
Rozwiązanie umowy o pracę z pracownikiem z inicjatywy PS lub rozpad PS	6	40,0%
Zły stan zdrowia	4	26,7%
Złe zarządzanie przedsiębiorstwem społecznym	3	20,0%
Konflikt z przełożonym/osobą zarządzającą spółdzielnią socjalną	2	13,3%
Wynagrodzenie było za niskie	1	6,7%
Konflikty pomiędzy pracownikami	1	6,7%
Praca była za ciężka	1	6,7%
Praca była niedostosowana do moich umiejętności i predyspozycji	1	6,7%
Inne powody	1	6,7%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego klientów indywidualnych OWES – osób, które rozpoczęły pracę w PS (n = 15)

⁵ Należy mieć jednak na uwadze, iż zaprezentowane tutaj porównanie nie jest z wielu powodów w pełni uprawnione metodologicznie. Przywołanie danych na temat skuteczności aktywizacji zawodowej realizowanej w CIS daje jednak pewien punkt odniesienia do interpretacji wyników losów zawodowych osób, które podjęły zatrudnienie w PS.

Ci pracownicy, którzy odeszli z pracy w PS do innych pracodawców objęci badaniem ilościowym nie deklarowali, by doświadczenie pracy w PS ułatwiło im znalezienie pracy u innego pracodawcy. W tym kontekście warto rozważyć, czy PS funkcjonujące w modelu „ostatniego ogniwa procesu aktywizacji zawodowej osób biernych zawodowo lub bezrobotnych” (np. spółdzielnia socjalna Miedwie) nie powinny silniej ukierunkowywać swojej działalności tak, by kształtować wśród swoich pracowników kompetencji potrzebnych do podjęcia lepszej jakości zatrudnienia u lokalnych pracodawców komercyjnych.

3.2.3. Wsparcie dla PES o charakterze reintegracyjnym

3.2.3.1. Zakres i skala wsparcia dla PES o charakterze reintegracyjnym

Zgodnie z danymi pozyskanymi od OWES, w analizowanym okresie wsparcia udzielono **20 PES o charakterze reintegracyjnym**, z czego po 6 w subregionie stargardzkim i szczecińskim, 5 w koszalińskim oraz 3 w szczecineckim.

Spośród wspieranych podmiotów 10 to WTZ, natomiast po 5 ZAZ i CIS. Wśród wspieranych podmiotów nie było KIS.

Struktura form wsparcia otrzymanych od OWES przez PES o charakterze reintegracyjnym zawarta jest w tabeli zamieszczonej poniżej.

Tabela 25. Struktura form wsparcia otrzymanych od OWES przez PES o charakterze reintegracyjnym

	Ogółem		Koszaliński		Stargardzki		Szczecinecki		Szczeciński	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Doradztwo ogólne	18	90,0%	5	100,0%	6	100,0%	3	100,0%	4	66,7%
Udział przedstawicieli PES reintegracyjnego w wydarzeniach animacyjnych (targi, debaty, seminaria itp.) w zakresie ES	13	65,0%	3	60,0%	3	50,0%	2	66,7%	5	83,3%
Doradztwo specjalistyczne (w tym m.in. marketingowe, finansowe, osobowe, księgowo-podatkowe, prawne)	10	50,0%	4	80,0%	2	33,3%	3	100,0%	1	16,7%
Działania reintegracyjne (np. wsparcie psychologiczne, warsztaty motywacyjne i integracyjne) na rzecz uczestników PES reintegracyjnego realizowane przez OWES	9	45,0%	0	0,0%	6	100,0%	0	0,0%	3	50,0%
Udział przedstawicieli PES reintegracyjnego w wizytach studyjnych	5	25,0%	0	0,0%	2	33,3%	0	0,0%	3	50,0%
Objęcie podmiotu działaniami na rzecz utworzenia/włączenia do sieci/partnerstwa/klastra	5	25,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	5	83,3%
Szkolenie z zakresu zakładania i prowadzenia (zarządzania) PES o charakterze reintegracyjnym	4	20,0%	2	40,0%	0	0,0%	1	33,3%	1	16,7%
Usługi prawne	4	20,0%	3	60,0%	0	0,0%	1	33,3%	0	0,0%
Bon szkoleniowy	3	15,0%	2	40,0%	1	16,7%	0	0,0%	0	0,0%
Usługi marketingowe	2	10,0%	0	0,0%	2	33,3%	0	0,0%	0	0,0%
Usługi księgowe	1	5,0%	1	20,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
Akademia menadżera/ szkolenia z zakresu zarządzania przedsiębiorstwem (planowanie strategiczne, zarządzanie zasobami ludzkimi, tworzenie biznesplanów, pozyskiwanie klientów itp.)	1	5,0%	1	20,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych pozyskanych od OWES

Na podstawie zaprezentowanych powyżej danych stwierdzić można, iż **dotychczasowa skala działań OWES wobec PES reintegracyjnych była raczej niewielka, pomimo tego, iż PES reintegracyjne objęte badaniem, co do zasady wyrażają chęć pozyskania konkretnego wsparcia ze strony OWES.** W analizowanym okresie dominującymi formami wsparcia były doradztwo ogólne oraz udział przedstawicieli PES reintegracyjnych w wydarzeniach animacyjnych (targi, debaty,

seminaria itp.) w zakresie ES, które – jak przedstawiono w dalszej części raportu – raczej nie przełożyły się w dużej skali na konkretne, namacalne efekty np. w postaci zwiększenia skuteczności aktywizacji zawodowej uczestników tych podmiotów.

Oprócz tego, bardzo ważnym, jak wynika z deklaracji przedstawicieli podmiotów objętych badaniami jakościowymi, typem wsparcia dla PES reintegracyjnych były działania sieciujące te podmioty (spotkania, warsztaty, szkolenia) realizowane przez ROPS.

3.2.3.2. Ocena użyteczności i adekwatność wsparcia dla PES reintegracyjnych

Przedstawiciele PES reintegracyjnych oceniali w badaniu ankietowym na skali od 1 do 5 przydatność dla ich podmiotu (lub jego uczestników) każdej z form wsparcia od OWES (a dodatkowo – formy wsparcia w postaci spotkań sieciujących PES reintegracyjne oferowanej przez ROPS), z której skorzystali. W tabeli zaprezentowanej poniżej przedstawiono średnie oceny poszczególnych form wsparcia. Ocena 1 oznacza „w ogóle nieprzydatne”, zaś ocena 5 „bardzo przydatne”.

Tabela 26. Użyteczność i adekwatność poszczególnych form wsparcia dla PES reintegracyjnych – średnie oceny przydatności poszczególnych form wsparcia dokonane przez przedstawicieli PES reintegracyjnych

	N	Średnia	Odchylenie standardowe
Usługi marketingowe na rzecz podmiotu	1	5,00	.
Bon szkoleniowy do wykorzystania przez pracowników Państwa podmiotu	1	5,00	.
Udział przedstawicieli Państwa podmiotu w wizytach studyjnych	4	4,75	,500
Działania reintegracyjne (np. wsparcie psychologiczne, warsztaty motywacyjne i integracyjne, warsztaty edukacji ekonomicznej) na rzecz uczestników Państwa podmiotu realizowane przez OWES	4	4,75	,500
Doradztwo specjalistyczne na rzecz podmiotu (w tym m.in. marketingowe, finansowe, osobowe, księgowo-podatkowe, prawne)	3	4,67	,577
Udział w spotkaniach sieciujących podmioty o charakterze reintegracyjnym z całego województwa organizowane przez ROPS	6	4,67	,816
Szkolenia z zakresu zarządzania przedsiębiorstwem społecznym (planowanie strategiczne, zarządzanie zasobami ludzkimi, tworzenie biznesplanów, pozyskiwanie klientów itp.)	4	4,50	,577
Szkolenie z zakresu zakładania i prowadzenia (zarządzania) podmiotu o charakterze reintegracyjnym	3	4,33	,577
Doradztwo w zakresie ubiegania się o finansowanie zewnętrzne (np. dotacje, pożyczki, poręczenia)	3	4,33	,577
Udział przedstawicieli Państwa podmiotu w wydarzeniach animacyjnych (targi, debaty, seminaria itp.) w zakresie ekonomii społecznej	4	4,25	,957
Doradztwo ogólne na rzecz podmiotu	4	4,25	,957

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego przedstawicieli PES reintegracyjnych (n=8)

Każda z form wsparcia, z której korzystały PES reintegracyjne oceniona została jako bardzo przydatna lub przydatna. Ze względu na małą liczebność podmiotów korzystających z poszczególnych usług należy

być ostrożnym w wyciąganiu wniosków na temat mniej lub bardziej adekwatnych i użytecznych form wsparcia dla tych podmiotów.

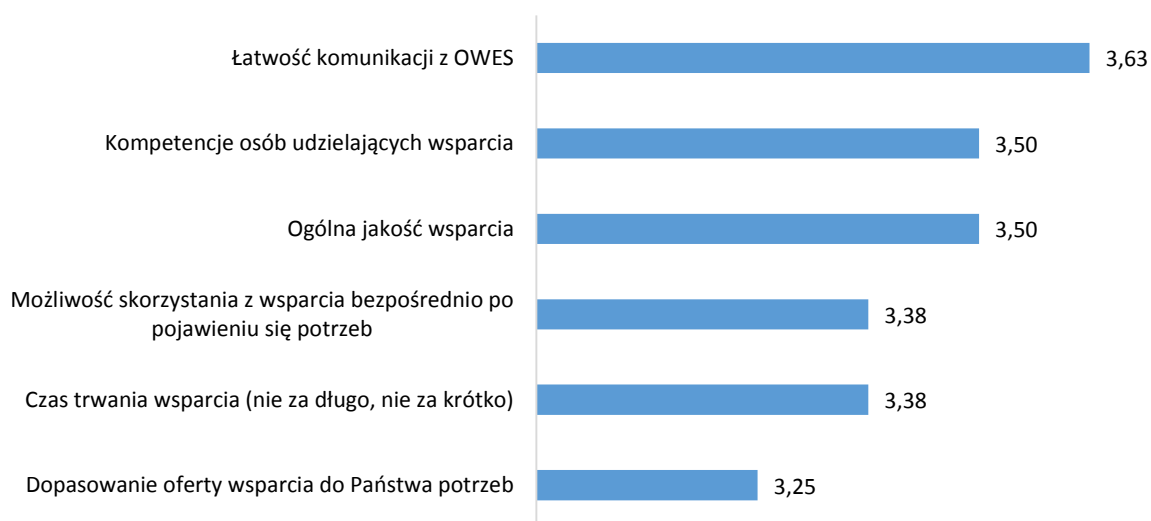
Badania jakościowe z przedstawicielami PES reintegracyjnych potwierdziły dość dużą użyteczność wsparcia dla tych podmiotów, przy czym na podstawie zrealizowanych wywiadów jakościowych można ocenić, iż za szczególnie wartościowe – zarówno dla osób zarządzających PES reintegracyjnymi, jak i dla ich pracowników – były **spotkania sieciujące organizowane przez ROPS** umożliwiające nawiązanie bezpośrednich relacji pomiędzy przedstawicielami różnych podmiotów (czasem wręcz pozyskanie świadomości, iż w sąsiedztwie funkcjonują inne podmioty np. ZAZ w sąsiedztwie WTZ), wymianę doświadczeń, a w konsekwencji wprowadzenie zmian/innowacji w zakresie działalności podmiotu (np. program zajęć w zakresie edukacji seksualnej uczestników WTZ). Wysoko oceniana była także przydatność **wizyt studyjnych** (zarówno w podmiotach reintegracyjnych, jak i w przedsiębiorstwach społecznych) oraz **wsparcie świadczone bezpośrednio na rzecz uczestników PES reintegracyjnego** (np. warsztaty w zakresie edukacji ekonomicznej dla uczestników WTZ), które – jak wynika z deklaracji przedstawicieli PES reintegracyjnych – było bardzo pozytywnie odbierane m.in. z uwagi na wyższą zdolność do mobilizacji uczestników WTZ do aktywnego udziału w zajęciach realizowanych przez osoby spoza stałej kadry podmiotu.

3.2.3.3. Ocena jakości wsparcia PES reintegracyjnych

Oprócz oceny przydatności poszczególnych form wsparcia, przedstawiciele PES reintegracyjnych oceniali całe wsparcie otrzymane od OWES w sześciu wymiarach: ogólna jakość wsparcia; dopasowanie oferty do potrzeb podmiotu; czas trwania wsparcia (nie za długo, nie za krótko); kompetencje osób udzielających wsparcia; elastyczność czasowa wsparcia (możliwość skorzystania z wsparcia bezpośrednio po pojawieniu się potrzeb) oraz komunikacja z OWES.

Na wykresie zaprezentowanym poniżej widoczne są średnie oceny wsparcia otrzymanego od OWES ww. wymiarach. Oceny przedstawiciele PS dokonali na 4-stopniowej skali: (1) Zdecydowanie źle, (2) Raczej źle, (3) Raczej dobrze, (4) Zdecydowanie dobrze.

Wykres 10. Ocena jakości wsparcia otrzymanego przez PES reintegracyjne od OWES w poszczególnych wymiarach

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego przedstawicieli PES reintegracyjnych (n = 8)

PES reintegracyjne jakość wsparcia uzyskanego od OWES oceniają wysoko. Najlepiej wsparcie to ocenione zostało w wymiarach „Komunikacja z OWES” oraz „Kompetencje osób udzielających wsparcia”, natomiast **najslabiej w wymiarze dopasowania oferty OWES do potrzeb PES reintegracyjnych.**

W tym kontekście należy zaznaczyć, iż – jak wynika z badań jakościowych – OWES postrzegane są przez przedstawicieli PES reintegracyjnych raczej jako podmioty ukierunkowane na rozwój przedsiębiorczości społecznej, nie zaś rozwój funkcji reintegracyjnych podmiotów takich jak KIS, CIS, WTZ czy ZAZ. Oczekiwane przez PES reintegracyjne formy wsparcia od OWES to wsparcie w rozszerzeniu oferty reintegracyjnej dla uczestników poprzez organizację różnych działań (np. warsztatów, kursów) przez osoby/podmioty zewnętrzne oraz sfinansowanie szkoleń dla pracowników PES reintegracyjnych i wsparcia miękkiego dla nich ukierunkowanego na radzenie sobie z problemem wypalenia zawodowego.

Badani przedstawiciele PES reintegracyjnych raczej sceptycznie podchodzą natomiast do idei powoływania przedsiębiorstw społecznych na bazie uczestników tych podmiotów.

Z jednej strony wskazują na inne dostępne, zwłaszcza w obecnej bardzo dobrej sytuacji na rynku pracy, możliwości aktywizacji zawodowej tych osób (np. staże w przedsiębiorstwach komercyjnych, zatrudnienie wspomagane przy wsparciu trenera pracy, dopłaty do wynagrodzeń osób niepełnosprawnych ze środków PFRON), z drugiej zaś strony obawiają się, czy np. spółdzielnia socjalna zatrudniająca osoby z niepełnosprawnością będzie w stanie funkcjonować na rynku pomimo wsparcia dla niej ze strony OWES. **Bardzo istotną barierą w rozwoju przedsiębiorstw społecznych bazujących na zatrudnieniu osób z niepełnosprawnościami – uczestników WTZ i ZAZ, czy też szerzej – aktywizacji zawodowej tych osób, jest też brak premii za sukces polegający na podjęciu zatrudnienia przez te osoby.** Co więcej, można nawet stwierdzić, iż podmioty te są finansowo karane za skuteczną aktywizację zawodową swoich uczestników – w przypadku odejścia uczestnika z WTZ/ZAZ na rynek pracy, podmioty te tracą dotację przypadającą na tego uczestnika. Na problem ten wskazywali zarówno przedstawiciele OWES, jak i pracodawców objętych badaniem jakościowym, a po części także sami przedstawiciele PES reintegracyjnych. Oprócz tego, barierą w aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością jest powszechne wśród tych osób i ich rodzin przekonanie, iż podjęcie pracy zawodowej wiązać będzie się z utratą renty i innych świadczeń socjalnych. W wywiadach pogłębionych respondenci wskazywali na konkretne przypadki wystąpienia takich konsekwencji podjęcia zatrudnienia przez osoby z niepełnosprawnościami. Były to, jak się wydaje, przypadki pojedyncze, aczkolwiek wystarczające do tego, by upowszechnić przekonanie o wysokim ryzyku utraty niskich, lecz pewnych świadczeń socjalnych jako konsekwencji podjęcia zatrudnienia za wynagrodzenie wyższe lecz mniej pewne niż otrzymywane świadczenia socjale.

Przedstawiciele PES reintegracyjnych zwracali uwagę na następujące problemy związane ze świadczeniem wsparcia ze strony OWES:

- Brak kontaktu lub urywanie się kontaktu pomiędzy podmiotem a OWES,
- Brak realizacji przez OWES rzetelnych, pogłębionych diagnoz potrzeb rozwojowych poszczególnych PES i pomocy w określaniu dalszej strategii rozwoju lub nawet brak prowadzenia jakichkolwiek diagnoz zapotrzebowania na wsparcie poszczególnych podmiotów,
- Zbyt rzadkie wykorzystywanie przez OWES wiedzy i doświadczenia praktyków, czyli osób, które faktycznie mają doświadczenie w zarządzaniu PES reintegracyjnymi.

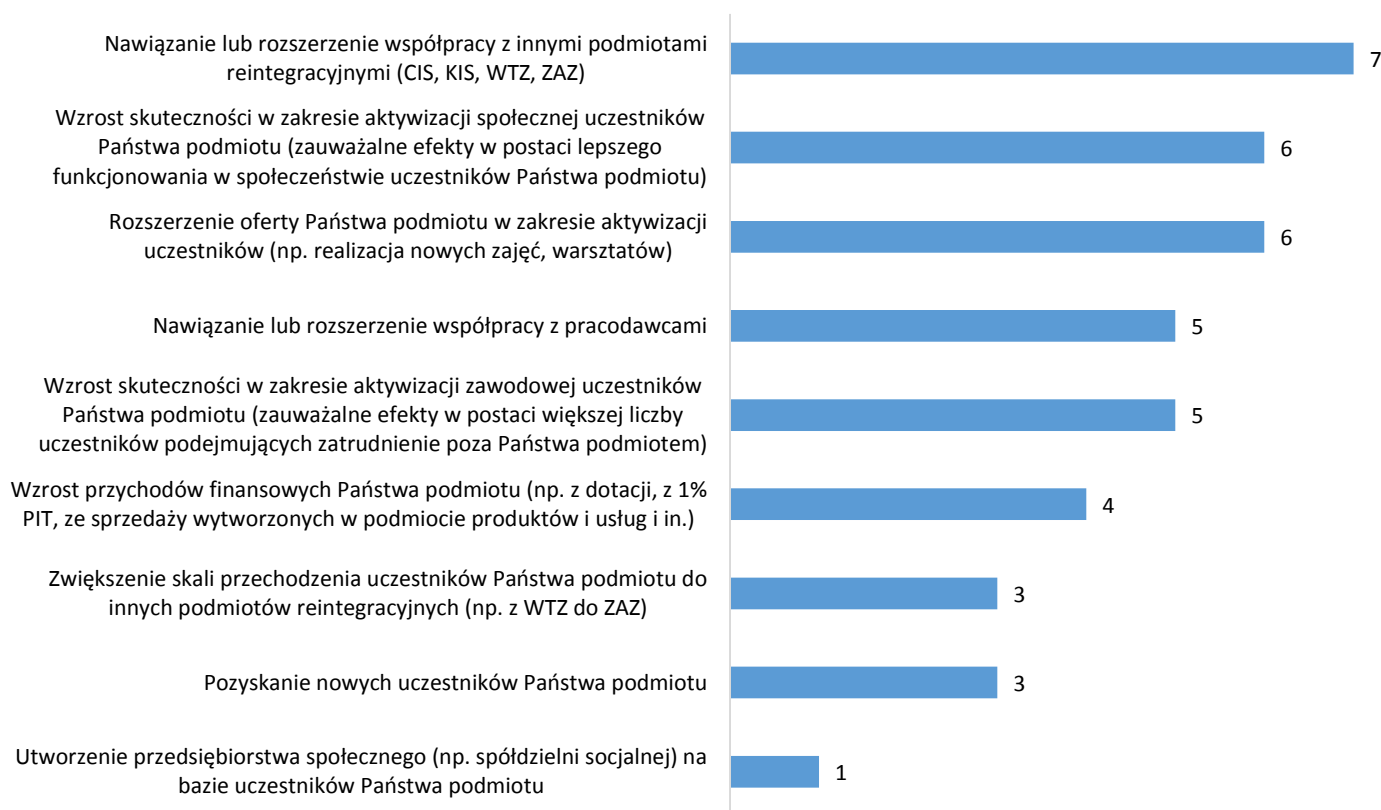
3.2.3.4. Efekty wsparcia dla PES reintegracyjnych

W świetle wyników badań jakościowych namacalne efekty działań realizowanych przez OWES na rzecz PES reintegracyjnych ocenić należy jako raczej niewielkie. Wyjątek w tym zakresie stanowi powołanie nowych ZAZ w województwie zachodniopomorskim. Są to podmioty, których powstanie było współfinansowane ze środków RPO WZ 2014–2020, a rolą OWES było doradztwo dla samorządów lokalnych w zakresie przygotowania wniosków o dofinansowanie tych projektów (przypadek ZAZ w Gryfinie).

Efekty, na które wskazywały PES reintegracyjne objęte badaniem jakościowym były raczej konsekwencją działań spotkań sieciujących realizowanych przez ROPS: nawiązanie i rozszerzenie współpracy z innymi podmiotami tego typu (co np. przyczyniło się do udrożnienia procesu przechodzenia uczestników z WTZ do ZAZ) oraz wprowadzenie zmian w ofercie podmiotu/sposobie działania na rzecz uczestników podmiotu zainspirowanych tymi spotkaniami i/lub wizytami studyjnymi w innych podmiotach (co z kolei przekładało się na skuteczniejszą – w opinii badanych – działalność podmiotu w zakresie aktywizacji społecznej i zawodowej uczestników).

Wyniki badania ilościowego zaprezentowane na poniższym wykresie potwierdzają te wnioski.

Wykres 11. Efekty wsparcia OWES i ROPS otrzymanego przez PES reintegracyjne dostrzegane przez przedstawicieli tych podmiotów

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego przedstawicieli PES reintegracyjnych (n = 8)

3.2.4. Wsparcie NGO niebędących PS

3.2.4.1. Zakres i skala wsparcia dla przedsiębiorstw społecznych

Zgodnie z danymi przekazanymi przez OWES, w analizowanym okresie wsparcia udzielono aż **608** NGO, które nie są PS, z czego w subregionie koszalińskim 81, w stargardzkim 75, w szczecineckim 117, a w szczecińskim aż 335. **68** spośród tych podmiotów (11,3%) było inkubowanych w ramach działań OWES w analizowanym okresie.

Tak silna ilościowa dominacja NGO niebędących PS w liczbie klientów instytucjonalnych OWES (608 takich podmiotów wobec 51 PS i spółdzielni socjalnych niewpisanych na listę PS, 20 PES reintegracyjnych oraz 67 jednostek organizacyjnych JST) pozwala wyciągnąć wniosek, potwierdzony w toku badań jakościowych, iż **OWES weszły w rolę centrum wsparcia organizacji pozarządowych – wspierają NGO, niebędące PS, w tym także te, które nie mają zamiaru przekształcić się w PS, ani też nie posiadają takiego potencjału (np. KGW, OSP, lokalne kluby sportowe)**. Choć OWES fakt ten uzasadniają tworzeniem bazy pod rozwój przedsiębiorstw społecznych w przyszłości, to póki co, jak wykazało zrealizowane badanie, skuteczność przekształcania NGO w PS, rozumianych jako podmiotów zatrudniających osoby zagrożone wykluczeniem społecznym, jest raczej niska (szczegółowe dane w tym zakresie zaprezentowano w dalszej części rozdziału). Jednocześnie należy wyraźnie zaznaczyć, że wsparcie OWES dla NGO niebędących PS sprzyja szeroko rozumianemu rozwojowi lokalnemu (np. wzmocnieniu skuteczności działań ratowniczych przez lokalną ochotniczą straż pożarną, która dzięki wsparciu OWES pozyskała grant na zakup specjalistycznego sprzętu ratowniczego), choć niekoniecznie aktywizacji zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Struktura form wsparcia otrzymanych przez NGO niebędących PS zawarta jest w tabeli zamieszczonej poniżej.

Tabela 27. Struktura form wsparcia otrzymanych od OWES przez NGO niebędących PS

	Ogółem		Koszaliński		Stargardzki		Szczecinecki		Szczeciński	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Doradztwo ogólne	509	83,7%	81	100,0%	75	100,0%	107	91,5%	246	73,4%
Szkolenie z zakresu zakładania i prowadzenia (zarządzania) PES	265	43,6%	13	16,0%	12	16,0%	63	53,8%	177	52,8%
Doradztwo specjalistyczne (w tym m.in. marketingowe, finansowe, osobowe, księgowo-podatkowe, prawne)	218	35,9%	55	67,9%	18	24,0%	94	80,3%	51	15,2%
Udział przedstawicieli NGO w wydarzeniach animacyjnych (targi, debaty, seminaria itp.) w zakresie ES	190	31,3%	25	30,9%	20	26,7%	48	41,0%	97	29,0%
Usługi marketingowe	156	25,7%	0	0,0%	36	48,0%	0	0,0%	120	35,8%
Usługi prawne	115	18,9%	34	42,0%	1	1,3%	26	22,2%	54	16,1%
Usługi księgowo	112	18,4%	45	55,6%	15	20,0%	10	8,5%	42	12,5%
Doradztwo w zakresie ubiegania się o finansowanie zewnętrzne (np. dotacje, pożyczki, poręczenia)	75	12,3%	15	18,5%	23	30,7%	2	1,7%	35	10,4%
Udział przedstawicieli NGO w wizytach studyjnych	73	12,0%	0	0,0%	18	24,0%	11	9,4%	44	13,1%
Bon szkoleniowy	67	11,0%	27	33,3%	1	1,3%	39	33,3%	0	0,0%
Inne szkolenia	19	3,1%	19	23,5%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
Objęcie podmiotu działaniami na rzecz utworzenia/ włączenia do sieci/ partnerstwa/ klastra	5	0,8%	3	3,7%	1	1,3%	0	0,0%	1	0,3%
Akademia menadżera/ szkolenia z zakresu zarządzania przedsiębiorstwem (planowanie strategiczne, zarządzanie zasobami ludzkimi, tworzenie biznesplanów, pozyskiwanie klientów itp.)	5	0,8%	5	6,2%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
Bon na udział w targach	3	0,5%	0	0,0%	3	4,0%	0	0,0%	0	0,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych pozyskanych od OWES

3.2.4.2. Ocena użyteczności i adekwatność form wsparcia dla NGO niebędących PS

Przedstawiciele NGO niebędących PS oceniali w badaniu ankietowym na skali od 1 do 5 przydatność dla podmiotu każdej z form wsparcia od OWES, z której skorzystali. W tabeli zaprezentowanej poniżej przedstawiono średnie oceny poszczególnych form wsparcia. Ocena 1 oznacza „w ogóle nieprzydatne”, zaś ocena 5 „bardzo przydatne”.

Tabela 28. Użyteczność i adekwatność poszczególnych form wsparcia dla NGO niebędących PS – średnie oceny przydatności poszczególnych form wsparcia dokonane przez przedstawicieli PS

	N	Średnia	Odchylenie standardowe
Bon szkoleniowy	17	4,94	,243
Usługi prawne	23	4,74	,541
Usługi marketingowe	29	4,62	,677
Udział przedstawicieli NGO w wizytach studyjnych	21	4,62	,669
Doradztwo specjalistyczne (w tym m.in. marketingowe, finansowe, osobowe, księgowo-podatkowe, prawne)	36	4,58	,692
Doradztwo ogólne	46	4,57	,750
Usługi księgowe	19	4,53	1,020
Inne szkolenia	16	4,44	,814
Szkolenie z zakresu zakładania i prowadzenia (zarządzania) NGO	35	4,40	,881
Bon na udział w targach	3	4,33	1,155
Doradztwo w zakresie ubiegania się o finansowanie zewnętrzne (np. dotacje, pożyczki, poręczenia)	16	4,31	,793
Szkolenia z zakresu zarządzania przedsiębiorstwem społecznym (planowanie strategiczne, zarządzanie zasobami ludzkimi, tworzenie biznesplanów, pozyskiwanie klientów itp.)	16	4,31	,793
Udział przedstawicieli NGO w wydarzeniach animacyjnych (targi, debaty, seminaria itp.) w zakresie ekonomii społecznej	26	4,31	1,011

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego przedstawicieli NGO niebędących PS (n=75)

Każda z form wsparcia, z której korzystały NGO niebędące PS na listę PS oceniona została jako bardzo przydatna lub przydatna.

Na podstawie porównania średnich ocen poszczególnych form wsparcia dokonanych przez przedstawicieli tych podmiotów można jednak stworzyć ranking trafności/adekwatności poszczególnych form wsparcia do potrzeb NGO.

Najwyżej ocenianą pod kątem przydatności formą wsparcia są **bony szkoleniowe**, których podstawową zaletą jest – jak wykazano w opisie badania odnoszącym się do przedsiębiorstw społecznych – elastyczność. Za bardzo przydatne uznawane są także **usługi marketingowe, prawne i księgowe** oraz **doradztwo w tym zakresie**. Na podstawie badań jakościowych stwierdzić można, iż wsparcie w obszarze prawa i księgowości pozwala organizacjom pozarządowym skoncentrować się na meritum własnej działalności (działalności społecznej), zaś procesy uważane za skomplikowane, czasochłonne i związane ze sporym ryzykiem popełnienia błędów o daleko idących konsekwencjach – delegować bez ponoszenia kosztów na podmiot zewnętrzny lub przynajmniej uzyskać wsparcie w ich realizacji. Usługi marketingowe są natomiast wykorzystywane w szerokim zakresie do promocji działalności organizacji w społecznościach lokalnych, a w przypadku podmiotów prowadzących działalność gospodarczą lub odpłatną działalność pożytku publicznego także do wsparcia sprzedaży usług oferowanych przez NGO.

Za relatywnie najmniej przydatne przedstawiciele organizacji pozarządowych uznają udział w wydarzeniach animacyjnych w zakresie ES, szkolenia w zakresie zarządzania przedsiębiorstwem społecznym i doradztwo w zakresie ubiegania się o finansowanie zewnętrzne (choć, jak wynika z analizy przypadków NGO objętych badaniem jakościowym, to właśnie ta forma wsparcia pozwoliła niektórym

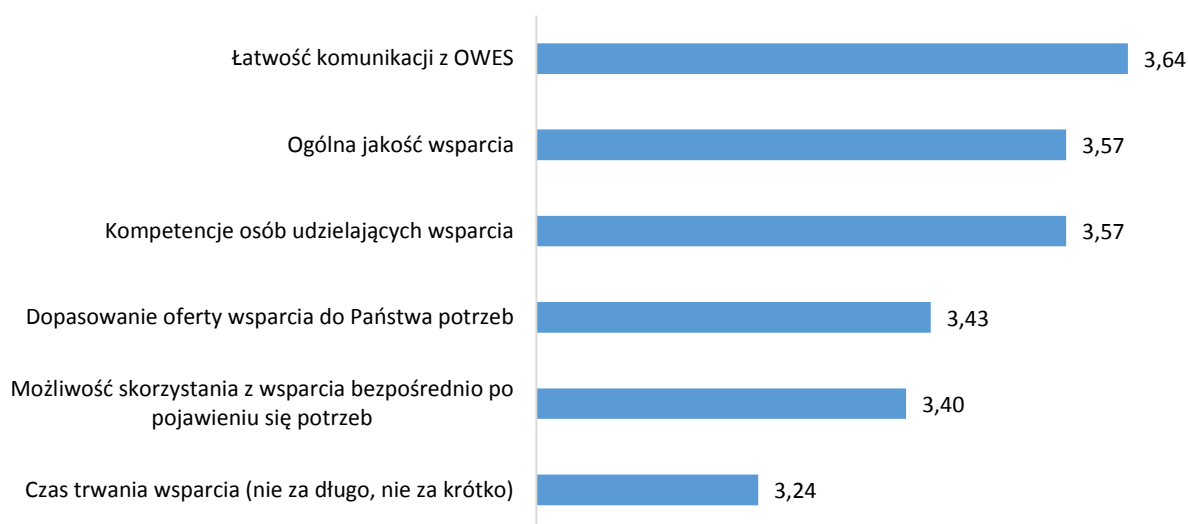
organizacjom pozarządowym na pozyskanie dotacji zewnętrznych, co z kolei przyczyniło się do ich rozwoju np. pozyskanie dotacji na zakup sprzętu ratowniczego przez Ochotniczą Straż Pożarną).

3.2.4.3. Ocena jakości wsparcia NGO niebędących PS

Oprócz oceny przydatności poszczególnych form wsparcia, przedstawiciele PES reintegracyjnych oceniali całe wsparcie otrzymane od OWES w sześciu wymiarach: ogólna jakość wsparcia; dopasowanie oferty do potrzeb podmiotu; czas trwania wsparcia (nie za długo, nie za krótko); kompetencje osób udzielających wsparcia; elastyczność czasowa wsparcia (możliwość skorzystania z wsparcia bezpośrednio po pojawieniu się potrzeb) oraz komunikacja z OWES.

Na wykresie zaprezentowanym poniżej widoczne są średnie oceny wsparcia otrzymanego od OWES ww. wymiarach. Oceny przedstawiciele PS dokonali na 4-stopniowej skali: (1) Zdecydowanie źle, (2) Raczej źle, (3) Raczej dobrze, (4) Zdecydowanie dobrze.

Wykres 12. Ocena jakości wsparcia otrzymanego przez NGO od OWES w poszczególnych wymiarach

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego przedstawicieli NGO niebędących PS (n=75)

NGO niebędące PS jakość wsparcia uzyskanego od OWES oceniają raczej wysoko, choć oceny te są silnie zróżnicowane (w badaniu wzięła udział niewielka grupa organizacji generalnie niezadowolonych z jakości funkcjonowania OWES). Najlepiej wsparcie to ocenione zostało w wymiarach „Komunikacja z OWES” oraz „Ogólna jakość wsparcia”, natomiast najslabiej w wymiarach takich jak **czas trwania wsparcia (nie za długo, nie za krótko)** oraz **elastyczność czasowa wsparcia (możliwość skorzystania z wsparcia bezpośrednio po pojawieniu się potrzeb)**. Wyniki badania w tym zakresie są zatem zbieżne z ocenami OWES formułowanymi przez przedstawicieli PS.

Różnice w ocenie wsparcia w poszczególnych OWES /poszczególnych subregionach dokonane przez przedstawicieli PS są istotne statystycznie jedynie w wymiarze oceny „możliwość skorzystania z wsparcia bezpośrednio po pojawieniu się potrzeb” – zdecydowanie najslabiej oceniany pod tym kątem jest OWES z subregionu stargardzkiego (średnia ocen 2,73). W przypadku pozostałych wymiarów oceny różnice w ocenie poszczególnych OWES nie są istotne statystycznie.

Wśród problemów i uwag dotyczących wsparcia ze strony OWES formułowanych w toku badań jakościowych przez przedstawicieli organizacji pozarządowych pojawiały się m.in. następujące:

- Niska jakość wsparcia doradczego skutkująca np. źle wypełnionymi dokumentami składanymi przez NGO do Krajowego Rejestru Sądowego, co skutkowało przedłużającą się procedurą rejestracji NGO i innymi problemami formalnymi,
- Niewystarczające kompetencje doradców OWES w zakresie wsparcia organizacji pozarządowych, w tym nieznanomość przez doradców formalnych zasad powoływania fundacji i stowarzyszeń,
- Niewywiązanie się OWES z umów z organizacjami pozarządowymi, np. w zakresie realizacji usług księgowych lub nieterminowa realizacja tych usług, co skutkowało problemami NGO w zakresie rozliczenia dotacji pozyskanej z budżetu JST,
- Usilne nakłanianie organizacji pozarządowych do nieuzasadnionego merytorycznie (przynajmniej w opinii NGO) wykorzystania usług oferowanych przez OWES np. do skorzystania z usług marketingowych,
- Zbyt silne koncentrowanie się OWES jedynie na wybranej grupie organizacji pozarządowych kosztem wsparcia dla innych organizacji; brak poświęcania wystarczającej ilości czasu na rozwiązanie problemów poszczególnych organizacji,
- Urywanie się kontaktu z OWES np. po przeprowadzeniu czasochłonnnych wstępnych rozmów i diagnoz potrzeb rozwojowych NGO, które następnie nie przekładało się na konkretne wsparcie dla organizacji,
- Brak ciągłości wsparcia np. zaprzestawanie świadczenia usług księgowych przez OWES pomimo istnienia dalszych potrzeb w tym zakresie,
- Za długie oczekiwanie na realizację umówionych z OWES form wsparcia np. realizacja usług marketingowych po czasie, w którym byłyby one najbardziej potrzebne organizacji.

3.2.4.4. *Efekty wsparcia NGO niebędących PS*

Skalę efektów wsparcia OWES dla NGO niebędących PS można określić na podstawie analizy wyników badania ilościowego z przedstawicielami tych podmiotów. Respondentów poproszono o wskazanie wszystkich efektów, do osiągnięcia których przyczyniło się wsparcie otrzymane od OWES.

Wyniki badania w tym zakresie zostały zaprezentowane w poniższej tabeli. Wartość procentowa oznacza, jaka część spośród wszystkich podmiotów korzystających z wsparcia OWES identyfikuje dany efekt.

Wykres 13. Efekty wsparcia OWES otrzymanego przez NGO niebędące PS dostrzegane przez przedstawicieli tych podmiotów

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego przedstawicieli NGO niebędących PS (n = 74)

Działalność OWES w odniesieniu do klientów z sektora NGO niebędących PS przyczyniła się przede wszystkim do zwiększenia skali ich działalności, wzrostu aktywności oraz rozszerzenia profilu działalności np. poprzez podejmowanie nowych, dotychczas nierealizowanych działań czy projektów. Relatywnie często występującym efektem działalności OWES był także wzrost rozpoznawalności NGO w społeczności lokalnej, co jest przypuszczalnie efektem zarówno korzystania z usług marketingowych, jak i realnego wzrostu aktywności tych organizacji, przez co są one lepiej dostrzegane przez mieszkańców.

Bardzo istotnym efektem działalności OWES dostrzeżonym przez przedstawicieli NGO jest poprawa ich relacji z samorządem lokalnym. Jak wynika z badań jakościowych, wsparcie zachodniopomorskich samorządów lokalnych dla organizacji pozarządowych z nielicznymi wyjątkami (m.in. Szczecin, Koszalin, Stargard, Gryfino, Goleniów) jest bardzo skromne lub też niemal w ogóle nie występuje, zarówno jeśli chodzi o współpracę finansową (otwarte konkursy ofert, małe granty, pożyczki i in.), jak i niefinansową (wsparcie doradcze, prawne, udostępnianie lokali komunalnych itd.). Współpraca NGO z samorządami lokalnymi w regionie jest, jak wynika z badań jakościowych, powszechnie uważana za obszar

wymagający dalszej pracy. OWES pełni w tym aspekcie kluczową rolę, choć, jak do tej pory, skupiał się głównie na pracy z samymi organizacjami, zaś z samorządami lokalnymi pracował w ograniczonym stopniu.

W kontekście rozwoju sektora ES szczególnie istotne są efekty w zakresie tzw. ekonomizacji organizacji pozarządowych, czyli zmiany modelu ich funkcjonowania z podmiotów opartych o nieodpłatną pracę członków tych organizacji i/lub o dotacje ze środków publicznych na podmioty finansujące swoją działalność ze środków, które pozyskują z rynku poprzez sprzedaż wytwarzanych usług lub produktów. Najbardziej rozwinięte NGO mogłyby także potencjalnie tworzyć miejsca pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym i w ten sposób przyczynić się nie tylko do rozwoju lokalnego (poprzez swoją działalność społeczną), ale i do aktywizacji zawodowej tych osób (poprzez ich zatrudnienie). **Efekty tego typu jako konsekwencja działań OWES występują najrzadziej spośród wszystkich analizowanych, jednakże częstość ich wystąpienia w opinii ewaluatora jest zadowalająca, w szczególności jeśli chodzi o efekt w postaci rozpoczęcia działalności gospodarczej lub odpłatnej działalności pożytku publicznego.**

Do efektów tego typu odnosi się jeden ze wskaźników rezultatu dla projektów realizowanych przez OWES w ramach Działania 7.3 RPO WZ. Wartość tego wskaźnika obrazuje liczbę organizacji prowadzących taką działalność odpłatną pożytku publicznego lub działalność gospodarczą, które w wyniku działań OWES zostały powołane od razu jako podmioty ją prowadzące lub oraz NGO, które funkcjonowały już wcześniej, ale dopiero w wyniku działań OWES zaczęły prowadzić taką działalność. Osiągnięte wartości tego wskaźnika widoczne są w tabeli zamieszczonej poniżej.

Tabela 29. Liczba organizacji pozarządowych prowadzących działalność odpłatną pożytku publicznego lub działalność gospodarczą utworzonych lub przekształconych w wyniku działalności OWES (wartości wskaźnika rezultatu dla projektów realizowanych w ramach Działania 7.4 RPO WZ)

Ogółem	Koszaliński	Stargardzki	Szczecinecki	Szczeciński
97	13	22	18	44

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych pozyskanych od IP

Należy jednak wyraźnie zaznaczyć, że – jak wynika z badań jakościowych – rozpoczęcie działalności gospodarczej i/lub odpłatnej działalności pożytku publicznego nie wiąże się z radykalną zmianą modelu funkcjonowania tych organizacji, nadal bazują one przede wszystkim na pracy własnych członków/wolontariuszy oraz dotacjach publicznych, zaś działalność o charakterze rynkowym jest jedynie dodatkiem. Wyniki badania ilościowego wskazują z kolei, że efekt w postaci rozpoczęcia prowadzenia działalności gospodarczej i/lub odpłatnej działalności pożytku publicznego nie zawsze jest trwały – prawie 27% spośród organizacji, które dzięki wsparciu OWES zadeklarowało, że rozpoczęło tego typu działalności, w momencie realizacji badania już jej nie prowadziło.

3.2.5. Wsparcie dla JST

3.2.5.1. Zakres i skala wsparcia dla JST

Oprócz wsparcia dla PES różnego typu, w różnych działaniach realizowanych w ramach projektów OWES brali udział przedstawiciele podmiotów z sektora publicznego – instytucji samorządowych (przede wszystkim urzędów miast i gmin, starostw powiatowych, OPS, PCPR, PUP, a także przedstawiciele środowiskowych domów samopomocy oraz placówek opiekuńczo-wychowawczych prowadzonych przez JST).

Zgodnie z danymi przekazanymi przez OWES, podmiotów tego typu było łącznie **67**, z czego w subregionie koszalińskim 4, w stargardzkim 9, w szczecineckim 20, w szczecińskim 33, zaś w jednym przypadku uczestnikiem projektu był przedstawiciel samorządu województwa zachodniopomorskiego.

Struktura form wsparcia otrzymanych przez JST zawarta jest w tabeli zamieszczonej poniżej.

Tabela 30. Struktura form wsparcia otrzymanych od OWES przez JST

	Ogółem		Koszaliński		Stargardzki		Szczeciński	
	n	%	n	%	n	%	n	%
udział przedstawicieli JST w wydarzeniach animacyjnych (targi, debaty, seminaria itp.) w zakresie ES	40	85,1%	4	100,0%	2	22,2%	33	100,0%
objęcie JST działaniami na rzecz utworzenia/ włączenia JST do sieci/ partnerstwa lokalnego	31	66,0%	1	25,0%	0	0,0%	29	87,9%
działania OWES zmierzające do utworzenia przedsiębiorstwa społecznego przez JST	9	19,1%	2	50,0%	5	55,6%	2	6,1%
wyłonienie grupy inicjatywnej, która przeszła do etapu inkubacji pod kątem utworzenia spółdzielni socjalnej osób prawnych	8	17,0%	2	50,0%	5	55,6%	1	3,0%
Warsztaty dotyczące ścieżki wsparcia osób bezrobotnych i poszukujących pracy	7	14,9%	0	0,0%	0	0,0%	6	18,2%
udział przedstawicieli JST w wizytach studyjnych	4	8,5%	0	0,0%	2	22,2%	2	6,1%
przygotowanie przez OWES diagnozy lokalnej/ planu strategicznego	4	8,5%	4	100,0%	0	0,0%	0	0,0%
działania OWES zmierzające do utworzenia PES reintegracyjnego przez JST	4	8,5%	1	25,0%	2	22,2%	1	3,0%
wsparcie OWES dla JST (np. szkoleniowe, doradcze, informacyjne) w zakresie stosowania klauzul społecznych/społecznie odpowiedzialnych zamówień publicznych	4	8,5%	4	100,0%	0	0,0%	0	0,0%
inne	2	4,3%	0	0,0%	1	11,1%	1	3,0%
działania OWES zmierzające do utworzenia PES innego typu	1	2,1%	0	0,0%	0	0,0%	1	3,0%
wsparcie OWES dla JST/szkół w zakresie tworzenia spółdzielni uczniowskich/ wspierania aktywności uczniowskiej	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych pozyskanych od OWES

3.2.5.2. Efekty wsparcia JST

OWES identyfikują następujące efekty wsparcia dla JST:

Tabela 31. Identyfikowane przez OWES efekty wsparcia JST

	Ogółem		Koszaliński		Stargardzki		Szczeciński	
	n	%	n	%	n	%	n	%
JST utworzyła przedsiębiorstwo społeczne, np. spółdzielnię socjalną osób prawnych	5	10,6%	2	50,0%	2	22,2%	1	3,0%
JST choć jednokrotnie w latach 2016-2019 powierzyła realizację lub wsparcie zadań w trybie konkursowym określonym w ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie	5	10,6%	4	100,0%	0	0,0%	1	3,0%
JST utworzyła lub wstąpiła do sieci/partnerstwa lokalnego w zakresie ES	3	6,4%	0	0,0%	0	0,0%	3	9,1%
JST utworzyła PES reintegracyjny	3	6,4%	0	0,0%	2	22,2%	1	3,0%
JST choć jednokrotnie w latach 2016-2019 zakupiła produkty/usługi od przedsiębiorstw społecznych	3	6,4%	2	50,0%	0	0,0%	1	3,0%
JST choć jednokrotnie zastosowała w latach 2016-2019 klauzulę społeczną/społecznie odpowiedzialne zamówienia publiczne	2	4,3%	1	25,0%	0	0,0%	1	3,0%
W JST stworzono w latach 2016-2019 spółdzielnię uczniowską	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych pozyskanych od OWES

Na podstawie danych zaprezentowanych w powyższej tabeli oraz analizy wywiadów jakościowych, stwierdzić można, iż samorządy lokalne są słabym ogniwem systemu wsparcia ES. Działania OWES i ROPS w zakresie włączenia gmin i powiatów w system wsparcia ES jak do tej pory umiarkowanie skuteczne w zakresie efektów takich aktywność w zakresie zakładania PS z udziałem JST czy stosowanie społecznie odpowiedzialnych zamówień publicznych.

3.2.5.3. Bariery w zakresie tworzenia PS w oparciu o samorządy lokalne

JST objęte badaniem jakościowym bardzo ostrożnie podchodzą do idei powstawania nowych przedsiębiorstw społecznych, zwłaszcza w kontekście bardzo dobrej sytuacji na rynku pracy w całym województwie i sygnalizowanych przez przedsiębiorców komercyjnych problemach ze znalezieniem pracowników, nawet na obszarach uchodzących niegdyś za „zagłębienie bezrobocia”, jak np. powiat łobeski.

PS postrzegane są przez samorządowców raczej jako instrumenty aktywizacji osób bezrobotnych (których w praktyce aktualnie nie ma w regionie), nie zaś osób biernych zawodowo. Wydaje się, że JST nie identyfikują istotnych grup, dla których zatrudnienie w PS mogłoby być adekwatną formą aktywizacji zawodowej.

Tymczasem, zgodnie z danymi GUS bazującymi na BAEL, wartość wskaźnika zatrudnienia osób w wieku 18-59 (kobiety)/64 (mężczyźni) lat wynosi w województwie zachodniopomorskim 72,1% (w całej Polsce: 73,6%), zaś wartość wskaźnika zatrudnienia osób niepełnosprawnych w wieku 16-64 lata w regionie wynosi zaledwie 22,9% (w Polsce: 24,3%). Oznacza to, że ok. ¼ populacji w wieku produkcyjnym jest

bierna zawodowo (grupa osób faktycznie bezrobotnych jest w zasadzie marginalna), a w przypadku osób z niepełnosprawnością aż $\frac{3}{4}$ to osoby biernie zawodowo. Obiektywnie nadal bardzo duża rzesza ludzi jest niezagospodarowana na rynku pracy.

Ponadto, jeden z samorządowców, podając przykład spoza województwa zachodniopomorskiego, zwrócił uwagę na problem zerowego dla społeczności lokalnej efektu netto tworzenia miejsc pracy w PS. W przywoływanym przypadku utworzono spółdzielnię socjalną osób prawnych, której miasto zleciło usługi porządkowe. W efekcie upadła lokalna firma komercyjna, która zajmowała się tymi usługami wcześniej, zaś jej pracownicy zostali zwolnieni, a jakość usług spadła.

4. Rekomendacje

LP	Wniosek/problem zidentyfikowany w toku badania	Rekomendacje/propozycje	Adresat
1.	<p>Kluczowym problemem społecznym w województwie zachodniopomorskim jest bierność zawodowa znacznej części mieszkańców regionu. Wartość wskaźnika zatrudnienia osób w wieku 18-59 (kobiety) / 64 (mężczyźni) lat wynosi w województwie zachodniopomorskim 72,1% (w całej Polsce: 73,6%), zaś wartość wskaźnika zatrudnienia osób niepełnosprawnych w wieku 16-64 lata w regionie wynosi zaledwie 22,9% (w Polsce: 24,3%) [2018 r., dane GUS], zaś zjawisko bezrobocia powszechnie uznawane jest za marginalne.</p> <p>Identyfikowane przyczyny bierności zawodowej to przede wszystkim:</p> <ul style="list-style-type: none"> - brak motywacji do podjęcia pracy zawodowej (hasło to pojawiało się wielokrotnie w toku wywiadów zarówno z OWES, jak i osobami zarządzającymi PS, przedstawicielami JST). Pojawia się także jako deklarowana przyczyna zakończenia działalności PS. - utrudniony dostęp do usług publicznych (przede wszystkim usług opiekuńczych, transportu publicznego, usług zdrowotnych). <p>Grupą docelową działań OWES są w większości osoby bierne zawodowo. Jednocześnie OWES nie mają wystarczających narzędzi do pracy nad motywacją ludzi do podjęcia zatrudnienia oraz narzędzi do zniwelowania problemu utrudnionego dostępu do usług publicznych.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Zasadne byłoby rozważenie rozszerzenia katalogu grup docelowych, którym można udzielać wsparcia w ramach Działania 7.3 RPO WZ również o osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym zgodnie z definicją sformułowaną w Wytycznych dot. realizacji przedsięwzięć w ramach włączenia społecznego. - W związku z zatrudnieniem specjalistów ds. reintegracji w projektach realizowanych przez OWES od 2019 r. (co należy uznać za rozwiązanie adekwatne wobec zdiagnozowanego problemu) zasadne byłoby precyzyjne ustalenie zakresu obowiązków tych osób oraz narzędzi do ich dyspozycji w świetle obowiązujących standardów funkcjonowania OWES oraz rozwiązań funkcjonujących w innych województwach (np. w województwie wielkopolskim). - Zasadne byłoby podjęcie przez ROPS działań wspierających specjalistów ds. reintegracji w zakresie cyklicznych spotkań grupy roboczej umożliwiających dzielenie się doświadczeniami i wzajemne uczenie się tych osób. Ponadto w tym zakresie ROPS powinien organizować warsztaty poświęcone np. pracy z osobami – (potencjalnymi) pracownikami PS doświadczających konkretnych problemów (np. z osobami uzależnionymi, z osobami wychodzącymi z zakładów karnych itp.) - Zasadne byłoby umożliwienie OWES ponoszenia wydatków związanych z aktywizacją społeczną uczestników projektów, które wchodzą w zakres np. aktywizacji zdrowotnej czy też związanych z zakupem usług niezbędnych do uczestnictwa w projekcie i podjęcie zatrudnienia poprzez wyposażenie OWES w narzędzia niezbędne do aktywizacji/reintegracji np. bony reintegracyjne/bony aktywizacyjne. Za ich pomocą możliwe 	<p>IZ</p> <p>OWES/IP</p> <p>ROPS/OWES</p> <p>IP/OWES</p>

	<p>W tym kontekście barierą są także zapisy Szczegółowego Opisu Osi Priorytetowych dla RPO WZ na lata 2014-2020, w którym jako grupę docelową projektów realizowanych przez OWES wskazano „osoby fizyczne ukierunkowane na założenie przedsiębiorstwa społecznego”. Zawęża to potencjalną grupę docelową projektów OWES tylko do osób najbardziej zmotywowanych do podjęcia zatrudnienia już w momencie przystąpienia do projektu (których w regionie jest bardzo niewiele). Tymczasem w przypadku większości osób biernych zawodowo o niskiej motywacji do podjęcia pracy, proces włączenia ich do przedsiębiorstwa społecznego może być bardzo odroczone.</p>	<p>byłoby sfinansowanie np. usług zdrowotnych, terapii psychologicznej, czy też sfinansowanie transportu do pracy (zakup usług niezbędnych do podjęcia zatrudnienia lub jego utrzymania). W tym zakresie zasadne byłoby sformułowanie przez Instytucję Pośredniczącą stanowiska dot. możliwości ponoszenia tego typu wydatków w projektach realizowanych w ramach Działania 7.3 RPO WZ 2014-2020 <i>Wsparcie dla utworzenia i/lub funkcjonowania (w tym wzmocnienia potencjału) instytucji wspierających ekonomię społeczną zgodnie z Krajowym Programem Rozwoju Ekonomii Społecznej.</i></p> <p>- Rekomendacja o charakterze horyzontalnym: W obecnej sytuacji na rynku pracy bardziej zasadne wydaje się inwestowanie środków będących w dyspozycji Województwa Zachodniopomorskiego w Priorytet Inwestycyjny 9i (<i>Aktywne włączenie, w tym z myślą o promowaniu równych szans oraz aktywnego uczestnictwa i zwiększaniu szans na zatrudnienie</i>), w ramach którego możliwe jest podjęcie intensywnej pracy nad motywacją uczestników projektów do podjęcia zatrudnienia, niekoniecznie w PS oraz Priorytet Inwestycyjny 9iv (<i>Ułatwianie dostępu do przystępnych cenowo, trwałych oraz wysokiej jakości usług, w tym opieki zdrowotnej i usług socjalnych świadczonych w interesie ogólnym</i>)</p> <p>- rozwój usług społecznych niweluje obiektywne bariery utrudniające podjęcie zatrudnienia takie jak np. pełnienie funkcji opiekuńczo-wychowawczych, a nie w tworzenie miejsc pracy w PS, które nie są szczególnie atrakcyjne, w zasadzie nie różnią się od miejsc pracy tworzonych w mikroprzedsiębiorstwach komercyjnych, które pozostają nieobsadzone.</p>	<p>IP/IZ</p>
<p>2.</p>	<p>W związku z tym, że kluczowym problemem społecznym jest bierność zawodowa, kluczowego znaczenia nabiera wsparcie PES reintegracyjnych (przede wszystkim CIS, WTZ i ZAZ), których zadaniem jest aktywizacja zawodowa osób biernych zawodowo.</p>	<p>- Zasadne jest intensywniejsze niż do tej pory wsparcie podmiotów reintegracyjnych przez OWES, na różnych poziomach (strategicznym, marketingowym, wzmocnienie/wzbogacenie oferty działań reintegracyjnych).</p> <p>- Zasadne jest podjęcie przez ROPS prac zmierzających do wypracowania na poziomie regionalnym rozwiązań motywujących WTZ i</p>	<p>OWES</p> <p>ROPS (Biuro Integracji Społecznej)</p>

<p>Dotychczas skala działań OWES-ów wobec PES reintegracyjnych była raczej niewielka. PES reintegracyjne generalnie wyrażają chęć pozyskania wsparcia ze strony OWES.</p> <p>Równocześnie skuteczność WTZ i ZAZ w zakresie aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnościami jest niska (jest to problem obserwowany w całej Polsce). Wpływa na to przede wszystkim brak premii za sukces w postaci skutecznej aktywizacji zawodowej ON (a wręcz kara w postaci utraty dotacji), ryzyko utraty świadczeń po podjęciu zatrudnienia przez osobę z niepełnosprawnościami i inne bariery systemowe.</p>	<p>ZAZ do skuteczniejszych działań w zakresie aktywizacji zawodowej swoich uczestników np. w postaci projektu innowacyjnego, w którym wypłacana dla WTZ byłaby premia za sukces w postaci skutecznej aktywizacji zawodowej swoich uczestników co najmniej równoważąca efekt utraty dotacji dla WTZ na uczestników, którzy odeszli z WTZ.</p>	
<p>3. Współpraca projektodawców realizujących projekty w ramach PI 9i (Aktywne włączenie) a OWES jest na raczej niskim poziomie. Uczestnicy projektów ramach PI 9i (Aktywne włączenie) rzadko przechodzą do OWES.</p> <p>Problemem jest „walka o klienta” i mylne przekonanie o tym, iż przejście uczestnika projektu realizowanego w ramach PI 9i (Aktywne włączenie) do OWES nie będzie przez IP traktowane na poziomie wskaźników rezultatu jako „sukces”.</p> <p>Jednocześnie w toku badania zidentyfikowano przypadek, w którym projektodawca projektu w ramach PI 9i (Aktywne włączenie) próbował bezskutecznie nawiązać współpracę z OWES.</p> <p>Problemem jest także niska motywacja potencjalnych projektodawców do realizowania projektów w ramach PI 9i (Aktywne włączenie), szczególnie OPS. Projektodawcy obawiają się konieczności wykazywania efektywności</p>	<p>- Zasadne byłoby sformułowanie przez IP stanowiska jasno wyjaśniającego, iż możliwe jest prowadzenie „równoległego” procesu wsparcia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym w ramach działań w obszarze ekonomii społecznej i w ramach projektów w obszarze aktywnej integracji. Kluczowe jest wskazanie, iż możliwe jest wykazanie tej samej osoby jako uczestnika projektu i jako osoby skutecznie zaktywizowanej zawodowo zarówno w projekcie realizowanym w ramach PI 9i (Aktywne włączenie), jak i w ramach projektów realizowanych przez OWES.</p> <p>- Zasadne jest podnoszenie przez ROPS oraz OWES na poziomie centralnym (np. w ramach posiedzeń Konwentu Dyrektorów ROPS, Krajowego Komitetu Rozwoju Ekonomii Społecznej itp.) problemu niskiego wynagrodzenia pracowników socjalnych poprzez stanowiska, petycje itd.</p>	<p>IP</p> <p>ROPS (Dyrekcja)</p>

	<p>zatrudnieniowej w projektach. W związku z zasadami wynagradzania pracowników socjalnych nie są oni zmotywowani do realizacji projektów, gdyż rodzi to duże obciążenie, które nie jest wystarczająco rekompensowane finansowo.</p>		
4.	<p>OWES weszły w rolę centrum wsparcia organizacji pozarządowych – wspierają NGO, nie będące PS, w tym także te, które nie mają zamiaru przekształcić się w PS, ani też nie posiadają takiego potencjału (np. KGW, OSP, lokalne kluby sportowe).</p> <p>(Liczba wspieranych PS i spółdzielni socjalnych nie wpisanych na listę PS– 51; liczba wspieranych NGO nie będących PS – ponad 600).</p> <p>Skuteczność przekształcania NGO w PS (rozumianych jako podmiotów zatrudniających osoby zagrożone wykluczeniem społecznym) jest jak do tej pory raczej niska, aczkolwiek w przyszłości na bazie wspieranych NGO mogą powstawać PS.</p> <p>Jednocześnie należy wyraźnie zaznaczyć, że wsparcie dla NGO nie będących PS jest istotne, sprzyja szeroko rozumianemu rozwojowi lokalnemu, choć niekoniecznie aktywizacji zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.</p>	<p>- Zasadne byłoby rozważenie silniejszego wsparcia przez OWES wybranej grupy organizacji pozarządowych – tych, które realizują ważne usługi społeczne w ramach działalności gospodarczej czy odpłatnej działalności pożytku publicznego, choć nie spełniają wszystkich kryteriów uprawniających do uzyskania statusu PS (np. nie zatrudniają osób zagrożonych wykluczeniem społecznym). Taką priorytetową listę usług społecznych realizowanych przez NGO mógłby określić Zachodniopomorski Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej np. w celu wykorzystania jej m.in. przy planowaniu konkursów przez IP/IZ.</p>	ZKRES
5.	<p>Wsparcie dla już funkcjonujących przedsiębiorstw społecznych oceniane jest przez jego odbiorców niżej niż wsparcie dla inkubowanych PS.</p> <p>Podstawowe problemy i oczekiwania PS:</p>	<p>- Wprowadzenie do oferty OWES w ramach usług specjalistycznych formy wsparcia w postaci „Bonu na specjalistę ds. sprzedaży” dla PS umożliwiającego czasowe zaangażowanie przez PS specjalistów, których zadaniem byłoby m.in. opracowanie strategii sprzedaży dla PS, przeprowadzenie badań rynku, a przede wszystkim pełnienie funkcji przedstawiciela handlowego. Wsparcie tego typu umożliwiłoby PS</p>	OWES/IP

<p>- Obszary wymagające wzmocnienia w działalności PS w szczególności: sprzedaż/pozyskiwanie klientów, promocja/marketing,</p> <p>- Brak w PS zasobów umożliwiających rozszerzanie oferty, wprowadzenie nowych produktów/usług,</p> <p>- Oczekiwane przez przedstawicieli PS jest silniejsze zaangażowanie praktyków, osób doświadczonych w zarządzaniu PS, a nie „uniwersalnych doradców”.</p> <p>Problemem w tym obszarze jest również niska jakość wsparcia dla samych OWES w ramach projektu krajowego „ Forum Aktywności Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej”</p>	<p>koncentrację na procesie produkcyjnym, a nie trudnym, specyficznym procesie sprzedaży.</p> <p>- Zasadne byłoby uświadomienie zarówno doradcom zatrudnionym w OWES, jak i PS korzystającym z usług OWES, iż w ramach usług specjalistycznych (np. np. doradztwa marketingowego) możliwe jest udzielanie wsparcia ukierunkowanego na wprowadzenie innowacji do PS np. usługi projektowania i wykonania prototypów nowych produktów i usług.</p> <p>-Zasadne jest silniejsze angażowanie przez OWES np. jako doradców biznesowych osób posiadających doświadczenie w zakresie zarządzania PS/ poszczególnymi typami PS zatrudniającymi osoby doświadczające określonych trudności (np. osoby bezdomne, osoby z niepełnosprawnością itd.).</p> <p>- Zasadne jest również podjęcie próby zaangażowania przez OWES specjalistów z sektora przedsiębiorstw komercyjnych w mentoring (np. na zasadach wolontariatu pracowniczego).</p> <p>- Zasadne jest rozpoczęcie sieciowania OWES z Instytucjami Otoczenia Biznesu funkcjonującymi w Województwie Zachodniopomorskim. Taka inicjatywa mogłaby wyjść od ROPS we współpracy z Centrum Inicjatyw Gospodarczych WZP. Wzmocniłoby to kompetencje OWES w zakresie usług biznesowych dla PS oraz ułatwiło pozyskanie specjalistów z sektora przedsiębiorstw komercyjnych jako osób wspierających PS.</p> <p>- Zasadne jest takie skonstruowanie wymagań wobec realizatorów projektu krajowego na rzecz OWES, by gwarantował on wysoką jakość realizowanych usług. Warto byłoby zastosować analogiczną jak w przypadku projektów OWES-owych zasadę możliwości wyboru sposobu wsparcia OWES w ramach bonów szkoleniowych (rekomendacja kierowana do IZ POWER).</p>	<p>OWES</p> <p>OWES</p> <p>OWES</p> <p>Marszałek/CIG UMWZ/ROPS</p> <p>OWES</p>
--	--	--

6.	<p>Istotnym problem zgłaszanym przez przedstawicieli już funkcjonujących PS jest brak ciągłości naborów na wnioski o dotacje na utworzenie nowych miejsc pracy i wsparcie pomostowe lub też zbyt rzadko ogłaszane nabory (np. w sytuacji pozyskania dużego zlecenia).</p> <p>Brak ciągłego naboru wniosków sprawia, iż w niektórych sytuacjach PS zmuszone są do rezygnacji z utworzenia nowego miejsca pracy. Bez wsparcia finansowego nie są w stanie go stworzyć, z kolei konieczność oczekiwania na nabór sprawia, iż sytuacja uzasadniająca utworzenie nowego miejsca pracy jest już nieaktualna (niepodjęte zlecenie, utrata kontaktu z potencjalnym pracownikiem).</p>	<p>- Zasadne jest wprowadzenie przez OWES naborów ciągłych na wnioski o dotacje na utworzenie nowych miejsc pracy w PS do wyczerpania środków w projekcie lub przynajmniej częściowej realizowane nabory.</p>	OWES/IP
7.	<p>Udział w „targach ES” nie zawsze jest skuteczny z punktu widzenia PS, jeśli chodzi o efekt w postaci zwiększenia sprzedaży/pozyskania nowych klientów. Skuteczniejsze są działania zmierzające do włączenia PS do sieci branżowych.</p>	<p>- Zasadne jest zwiększenie przez OWES skali oferowanego wsparcia w postaci bonu na udział w targach i innych wydarzeniach branżowych/biznesowych, nawet kosztem organizacji Targów ES, Dni III sektora itd.</p> <p>- Zasadne jest również podejmowanie przez OWES kroków na rzecz promocji rozwiązań dostępnych dla PS poza systemem wsparcia ekonomii społecznej w regionie np. misji gospodarczych czy innych przedsięwzięć organizowanych przez organizacje biznesowe działające przede wszystkim na rzecz przedsiębiorstw komercyjnych.</p>	OWES/ROPS OWES/ROPS
8.	<p>Badanie wykazało, iż znacznie słabsza jest kondycja oraz trwałość spółdzielni socjalnych osób fizycznych niż spółdzielni socjalnych osób prawnych.</p> <p>Jedną z przyczyn (choć niejedyną) tego stanu rzeczy jest formuła demokratycznego zarządzania w spółdzielniach socjalnych osób fizycznych, która (przynajmniej w perspektywie krótkookresowej) nie sprzyja efektywności ekonomicznej, choć w perspektywie długookresowej</p>	<p>- OWES powinny kontynuować koncentrację na tworzeniu spółdzielni socjalnych osób prawnych – są to co do zasady inwestycje trwalsze i efektywniejsze, w tym także ze względu na efektywniejsze zarządzanie takim podmiotem.</p> <p>- W kontekście problemu z pozyskaniem środków na VAT przez przedsiębiorstwa społeczne ubiegające się o pozyskanie od OWES dotacji na utworzenie miejsca pracy, należy rozważyć wprowadzenie przez Samorząd Województwa Zachodniopomorskiego mechanizmu</p>	OWES/IP OWES

	<p>może przynieść istotne korzyści (silniejsza identyfikacja pracowników z przedsiębiorstwem i in.).</p> <p>W pewien sposób eliminacja spółdzielni socjalnych osób fizycznych jako klientów OWES korzystających z wsparcia w postaci dotacji na utworzenie nowego miejsca pracy ma miejsce w wyniku zasad udzielania dofinansowania na miejsce pracy w projektach OWES. Konieczność sfinansowania wartości VAT dotacji na utworzenie miejsca pracy w PS przez samo PS znacząco zmniejsza liczbę zainteresowanych spółdzielni socjalnych osób fizycznych.</p>	<p>dodatkowego wsparcia dla tych podmiotów w przypadku rokujących inicjatyw np. podmiotów powoływanych przez 2 organizacje pozarządowe. Wsparcie tego typu mogłoby polegać na udostępnieniu dodatkowych środków na pokrycie kosztów VAT w ramach np. konkursu organizowanego ze środków Samorządu Województwa Zachodniopomorskiego.</p>	
<p>9.</p>	<p>Słabym ogniwem systemu wsparcia ES są samorzady lokalne. Działania OWES i ROPS w zakresie włączenia gmin i powiatów w system wsparcia ES jak do tej pory umiarkowanie skuteczne w zakresie efektów takich aktywność w zakresie zakładania PS z udziałem JST czy stosowanie społecznie odpowiedzialnych zamówień publicznych.</p> <p>JST bardzo sceptycznie podchodzą do kwestii tworzenia nowych PS w kontekście sytuacji na rynku pracy, nie identyfikują, bądź nie uznają za istotne grup osób biernych zawodowo, dla których zatrudnienie w PS mogłoby być adekwatną formą wsparcia.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Zasadne jest skonstruowanie silnego przesłania skierowanego do JST przez Marszałka Województwa Zachodniopomorskiego zachęcającego do podejmowania działań w obszarze ekonomii społecznej, - Zasadne jest intensywniejsze promowanie przez ROPS i OWES dobrych praktyk i przykładów JST aktywnie rozwijających sektor ES (jak np. Gmina Goleniów) wśród innych samorządów oraz zbudowanie z zaangażowanych przedstawicieli samorządu sieci „promotorów ES”, którzy byłiby swego rodzaju mentorami dla innych samorządów, - Zasadne jest silniejsze włączanie przez ROPS zagadnień związanych z ekonomią społeczną w działania realizowane przez Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorskiego w innych obszarach np. rewitalizacji czy wspierania tworzenia centrów usług społecznych, po to by ES jawiła się jako element kompleksowych rozwiązań problemów społecznych. 	<p>Marszałek/ROPS</p> <p>ROPS/OWES</p> <p>ROPS/Zarząd Woj.</p>